

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI**

**TARIM KESİMİNİN KREDİLENDİRİLMESİNDE KAMU
BANKACILIĞININ ROLÜ VE ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Mehmet Reşit DİNÇER

Ankara, 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI**

**TARIM KESİMİNİN KREDİLENDİRİLMESİNDE KAMU
BANKACILIĞININ ROLÜ VE ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Mehmet Reşit DİNÇER
10924307

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Çiğdem Berna KOCAMAN

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

Mehmet Reşit DİNÇER

TARIM KESİMİNİN KREDİLENDİRİLMESİNDE KAMU BANKACILIĞININ
ROLÜ VE ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Çiğdem Berna KOCAMAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof.Dr. Çiğdem Berna KOCAMAN	
Prof.Dr. Hasan ŞAHİN	
Prof.Dr. Necmiddin BAĞDADIÖĞLU	
Doç.Dr. Serdal BAHÇE	
Doç.Dr. Pelin VAROL İYİDOĞAN	

Tez Sınavı Tarihi

17.09.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mehmet Reşit DİNÇER

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
1. GİRİŞ	1
2. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	6
2.1. Bankacılığın Tanımı ve Tarihçesi	6
2.1.1. Dünyada Bankacılığın Gelişimi	6
2.1.2. Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi	7
2.1.2.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bankacılık	7
2.1.2.2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık	10
2.2.1. Mülkiyet Yapısına Göre Bankalar.....	13
2.2.2. İşlevlerine Göre Bankalar.....	14
2.3.1. Kamu Bankacılığının Tarihçesi ve Kuruluş Nedenleri	15
2.3.1.1. Dünyada Kamu Bankacılığı	15
3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TARIM KESİMİ VE FİNANSMANI.....	18
3.1. Tarım Kesiminin Tarihsel Gelişimi.....	18
3.1.1. Dünya’da Tarım	23
3.1.2. Türkiye’de Tarım	28
3.1.3. Tarım Kesiminin Finansman İhtiyaçlarının Nedenleri.....	30
3.1.4. Tarımsal Kredinin Organizasyonu ve Ülke Örnekleri.....	32
4. ZİRAAT BANKACILIĞI.....	44
4.1. Türkiye’de Ziraat Bankacılığının Kuruluş Nedenleri ve Tarihçesi.....	44
4.1.1. Yıllara Göre Ziraat Bankacılığının Gelişimi ve Temel Değişkenlere İlişkin Göstergeler	46
4.1.1.1. Şube ve Personel Sayısı Değişimi	48
4.1.1.2. Kredi Gelişimi ve Yıllar İtibarıyla Tarım Kesimine Kullanılan Krediler.....	49
4.1.2. Tarım Kesiminin Ekonomiye katkısı	51
4.1.2.1. Tarım Kesiminin Milli Hasılaya katkısının Gelişimi	52
4.1.2.2. Tarım Kesiminin İstihdama katkısının Gelişimi	55
4.1.2.3 Tarımsal Krediler ve Bölgesel Dağılımı	61
4.1.2.4 Kullanılan Tarımsal Kredilere Uygulanan Faiz oranları.....	70
4.2.1. Kamu Bankacılığında Yeniden Yapılandırma Dönem.....	78
4.2.1.1. Yeniden Yapılandırma Uygulamasının Kamu Bankacılığı Üzerine Etkisi	78
4.2.1.2. Yeniden Yapılandırma Uygulamasının Ziraat Bankası Üzerine Etkisi	81
4.2.1.3. Yeniden Yapılandırma Uygulamasının Tarım Kesimi Üzerine Etkisi	86
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	90
5.1. Konu İle İlgili Araştırmalar	90
5.2. Metod	93

5.3. Veri Analizi Yöntemi (İstatistiksel Metot).....	94
5.3.1. Lojistik Regresyon	94
5.3.2. Ki-kare (X^2) testi.....	95
5.4. Tarımın Finansmanına İlişkin Bulgular	97
5.4.1. Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumu ile Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Model Denemesi (Ki-kare)	126
5.4.2. Lojistik Regresyon Sonuçları	134
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	140
KAYNAKÇA	147
ÖZET.....	156
ABSTRACT	157
EKLER.....	158

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Bazı Afrika ülkelerinde ticari bankaların tarım sektörüne kullandığı kredilerin toplam krediler içerisindeki payı	43
Tablo 4.1. Sermaye Gelişimi (TL)	46
Tablo 4.2 Ziraat Bankasının Finansal Verileri (Bin TL)	47
Tablo 4.3. Şube Sayıları	48
Tablo 4.4. Ziraat Kredilerin Seyri (TL)	50
Tablo 4. 5. T.K. Kooperatiflerine kullandırılan Kredilerin Seyri (TL)	50
Tablo 4. 6. Tarım Satış Kooperatiflerine Kullandırılan Kredilerin Seyri (TL)	51
Tablo 4.7. Ticari Kredilerin Seyri (TL).....	51
Tablo 4.8. Sektörlerin GSYH İçindeki Payı ve Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	53
Tablo 4.9. Tarımın Milli Gelir İçindeki Payı (%).....	54
Tablo 4. 10. Toplam İstihdam İçerisinde Tarımsal İstihdamın payı	56
Tablo 4.11. Tarımdaki İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı (%).....	58
Tablo 4.12. Türkiye’de ve AB’de Çeşitli Tarımsal Göstergeler.....	59
Tablo 4.13. Türkiye Genel Dış Ticaret ve Tarım Ürünleri Dış Ticareti (1980–2016 milyon dolar).....	60
Tablo 4. 14. Toplam Krediler İçerisinde Tarımsal Kredilerin Seyri (000)	62
Tablo 4.15. Bankaların Kullandırmış Olduğu Tarımsal krediler İhtisas Kredileri ve Toplam Kredilerin Seyri	65
Tablo 4.16. Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Toplam Kredileri İçerisindeki Seyri (TL)	66
Tablo 4.17. Tarımsal kredi kullanım miktarının bölgelere göre dağılımı (1000 TL).....	68
Tablo 4.18. Yıllar İtibariyle Ziraat Bankası Tarımsal Kredi Faiz Oranları ve Enflasyon oranları ...	71
Tablo 4.19. Ziraat Bankasının Kullandığı Kredi Faizleri ve Fon Maliyeti.....	72
Tablo 4.20. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırmasının Maliyeti (milyar dolar).....	77
Tablo 4.21. Kamu Bankalarına Yapılan Sermaye Desteği (Milyar TL)	79
Tablo 4.22. Ziraat Bankası A.Ş. 1990-2017 Yılları arasında Temel Rasyolar	83
Tablo 4.23. Yıllar İtibariyle Banka Şube ve Personel Sayıları	84
Tablo 4.24. Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Toplam Kredileri İçerisindeki Seyri (1000)	85
Tablo 4.25. ÇKS’ye Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve Ekili Alan	87
Tablo 4.26. Tarım Destekleme Tutarı ve Tarım kredileri (milyon TL)	88
Tablo 5. 1. Bölge Ayrımında Yaş Dağılımı	97
Tablo 5. 2. Bölge Ayrımında Eğitim Durumu Dağılımı	98
Tablo 5. 3. Bölge Ayrımında İşletmenin Faaliyet Süresinin Dağılımı	98
Tablo 5. 4. Bölge Ayrımında Arazi Büyüklüğünün Dağılımı	99
Tablo 5. 5. Bölge Ayrımında Arazinin Kime Ait Olduğunun Dağılımı	100
Tablo 5. 6. Bölge Ayrımında Çiftçi Kayıt Sistemi ve/veya Herhangi Bir Tarımsal Kuruluşa Üye Olma Durumunun Dağılımı.....	101
Tablo 5. 7. Bölge Ayrımında Tarımsal Faaliyetten Elde Edilen Ürün Çeşidinin Dağılımı.....	101
Tablo 5. 8. Bölge Ayrımında İşletmenin Ortalama Yıllık Tarımsal Gelirinin Dağılımı.....	102
Tablo 5. 9. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletmede Aile Dışından İş Gücü Kullanma Durumunun Dağılımı.....	103
Tablo 5. 10. Bölge Ayrımında Tarım Dışı Gelir ve Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumu.....	104
Tablo 5. 11. Bölge Ayrımında Tarım Dışı Gelirin Kaynağı	105
Tablo 5. 12. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumunun Dağılımı	106
Tablo 5. 13. Bölge Ayrımında Yıllık Kredi Kullanım Miktarının Dağılımı	106
Tablo 5. 14. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Kullanma Nedenlerinin Dağılımı.....	107

Tablo 5. 15. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Kullanma Sıklığının Dağılımı	107
Tablo 5. 16. Bölge Ayrımında Kullanılan Kredilerin Vade Sürelerinin Dağılımı	108
Tablo 5. 17. Bölge Ayrımında Tercih Edilen Kredi Kaynağının Dağılımı.....	109
Tablo 5. 18. Bölge Ayrımında Kredi Alınan Bankanın Seçilme Nedeninin Dağılımı	110
Tablo 5. 19. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'nın Tarım Kesimine Kredi Desteği Verdiğini Düşünme Durumunun Dağılımı.....	111
Tablo 5. 20. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'nın Geleceği Hakkındaki Düşüncelerin Dağılımı .	112
Tablo 5. 21. Bölge Ayrımında Kredi Alırken Karşılaşılan Problemlerin Dağılımı.....	113
Tablo 5. 22. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Olmadığı Durumda İşlerin Finanse Edilme Şeklinin Dağılımı.....	115
Tablo 5. 23. Bölge Ayrımında Kredi Borcu Öderken Sıkıntı Yaşama Durumunun Dağılımı	117
Tablo 5. 24. Bölge Ayrımında Kredi Borcunun Ödenmesinde Yaşanan Sıkıntı Sebebinin Dağılımı	117
Tablo 5. 25. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Vadesi Ödenmediğinde İzlenilen Yolun Dağılımı	120
Tablo 5. 26. Bölge Ayrımında Çevresinde Tarımsal Kredi Kullanarak İflas Edenlerin Kredi Aldığı Kurumun Dağılımı.....	121
Tablo 5. 27. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'ndan Kredi Alanlardan Tarımsal İşletmesinde Aile Dışından İş Gücü Kullananların Dağılımı.....	123
Tablo 5. 28. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletmesi İçin Kredi Kullananlardan Krediyi Ziraat Bankası'ndan Kullananların Dağılımı	125
Tablo 5. 29. Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumu ile Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	127
Tablo 5. 30. Ziraat Bankası'ndan Kredi Kullanma Durumu ile Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	131
Tablo 5. 31. Model Anlamlılığı İçin Ombinus Testi	134
Tablo 5. 32. Olabilirlik İndeksi ve Açıklama Bağımlı Değişkeni Açıklama Yüzdesi	134
Tablo 5. 33. Değişkenlerin Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumuna Etkisi	136

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Milli Hasılaya Katkı	53
Şekil 4. 2. Tarım'ın İstihdam ve GSYH İçindeki Payları.....	57
Şekil 4.3. Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Toplam Tarımsal Krediler İçerisindeki Seyri	63
Şekil 4.4. Tarımsal, İhtisas ve Toplam Kredilerin Yıllar İtibariyle Seyri	66
Şekil 4.5. Ziraat Bankası Kredilerinin Yıllar İtibariyle Seyri	67
Şekil 4.6. Bölgelerin Tarımsal Krediler İçerisindeki Payı% (2000 Yılı)	69
Şekil 4.7. Bölgelerin Tarımsal Krediler İçerisindeki Payı% (2017 Yılı)	69
Şekil 4.8. Tarım Destekleme Tutarı ve Tarım kredileri (milyon TL)	88
Şekil 5. 1. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'ndan Kredi Alanlardan Tarımsal İşletmesinde Aile Dışından İş Gücü Kullananların Dağılımı.....	124
Şekil 5.2. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletmesi İçin Kredi Kullananlardan Krediyi Ziraat Bankası'ndan Kullananların Dağılımı	126

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BUGEM	: Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda Ve Tarım Teşkilat (Food And Agriculture Organization)
FCA	: Tarım Kredi Sistemi (Farm Credit System)
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük Orta Boy İşletmeler
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OTP	: Ortak Tarım Politikası
RMB	: Çin Para Birimi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TCZB	: Ziraat Bankası
TKK	: Türkiye Kredi Kooperatifleri
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TP	: Türk Parası
TSEK	: Türk Süt Endüstrisi Kurumu
TSK	: Tarım Satış Kooperatifleri
TSKB	: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNECE	: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (United Nations Economic Commission for Europe)
WB	: Dünya Bankasının (WB)
YDK	: Yüksek Denetleme Kurulu

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin en önemli bileşenlerinden biri de tarım sektörüdür. Tarım sektörü, nüfusun beslenme ihtiyacını karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını meydana getirmesi, iş olanağı sağlaması, ihracata katkısı, küresel kuraklık vb. nedenlerle, ekonomideki işlevini her geçen gün artırarak devam ettirmektedir. Artan dünya nüfusunun gıda tüketim taleplerinin karşılanmasının yanında küresel ısınma ve iklim değişiklikleri tarım sektörünü geleceğin stratejik sektörü haline getirmiştir

Tarım işletmelerinin genellikle küçük aile işletmesi olması işleyiş yapısında problemler ortaya çıkarmakta, tarımsal üretimde, doğaya bağlılık yüzünden risk ve belirsizliklerin bulunmakta, tarım ürünlerinde talep esnekliklerinin düşük olması da üretimde dalgalanmalara ve bunun doğal bir sonucu olarak da fiyatlarda istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Bu durum tarımsal işletmenin büyümesine engel teşkil etmektedir. Bu tip işletmelerin üretimleri sonucu elde ettikleri gelirler kendi geçimlerini ancak sağladıklarından, her üretim döneminde yeni bir finansmana ihtiyaç duymaktadırlar.

Uluslararası ilişkilerde 1990'lı yıllarla birlikte başlayan ve adına "küreselleşme-globalleşme" denilen politikalarla birlikte, tarım sektörünün temel özellikleri farklı boyutlar kazanmış. tarım sektöründe ulusal ve uluslararası düzeyde verimlilik ve rekabet gücüne sahip olma gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bunun sonucu olarak tarım sektöründe yeni teknolojik gelişmelere uymak ve verimliliği artırmak isteği finansman ihtiyacını doğurmaktadır.

Tarımsal üretimin niteliğinden kaynaklanan ve yukarıda yer alan sebepler sonucunda tarımsal işletmelerde dış kaynak gereksinimi ortaya çıkmakta bu durumda da özellikle işletmelerin finansman ihtiyaçlarının nereden ve nasıl karşılanacağı konusu gündeme gelmektedir. Bu bağlamda tarım sektörü için sürdürülebilir finansman desteğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Tarımda üretimin artması, ekonomik ölçekte, verimli, ileri teknolojiye sahip olan işletmelerle mümkün olabilir. Küçük tarım işletmelerinin verimli çalışabilmesi, araştırma ve geliştirmeye kaynak ayırabilmesi için finansman desteği hayati önem taşımaktadır. Türkiye’de bu destek Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kamu bankacılığı eliyle yapılagelmiştir.

Osmanlı Devleti’nde 1839 yılında Tanzimat’ın ilanından sonra kurulan İmar Meclisleri, memleketin ticari, zirai, kültürel ve sosyal yönleriyle ilgili incelemeleri başlatmışlardır. Yapılan araştırmalarda ahalinin en çok faizcilerden zarar gördükleri

belirlenmiştir. Bu olumsuz durumun giderilmesi için ilk olarak Niş Valisi Mithat Paşa 1863 yılında Pirot kasabasında bir Memleket Sandığı kurarak ahalinin faizcilerin elinden kurtarılması için somut bir adım atmıştır. Bu sandıklar 1883 yılında Menafi Sandıkları haline getirilerek tüm ülkeye yaygınlaştırılmış daha sonra bir banka haline getirilmesine yönelik çalışmalar yapılmış 27 Ağustos 1888 tarihinde, Padişah Sultan İkinci Abdülhamid'in onayı ile Ziraat Bankası'nın kuruluşu gerçekleşmiştir. 1888 yılında kurulan Bankanın amacı, çiftçilere finans desteği sağlamak, mevduat kabul etmek ve ziraata ilişkin sarraflık ve aracılık işlemleri ifa etmek olarak belirlenmiştir. Bankanın Ana Statüsü "Banka'nın tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulduğu, esas amacının ise tarım kesimine finansal destek sağlamak ve her türlü bankacılık işlemlerini yapmak olduğu" şeklinde düzenlenmiştir. Banka, kuruluş amacı gereği, yıllarca çiftçi kesiminin finansman ihtiyacını karşılamış ve tarımı desteklemiştir. Tarımsal üretimin artırılması, verimliliğin geliştirilmesi ve kalitenin yükseltilmesi amacıyla üreticilerin finansman ihtiyaçlarının uygun koşullarda karşılanmasının kamu bankacılığı yoluyla gerçekleştirilmesi geçmiş tecrübelerde göz önüne alındığında, Türkiye için en uygun model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye 2000 yılı sonu ve 2001 yılı başlarından itibaren ekonomisinde meydana gelen sıkıntılar nedeniyle uyguladığı iktisadi politikalarda değişikliğe gitmiş, tarımda destekleme alımları sınırlandırılmış ve üreticilere "doğrudan gelir desteği" adı altında kaynak aktarılmaya başlanmıştır.

Yine 2000 yılı ekonomik krizi sonucunda Kamu bankalarının (Ziraat Bankası, Halk Bankası, Emlak Bankası) yeniden rehabilite edilmeleri gereği gerekçe gösterilerek bu çerçevede 15.11.2000 tarih ve 4603 sayılı Kanun "T.C. Ziraat Bankası, T. Halk Bankası A.Ş. ve T. Emlak Bankası A.Ş. Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir.

4603 Sayılı Kanun'un gerekçesinde, "T.C. Ziraat Bankası, T. Halk Bankası ve T. Emlak Bankası'nın Türk Bankacılık sisteminin yaklaşık %40'ını teşkil ettiği bu nedenle adı geçen bankaların performansının tüm bankacılık sistemi üzerinde belirleyici olduğu, bu bankaların mali yapılarındaki değişimlerin sektöre de yansıdığı, son yıllarda bankacılık sektöründe meydana gelen olumsuz değişimlerin sistemde kırılmalık oluşturduğu, sektörün yeniden yapılandırılmasının bir gereklilik olarak ortaya çıktığı, bu bağlamda kamu bankalarının sektördeki yeri ve önemi dikkate alındığında söz konusu bankaların içinde bulunmadığı bir yeniden yapılandırmanın amacına ulaşmayacağı,

kamu bankalarının yeniden yapılandırılması suretiyle gerek idari gerekse mali yapılarının kuvvetlendirilmesinin öngörüldüğü, bu sayede tüm sektörün rehabilitasyonunun mümkün olabileceği, Avrupa Birliği'yle gerçekleşecek üyelik öncesinde sistemin bütünüyle kuvvetlendirilmesiyle ulusal rekabet gücünün artışının sağlanacağı” belirtilmiştir.

4603 sayılı Kanun’un amacı başlıklı 1 inci maddesi, “Kamu bankalarının çağdaş bankacılığın ve uluslararası rekabetin gereklerine göre çalışmalarını ve özelleştirmeye hazırlanmalarını sağlayacak şekilde yeniden yapılanmaları ile hisse satışlarına ilişkin düzenlemelerin ve hisselerin tamamına kadarının özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilere satışının gerçekleştirilmesi” şeklinde düzenlenmiştir.

Görüleceği üzere 4603 sayılı Kanun’un gerekçesinde, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması yoluyla idari ve mali yönlerinin güçlendirilmesi öngörülürken, 4603 sayılı Kanun’un amacı “hisselerin tamamının özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilere satışı” olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte tarım kesimini kredilendiren bir kamu bankasının olmamasının tarımı ve tarım kesimini nasıl etkileyeceği konusunda bir araştırma yapılmamıştır.

Türkiye’de kamusal bankalar yönetici hisselerine farklı oranlarda devlet kurumlarının sahip olduğu anonim ortaklık statüsünde faaliyette bulunmuş, Devletin kurumsal yapısı içerisinde yer almış ve özel sektör bankaları gibi kârı en yüksekte tutma politikası izlememişlerdir. Kamu bankaları kalkınmanın finansmanı için kullanılmış özellikle belli kesimlere kullandırılan sübvansiyonlu kredilere aracılık etmişlerdir.

2000’li yıllardan sonrada T.C. Ziraat Bankasının tarımsal kredi uygulamaları devam etmiş ancak, tarımsal kredi faizleri piyasa faizleri düzeyine yükseltilmiş, tarımsal kredilerin toplam krediler içerisindeki payı yıllar itibariyle giderek azalmıştır. Bankanın özelleştirmeye hazırlık politikaları sonucu kullandırılan tarımsal kredilerde T.C. Ziraat bankası yetersiz kalmaya başlamıştır. 5488 sayılı Tarım Kanunu (2006) ile, “tarımsal desteklemeler için bütçeden ayrılacak toplam kaynağın GSMH’nin %1’inden az olamayacağı” esası getirilmiş bununla birlikte uygulama bu paralelde gerçekleşmemiştir. Tarım kesimine son 11 yılda verilmesi gereken destek 260 milyar TL olması gerekirken sadece 103 milyar TL ödemede bulunulmuştur. Tarımsal destekleme ödemelerin yetersiz kalması çiftçilerin finansman ihtiyacını daha da arttırmıştır. Böylece tarımın kesiminin finansman gereksinimi büyük ölçüde finans

kesimine devredilmiştir. Burada ortaya çıkan öncelikli konu tarım kesiminin kullanabileceği uygun finansman olanaklarına ulaşabilmesidir.

Son zamanlarda dünyada tarım kesimine kullandırılan krediler, kamu tarafından teşvik edilen ve tarımsal kredilerin işleyişini bilen mahalli bankalar ve/veya bu alanda ihtisaslaşmış kooperatif bankaları kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de tarımsal kredinin işleyişine göz atıldığında, bu yapının temel aktörünün bir devlet bankası olan T.C. Ziraat Bankası olduğu özel bankaların tarım kesimine yeterli ilgiyi göstermediği anlaşılmaktadır.

Dünya’da 2017 yılında tarım sektörünün bankalardan kullandığı kredi miktarı toplam kredilerin %2,9’unu oluştururken, bu sektörün GSMH’ye katkısı %4 olmuştur. Bazı gelişmiş ülkeler içerisinde 2017 yılında tarım kesiminin toplam krediler içerisindeki payı Almanya’da %5,3, Belçika’da %4,7, Fransa’da % 3,6 Avustralya’da %3,3, Yeni Zelanda’da %2,7 ve İtalya’da %2,5 olarak gerçekleşmiştir

Bu ülkelerde tarım sektörünün GSMH’ye katkısı %1’ler düzeyindedir. Türkiye’de tarım sektörünün GSMH’ye katkısı %6’lar civarındayken, bu kesimin toplam kredilerden aldığı pay %3’ler civarındadır.

Bilindiği gibi maliye politikasının araçlarından biride özelleştirme uygulamalarıdır. Bununla birlikte özelleştirme politikaları salt gelir elde etmek amacıyla uygulanmamalı, özelleştirilecek birimin ekonomi açısından önemi öncelikli olarak geniş açıdan incelenmeli ve buna göre karar verilmelidir.

Bu çalışmanın amacı bir kamu bankası olan Ziraat Bankası tarımsal kredilerinin tarım kesimine etkilerinin araştırılmasıdır. Tarım sektörünün stratejik önemi ve yapısal koşulları sektörün finansal açıdan bir devlet bankası tarafından desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Tarımın finansmanında uygun finansman koşullarının olmaması, tarımsal işletme sahiplerini sürdürebilir finansman olanağından yoksun bırakmakta, tarımsal faaliyetlerin durma noktasına gelmesine neden olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada Ziraat Bankası sektör kredilerinin tarımın dış kaynak gereksinimindeki rolü yapılan saha çalışması ile belirlenmiş ve tarım sektörünün bir kamu bankası tarafından desteklenmesinin sektörü nasıl etkilediği ortaya koyulmuştur. Çalışmamızda, elde edilen verilerin ışığında Türkiye’de mevcut olan tarımsal kredi politikaları değerlendirilmiş; Ziraat Bankası tarımsal kredilerinin tarım kesimi üzerine etkileri incelenmiştir.

Araştırmaya ait orijinal veriler, Türkiye genelinde 7 bölgede tarımsal ağırlıklı faaliyeti olan 25 il ve 100'ün üzerinde ilçe ve köyde yerleşik 547 tarımsal işletmenin sahipleri ile yapılan 28 soruluk anketlerden edinilmiştir. Saha araştırmamızda anketlerden elde ettiğimiz bu veriler, istatistikî açıdan bilgisayar ortamında paket programıyla, Logistik Regresyon yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, konunun önemi ve kapsamı açıklanmış, ikinci bölümünde bankacılığın tarihsel gelişimine yer verilmiş, banka türleri ve kamu bankacılığı irdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde dünyada ve Türkiye'de tarım kesimi ve finansmanı üzerinde durulmuş, tarım kesiminin önemi, finansman gereksinimi ve finansmanında ülke örnekleri araştırılmıştır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde Ziraat Bankacılığının tarım kesiminin kredilendirilmesindeki rolü ile 2000 – 2001 krizinin tarım kesimi ve Ziraat Bankası üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, konuyla alakalı olarak daha önce gerçekleştirilen araştırmalardan örnekler sunulmuş, çalışmanın analizinde kullanılan materyal ve yöntem açıklanmıştır. Bu bölümde Türkiye genelinde bulunan tarımsal işletme sahipleri ile gerçekleştirilen anket sonuçları tablo ve şekiller halinde verilmiştir. Daha sonra sonuçlardan yararlanılarak araştırmanın konusuna uygun ekonometrik modeller kullanılmıştır.

Ziraat Bankası tarımsal kredilerinin geçmişten günümüze tarımın finansmanındaki rolü ile birlikte araştırma sonucu elde edilen analiz sonuçları da göz önüne alınarak önerilerimize, sonuç bölümünde yer verilmiştir.

2. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Bankacılığın Tanımı ve Tarihçesi

Oldukça eski ve derin bir tarihe sahip olan **“Bankalar”**, iktisadi ve sosyal gelişmelere göre farklı dönemlerde farklı biçimlerde vücut bulmuş finansal kurumlardır.

Günümüzde bankaların iki temel işlevi vardır. İlk olarak bankalar aracılığıyla ödeme sistemi yönetilir. Bankaların ikinci önemli işlevi ise borç verme ve yatırım danışmanlığı konusunda aracı olmalarıdır.

Bankacılık hizmetleri ticaretle birlikte ortaya çıkmıştır. Tarihçiler bankanın ilk faaliyete başlama tarihi olarak günümüzün altı bin yıl öncesini işaret etmektedir. Sümerlerin Uruk (Ourouk) sitesi etrafında yapılan kazıların ortaya çıkardığı “Kızıl Tapınak (M.Ö.3.500)” bilinen ilk banka yapısıdır (Sevilengül, 1997).

Mezopotamya’da M.Ö 3.500 yıllarında ekonomik ve sosyal yaşam ileri düzeyde gelişmişti. Hasat edilen ürünler, çeşitli tehlikelerden korunmak amacıyla, insanlar tarafından tapınaklara emanet edilirdi. Bu şekilde toplanan ürünler buralardan ihtiyaç sahiplerine ödünç olarak verilmekte ve hasat zamanı geri alınmaktaydı. Bu tür işlemlerin yapılmaya başlanması doğal olarak beraberinde düzenlenme ihtiyacını da getirmişti. Bu düzenlemelerden ilk olarak Hammurabi Kanunnamesinde bahsedilmiştir. Bu kanunnamede borç verme ve borcun geri alınması yöntemleri, borç faiz oranları ile alınacak güvence şekilleri belirtilmiştir (Parasız, 2000). Bu faaliyetler tarihçiler tarafından ilk bankacılık faaliyetleri olarak nitelendirilmektedir. İzleyen dönemde zengin tüccarların da bankacılıkla uğraşmaya başladığı görülmüştür. Eski Yunan’da tapınak-banka sisteminin yansırı bankacılık işlemlerini yürüten “Trapezites” adı verilen bankerler de faaliyet göstermiştir. Avrupa’da ise Lombard’lar bankacılığın kuruculuğunu ve eğitimciliğini yerine getirmişlerdir (Öcal ve Çolak, 1999). Dünyada bankacılık uygulamalarının yaygınlaşması 15. yüzyılda Floransa’da kurulan bankalarla birlikte başlamıştır (Bain, Fung, Harper,1999).

2.1.1. Dünyada Bankacılığın Gelişimi

Modern anlamda bankacılığın izi ortaçağ ve erken Rönesans dönemlerine kadar sürülebilir. Bankacılığın asıl gelişimi Avrupa’da hayata geçen Rönesans ve reform hareketleri ile bilinmeyen kıtaların keşfedilmesi ve ticaretin büyümesi; o dönemlerde yürürlükte olan Kilise Hukuku’nun yerini Roma Hukuku’nun alması ile gerçekleşmiştir.

Sonuçta faiz yasağı sona ermiş ve başta İtalya olmak üzere belli başlı Avrupa ülkelerinde bankacılık işlemleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde İtalya'nın kuzeyindeki Florence, Venice ve Genoa gibi zengin şehirlerde büyük bankalar kurulmuştur. İtalyan bankaları tüccar (Merchant) bankacılık anlayışı içinde faaliyette bulunurken, belli Avrupa kentlerini de içine alan geniş bir ticari ve finansal ağa sahip olmuşlardır (Apak, 1993).

Kurulan bankalara örnek verilecek olursa; 1401 yılında Taula di Cambi bankası Barselona'da, 1408 yılında Casa di san Giorgio bankası Cenova'da, 1472 yılında Banco Monte dei Paschi di Sieana bankası Siena'da, 1584 yılında Banca Della Piazza di Rialto bankası Venedik'te, 1593 yılında Banco di Ambrogio bankası Milano'da kurulmuştur (Tarlan, 1996). 1472 yılında kurulan Banco Monte dei Paschi di Sieana bankası halen İtalya'da faaliyetlerine devam etmektedir.

Kuzey İtalya'da büyüyen bankacılık Avrupa'ya sıçramış bu sıçrama beraberinde birçok yenilik getirmiştir. Bu dönemler yavaş yavaş modern bankacılığa geçiş dönemidir. Gerçek anlamda ilk banka 1609 yılında kurulan Amsterdam Bankası'dır ve uzun yıllar model banka olarak kabul edilmiştir. Bu bankayı 1637'de kurulan Venedik Bankası ve 1694'de kurulan İngiltere Bankası takip etmiştir (Çankaya ve Öz, 2001).

Amerika'da gerçek anlamda bankacılık 1782'de Bank of North America'nın faaliyete geçmesi ile başlamış, 1791 yılında faaliyete geçen Bank of the United States bunu izlemiştir (Frederic,2004).

Modern bankaların faaliyete geçmesiyle birlikte bankalar ekonomik aktivitelerin en büyük yardımcısı ve bu aktiviteleri düzenleyen kurumlar haline gelmiştir (Öcal ve Çolak,1991). Özellikle 20. yüzyılda telekomünikasyon ve bilişim alanındaki gelişmeler, bankacılık alanında büyük değişimlere neden olmuş, banka sayılarının dramatik bir şekilde artmasına ve bankacılığın coğrafi olarak yayılmasına yol açmıştır.

2.1.2. Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi

2.1.2.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bankacılık

İngiltere başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde 19. Yüzyılda gerçekleştirilen sanayi devrimi Osmanlı İmparatorluğunda büyük olaylara ve reformlara neden olmuş, İmparatorluk devrimin yarattığı ekonomi sisteminin sonuçlarından çeşitli

şekilde etkilenmiştir. Batı ile ticari ve mali ilişkiler kurulması, yabancı bankalar ve mali kurumlarla temasa geçilmesi benzer kurumların Türkiye’de faaliyete geçmesine zemin hazırlamıştır. Bu şekilde faaliyete geçen ilk kurumlar bankalar olmuştur. Osmanlı Devleti’nde 1847 yılında ilk banka Galata Bankerleri aracılığıyla kurulmuş ve İstanbul Bankası (Banque de Constantinople) adıyla faaliyete başlamıştır. Ancak banka 1852 yılında kapanmış ve tasfiye edilmiştir (Fertekligil,1993).

İstanbul Bankasının kısa süren faaliyet dönemi sonrasında 1856 yılında İngilizler tarafından Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) kurulmuş, 1863 yılında Fransız, 1875 yılında da Avusturya sermayesi bankanın hisselerine ortak olmuştur. Osmanlı Bankası’na, faaliyet gösteren diğer yabancı bankalardan farklı olarak, 1863 yılında para basma (emisyon) ayrıcalığı tanınmıştır (Akgüç,1989). 1856-1875 yılları arasında Osmanlı’ya borç vermek üzere yabancı sermayeli 11 banka kurulmuştur. Osmanlı Bankası ile birlikte faaliyete geçen diğer yabancı sermayeli bankaların ana faaliyetleri Osmanlı Hazinesi’nin finansman gereksinimini karşılamak olduğu için bu dönemdeki bankacılık faaliyetleri “borçlanma bankacılığı” olarak nitelendirilmiştir (TBB,2008).

Osmanlı Devleti, 1875 yılında taahhütlerini yerine getirmekte çok zorlanmış ve 1881 yılında “Düyunu Umumiye” adlı milletlerarası bir kurum oluşturularak devletin dış ülkelerden aldığı borçlarının yönetimi bu kuruma verilmiştir. Devletin elde edeceği gelir kaynaklarının uluslararası bir kuruluşun denetimine verilmesinden sonra İmparatorluk’ta çoğu tek şubeli küçük bankaların yerini, amacı devletin borçlanmalarından ve yabancı para işlemlerinden gelir elde etmek ve ülkede yabancı yatırımcı sermaye kuruluşlarının finansman gereksinimini sağlamak olan Avrupa’daki büyük bankaların açtıkları şubeler almıştır. 1875 ile 1922 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nda 19 yabancı banka şube açarak faaliyetlerini sürdürmelerinin yanında, aynı dönemde yabancı sermaye ile kurulmuş bankalar da (7 adet) görülmektedir (Akgüç,1989).

Osmanlı imparatorluğu döneminde kurulan yabancı sermayeli bankaların bir kısmı Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine bir süre devam etmiştir. Günümüzde bu bankaların hiçbirisi faaliyetlerine devam etmemektedir. Aynı şekilde yabancı bankalar tarafından kurulan şubelerin tamamı zamanla faaliyetlerini sonlandırmıştır.

Osmanlı imparatorluğu döneminde bir şube veya banka olarak faaliyet gösteren yabancı bankalar, hiçbir zaman büyük ölçekli tarım, ticaret ve sanayi kuruluşlarını kredilendirmek amacı gütmemişler; hatta tasarrufların eriyip yok olmasına neden olmuşlardır.

Toplanan tasarrufların çok az bölümü Osmanlı Devletine tahsis edilmiştir. Zaman içinde bu durum ulusal bankaların ortaya çıkma ihtiyacını arttırmıştır (Aksoy,1998).

Tarım kesiminin artan finansman sorunlarına çare bulmak amacıyla, Mithat Paşa 1863 yılında, Nis Valisiyken, Pirot kasabasında bir zirai kredi sandığı (Memleket Sandıkları) oluşturmuştur. Memleket Sandıkları'nın öz kaynakları önceleri imece yoluyla, sonrada da köylünün sahip olduğu mal varlığı ile uyumlu olarak sandığa ürün verilmesiyle oluşturulmaya çalışılmıştır. Köylerdeki kamusal arazinin imece usulü işlenmesi ve sağlanan kaynağın düşük faizle köylüye kredi olarak verilmesi prensibine dayanan sistem, 15- 20 yıl kadar kuruluş amaçlarına doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmüştür. Böylece tarımla uğraşan çiftçilere, aşırı derecede yüksek olan (yılda %900) tefeci veya murabaha denilen kredilerden kurtularak, aylık %1 faizle kredi kullanabilme olanağı sağlanmıştır. Daha sonra ürün bedellerinin sandıklara verilmemeye başlanması, rehinsiz ve kefilsiz olarak hatır karşılığında kullandırılan kredilerin tahsil edilememesi gibi nedenlerle sandık varlıklarının erimesi, ayrıca nizamnamelerinde sorumluluklarına dair hükümlerin bulunmamasından ötürü sandık emirlerinin görevlerinde yaptıkları usulsüzlüklerin cezalandırılmaması, sandıkları çalışamaz hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak 1883 yılında, tarım kesiminden alınan aşar vergisinin bir kısım sandıkların sermayesine katılmıştır. Sandıkların sermayesine katılan bu hissenin adından dolayı (menafi hisse) bu kurumun adı da Menafi Sandıkları olarak değiştirilmiştir. Ancak bir süre sonra sermayelerinin önemli kısmının mahallin nüfuslu kimselerine, memurlara ve çiftçi olmayan başka kişilere, nizamnameye aykırı olarak dağıtılması ve geri alınmaması, yine hükümetin zaman zaman sandıklardan kredi olarak aldıkları paraları geri ödeyememesi sandıkların sermayesini eritmiştir. İlgili çevrelerde, sandıkların durumu tartışılmış, bir banka kurulması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Ziraat Bankası Nizamnamesinin 1888 yılında yürürlüğe girmesiyle Ziraat Bankası resmen kurulmuştur. Tarımsal amaçlı olarak geniş bir örgüte sahip milli bankacılığın ilk kredi kurumları olan bu sandıklar da 1888 yılında Ziraat Bankası'nın faaliyete geçmesiyle mal varlığının tamamını bu bankaya aktarmıştır. Ziraat Bankası Umum Müdürlüğü 17 Eylül 1888'de İstanbul'da faaliyete geçmiştir.

Bu dönemde bankanın nominal sermayesi 10 milyon Osmanlı lirası olup banka "Resmi Devlet Müessesesi" hüviyetindedir. Organları İdare Meclisi ve Umum Müdürü olan bankanın personeli devlet memuru sayılmaktadır. Banka 1924 yılına kadar, mevzuat bakımından bazı yeni düzenlemeler dışında aynı statüde faaliyet göstermiştir. Bu dönemde kullandırılan kredilere yıllık %6 faiz uygulayan banka 1888 ile 1914 yılları arasında Osmanlı tarımına 6 milyon Osmanlı lirası kadar bir kredi sağlamıştır. Bu dönem savaş nedeniyle tarımsal faaliyetlerin durma noktasına geldiği bir dönemdir. Bankanın sermayesi 1916 yılında 25 milyon liraya çıkarılmıştır (Hazar,1986).

Mithat Paşa tarafından 1867'de Ruscuk'ta, 1868'de İstanbul'da kurulan ikinci milli banka Emniyet Sandığı'dır. Halkın tasarruflarıyla düşük faizli tüketici kredisi kullandırmayı amaçlayan ve ticari banka benzeri bir yapısı sahip olan Emniyet Sandığı'nın işleyişinde ayrı bir öz kaynak yer almayıp, kaynaklarını mudilerden topladığı fonlardan oluşturmuştur. Emniyet Sandığı 1984 yılında Ziraat Bankası ile birleşmiş ve faaliyetlerine son vermiştir (Akgüç,1989).

Bu dönemde yukarıda yer alan bankaların dışında, 1910'lu yıllardan sonra İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde az sermayeli ve tek şubeli olan 24 adet mahalli banka kurulmuş, bunların tamamı Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini sonlandırmıştır (Tarlan,1996).

2.1.2.2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık

Ülkemizde bankacılığın esas gelişimi Cumhuriyet dönemi ile birlikte başlamıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında ülkenin bankacılık sistemini 22'si milli sermayeli 13'ü ise yabancılara ait olmak üzere toplam 35 banka oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından, ülkenin kalkınması için atılan ilk somut adım 17 Şubat 1923'de gerçekleştirilen Birinci İzmir İktisat Kongresi çerçevesinde olmuştur. Bu kongre ile çiftçi, sanayici ve tüccarların sorunları üzerinde durularak, çözüm aranmaya çalışılmıştır. Kongrede, ulusal bir bankacılık sisteminin kurulması ve devletin, sanayi kuruluşlarına finansman sağlayacak yeni bankaların kuruluşu için aktif bir rol oynaması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda atılan ilk somut adıma örnek 1924 yılında İş Bankası'nın kurulması olmuştur. Bunu 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulması izlemiştir. Cumhuriyet ilk yıllarında bankacılık alanında yapılan en önemli girişimlerden birisi, 1930 yılında T. Cumhuriyet Merkez Bankasının kurulması ile gerçekleştirilmiştir (Ökçin,1997). Bu ulusal bankaların yanında, 1924-1933 yılları arası

dönemde 29 adet bir şubeli mahalli banka faaliyete geçmiş ve çoğu 1929-1930 dünya ekonomik buhranı ile birlikte kapanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki özel sektörün desteklenmesi ile sanayileşme politikası, sermaye birikiminin yetersizliği ve 1929 Büyük Buhranının olumsuz etkileri nedeniyle önemli bir sonuç verememiş, sanayileşmenin gerçekleşmesi için gerekli yatırımı ancak devletin yapabileceği anlaşılmıştır. Devletin iktisadi devletçilik politikası, bankacılık sistemine de büyük ölçüde etkiye bulunmuştur. 1933-1938 yılları arasını kapsayan bu dönemde, kalkınma planlarında yer alan sanayi işletmelerinin kurularak faaliyete geçmesi ve kredi gereksinimlerinin karşılanması amacıyla devlet tarafından özel statüye sahip Sümerbank, İlbank, Etibank, Denizbank ve Halkbank, banka olarak faaliyete geçmiştir. (Günel,2000).

İkinci dünya savaşının da etkisiyle dünyada yavaşlama eğilimine giren ekonomik aktivitelerin sonucu olarak Türkiye’de bankacılık sektöründe de küçülme meydana gelmiş ve 1932 yılında 60 olan banka sayısı, 1945 yılında 40’a düşmüştür. II.Dünya Savaşının sona ermesi ile başlayan dönemde sisteme yeni girişlerle birlikte 1960 yılı sonu itibariyle sektör içerisindeki banka sayısı 59 olurken, 1960-1964 yılları arasında kimisi tasfiye edilen kimisi de birleşme yoluyla devralınan 10 bankanın sistemden çekilmesiyle sektör içerisindeki banka sayısı 49’a gerilemiştir. 1963 yılında uygulanmaya geçen Kalkınma Planı ile bankacılık ve finans konusunda köklü değişiklikler gündeme gelmiştir. Bankaların temel görevi, kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanı olarak değerlendirilmiş, yeni ticaret bankaları kurulmasına sınırlamalar getirilerek, kalkınma ve yatırım bankacılığına önem verilmiştir. 1960-80 döneminde, çok sayıda küçük banka yerine az sayıda büyük bankanın sektöre hâkim olması ve holding bankacılığının gelişmesi eğilimi gözlenmiştir. Bir ticaret veya sanayi sermayesine haiz grubunun bir bankanın hisselerinin büyük bir kısmını elinde bulundurması anlamına gelen ve dünyada da çok bulunan holding bankacılığı, o dönemde gerekli olan yatırımları arttıracak düşüncesiyle devlet tarafından teşvik görmüştür. Sektöre giriş önünde bulunan güçlü bariyer ve kısıtlamaların neticesinde 1962-1980 yılları arasındaki yaklaşık 20 yıllık dönemde sadece 3 yeni ticari banka faaliyete geçmiştir. Bununla beraber 1959 yılı itibariyle 59 olan banka sayısı da sistem dışına çıkan veya birleşme yoluna giden bankalar nedeniyle azalarak, dönem sonunda 43’e gerilemiştir. Bu dönemde Türk mali sisteminde tasarrufları teşvik edecek bir mali yapı bulunmamasından dolayı kaynak temin etme ve bu kaynakları gerekli yatırımlara plase etme görevi kamu tarafından yerine getirilmiştir. Kamu kesiminin reel kaynak

tedariki ve bu tür kaynakları artırmada karşılaştığı güçlükler, emisyonla aşılmaya çalışılmıştır. Bu durum, para arzındaki genişleme nedeniyle, enflasyonun artmasındaki en önemli etken olmuştur (Artun,1983).

Türk bankacılık sektörü 1980’li yıllara kadar kapalı bir çevrede, büyük ölçüde kendini dünyadan soyutlayarak faaliyetlerine devam etmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar Türkiye’nin ekonomi politikalarında önemli bir değişimi beraberinde getirmiş, ekonominin liberalleşmesi ve uluslararası entegrasyonun sağlanmasını hedef alan ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanması ile birlikte Türk Bankacılık sektöründe yeni bir dönem başlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2000). Serbest piyasa şartlarının işlerlik kazanması bankacılık sistemini derinden etkilemiş, yeni milli ve yabancı bankaların faaliyetine imkan tanınmasıyla birlikte sektörde rekabet artmıştır. Bu dönemde, 8’i yabancıların sahip olduğu 19 ticari banka ve 4’ü yabancılara ait olmak üzere 8 yatırım ve kalkınma bankası kurulmuştur (Günel,2000). 1980’li yıllarda meydana gelen bu olumlu koşullara rağmen, 1990’lı yıllarda makro ekonomik dalgalanmalar, kamu kesimi gelir gider dengesizliği, kamu bankalarının sistem içerisinde ağırlıklı konuma gelmesi gibi nedenlerle bankacılık kesimi, üretimi teşvik etme ve fonları yatırımlara kanallı etme şeklindeki mali aracılık görevini düzgün bir şekilde yapamamıştır. Bu işleyişin doğal bir sonucu olarak bankacılık sektörü öz kaynak eksikliği, kamu bankalarının sektör içindeki ağırlıklı olarak yer alması, piyasa risklerine karşı aşırı hassasiyet ve zafiyet (vade uyumsuzluğu, açık pozisyon), etkin olmayan iç kontrol ve risk yönetimi, kurumsal yönetişimin ve açıklılığın olmaması şeklinde açıklanabilecek yapısal risklerle karşı karşıya kalmıştır. 1990’ların başından itibaren bankacılık sektörü, yüksek faizlerle kamuyu finanse etmiştir (Boyacıoğlu, 2003).

1994 yılına gelene kadar bankalar yurt dışından borçlanmayı arttırıp, döviz pozisyonlarında büyük açıklar yaratarak hem faiz hem de kur riskine maruz kalmışlar, sektörde meydana gelen likidite krizi sonucu, özellikle yüksek döviz borcu bulunan 3 bankanın faaliyetleri durdurulmuştur. 1994 krizinin olumsuz etkileri geçici bir süre için atlatılmış olmasına rağmen 2000 yılında sektörün likidite, faiz ve kur risklerine karşı hassasiyetinin tekrar artması bankaların mali yapılarını daha da kötüleştirmiştir. Bu kötüleşme ile kazançların yok olmuş, bazı bankaların sermayeleri büyük ölçüde erimiş, 2000-2003 yıllarını kapsayan bu dönemde 25 bankanın faaliyetleri durdurulup yönetimlerine TMSF tarafından tedbir amaçlı olarak el konulmuştur. Bu dönemden sonra bankacılık sistemi kendini uluslararası piyasalar için yeniden düzenlemiş, 2008 yılında ortaya çıkan küresel finans krizi bankacılık sektörünün dünyada ve Türkiye’de

yeniden sorgulanması sürecini başlatmıştır.

2.2. Banka Türleri

Genel olarak bankalar mülkiyet yapısına ve işlevlerine göre türlere ayrılabilirler. Mülkiyete yapısına göre banka ayrımı bankaların sermayesinin kamu kurumuna ya da özel gerçek veya tüzel kişiye ait olması durumunda belirlenmektedir. İşlevlerine göre bankalar, “merkez bankası”, “mevduat/ticaret bankaları”, “ziraat bankaları”, “halk bankaları” ve “yatırım ve kalkınma bankaları” başlıkları altında toplanabilir.

2.2.1. Mülkiyet Yapısına Göre Bankalar

Bankaların sermayesinin kamu kurumuna ya da özel gerçek veya tüzel kişiye ait olması durumunda mülkiyet yapısına göre banka ayrımı yapılmaktadır. Bankaların ulusal ve uluslararası sahipliği olduğu gibi devletin egemenliğinde veya özel bireylerin egemenliğinde oluşabilmektedir. Ancak banka sermayesinin bir kısmının kamuya, bir kısmının özel sektöre ait olabileceği de unutulmamalıdır.

Mülkiyet yapısına göre bankalar:

- Kamusal Sermayeli Bankalar,
- Özel Sermayeli Bankalar
- Karma Sermayeli Bankalar, olarak üçe ayrılmaktadır.

Kamu Sermayeli Bankalar: Sermaye hisselerinin tamamı kamu tüzel kişi ve/veya kuruluşlarına ait olan bankalardır.

Özel Sermayeli Bankalar: Sermaye hisselerini özel kişi ve/veya kuruluşların elinde bulundurduğu bankalardır.

Karma Sermayeli Bankalar: Kamunun yansira özel kişi ve kuruluşlarında sermayelerinde pay sahibi oldukları bankalardır.

Kamusal sermayeli bankalarının kuruluş nedenleri siyasal, ekonomik ve sosyal olabilir (Atasoy,1993). Bununla birlikte özel sermayeli bankalarla aralarında bazı farklar vardır. Özel sermayeli bankalar devamlı kâr etmek amacıyla rekabet etmek zorundadır; aksi halde mevcudiyetleri son bulur, oysa kamu sermayeli bankalar zarar

edebilir, kar zarar açısından başa baş kalabilir ya da kar edebilirler (Guttman, 1994).

2.2.2. İşlevlerine Göre Bankalar

Bu ayırmda bankaların yerime getirdiği fonksiyonlar belirleyici olmaktadır.

Merkez Bankası

Merkez bankaları genel olarak ülkelerde bankacılık ve parasal yapının düzenleyicisidir. Merkez bankası bir ekonomideki para politikasını uygulama görevini üstlenmekte ve çeşitli para politikası araçlarıyla fiyat istikrarının oluşması ve sürdürülmesini amaçlamaktadır.

Mevduat / Ticaret Bankaları

Mevduat ve ticaret bankaları çeşitli şekilde topladıkları fonları sanayi ve ticaret kesimine kredi olarak kullanırmaktadırlar. Bu bankaların işlevleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Erol ve Çivi, 1996).

- Mevduat toplamak
- Kredi vermek
- Ekonominin ihtiyaç duyduğu diğer bankacılık faaliyetlerini yerine getirmek.

Ziraat Bankaları

Tarım ve hayvancılık kesimini destekleme amaçlı kurulmuş bankalardır. Ziraat veya tarım bankası olarak kabul edilen kurumların kuruluşunun temel gayesi, tarım kesimine yönelik sürdürülebilir finansman desteğidir. Sübvansiyon uygulamaları, ihtisaslaştırma gerektirme gibi nedenlerle kamusal sermayeli bankalar olarak faaliyet göstermektedirler.

Halk Bankaları

Halk bankaları kent ve daha küçük yerlerde, çoğunlukla el emeği ve kişisel becerileri ile faaliyette bulunan küçük esnaf ve zanaatkârlara kredi kullanırmak için kurulmuş özel işlevi olan bankalardır (Durer,1988).

Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Diğer bankaların dışında farklı işleve sahip olan kalkınma ve yatırım bankaları özellikle sanayici ve turizmcilere orta ve uzun vadeli krediler açarak yatırımları teşvik eden finansman organizasyonlarıdır.

Genellikle kalkınmış ülkelerde yatırımcılar orta ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarını tahvil ve hisse senedi satımı ile sağlarken, az gelişmiş ülkelerde fon gereksinimleri yatırım bankalarından sağlanır. Yatırım bankaları bu işlevinin yanında yatırımcıya ayrıca finansal konularda danışmanlık ve aracılık hizmeti de verirler (Zarakolu,1993).

Kalkınma bankacılığı yatırım bankacılığına benzemekle birlikte aralarında küçük bazı ayrımlar bulunmaktadır. Kalkınma bankacılığı sermaye piyasasının etkin olmadığı ve sermayenin az olduğu gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmıştır. Esas olarak kalkınmada öncelikli olarak belirlenen bölge ve iş kollarına yönelik finansman sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Kaynaklarını, uluslararası kurumlardan temin ettikleri fonlarla, hükümetten aldıkları teşviklerle ve tahvil ihraç ederek borçlanma suretiyle oluştururlar.

Tüm bu ayrımların yanı sıra; holding bankacılığı, uzmanlaşmış/uzmanlaşmamış banka, perakendeci/toptancı bankacılık, küçük, orta ve büyük bankacılık, bireysel/ticari/kurumsal bankacılık ve uluslararası/yerel bankacılık gibi ayrımlar da sektörün incelenmesinde kullanılmaktadır.

2.3 Kamu Bankacılığı

2.3.1. Kamu Bankacılığının Tarihçesi ve Kuruluş Nedenleri

2.3.1.1. Dünyada Kamu Bankacılığı

İlk ortaya çıkışları itibarıyla özel sektör kuruluşu olan bankalar zaman zaman devletlere de borç vermişler, ancak borç şartlarının ağır olması ve faizin yüksek oranda uygulanması nedeniyle özel site ve devletler, büyük şehirlerde devlet bankaları tesis etmeye başlamışlardır. Zamanla devlet bankalarının önemi anlaşılmaya başlanmıştır (Er, 2009).

1929 Dünya Ekonomik Buhranının meydana getirdiği problemlerin çözümüne yönelik olarak Keynes'in ortaya attığı devletin ekonomik alana müdahale etmesi gerektiğine dair öneri birçok ülke tarafından kabul görmüştür. Devletin ekonomik gelişmeye öncülük etmek ve finansal istikrara katkıda bulunmak amacıyla stratejik alanlarda mülkiyet sahibi olması gerektiği görüşünün benimsenmesi sonucu birçok ülkede kamu bankaları, sektörde önemli bir ağırlığa sahip olmaya başlamışlardır (Gerschenkron, 1962).

1950 ve 1960'lı senelerde A. Lewis, A. Gerschenkron ve G. Myrdal gibi ekonomistlerde devletin bankacılık sektöründe ağırlıklı olarak yer almasının ekonomik kalkınma için önkoşul olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Buna göre devlet, bankacılık sisteminin emniyetini ve istikrarını korumak, pahalı ve asimetrik bilginin varlığı nedeniyle piyasa başarısızlıklarını azaltmak, sosyal yönden değerli ama maddi yönden kârlı olmayan projeleri finanse etmek ve herkesin bankacılık hizmetlerine erişimini sağlayabilmek için bankacılık sektöründe yer almak zorundadır. Bu görüş çerçevesinde, devletler var olan bazı özel bankaları kamulaştırmanın yanında, yeni kamu bankaları kurmaya devam etmişlerdir. 1970'li yıllarda kamunun bankacılık sektöründeki payı kalkınmış ülkelerde yüzde 40, az gelişmiş ülkelerde ise yüzde 65'lere kadar yükselmiştir. 1980'li yıllarda yaşanan devletin ekonomiye daha az müdahale etmesi ve özelleştirme eğilimlerinin artması bankacılık sektörüne de yansımış, 1987-2003 yıllarını kapsayan dönemde dünyada yaklaşık olarak 250 banka özelleştirilmiştir. Yapılan özelleştirmelere karşın, kamu bankaları yine de birçok ülkede sektörde ciddi bir paya sahip olmaya devam etmektedir (Yeyati, Micco ve Panizza, 2004).

2.3.1.2. Türkiye'de Kamu Bankacılığı

İmparatorluk döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, bankacılık sektörüne bakıldığında, özellikle yabancılara ait bankaların sektörde ağırlıklı olarak faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra, özel kesimin sermaye ve bilgi birikimlerinin yetersizliği, ülkedeki bankacılık sisteminin alt yapısının son derece zayıf olması, dönemin milli bankalarının az sayıda ve yetersiz şube ağına sahip bulunması gibi nedenler devletin bankacılık sektöründe aktif rol almasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Böylelikle Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri kamu bankaları sektördeki yerlerini almışlardır (Altıkulaç, 2006).

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze, Türk bankacılık sektöründe sahip oldukları aktif büyüklükleriyle kamu bankaları önemli görevler üstlenmiştir. Yaşanan bu süre içerisinde bazı kamu bankaları kapanmış veya başka bankalara birleştirilmiş, bazıları satılmış, bir kısmı ise nitelikleri değiştirilerek günümüze kadar faaliyetlerine devam ede gelmişlerdir.

Türkiye'de iştigal eden banka sayısı (katılım bankaları hariç) 2017 yılsonu itibarıyla 47 adet olup, bunların; 34'ü ticaret bankası, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası statüsündedir. Ticaret bankalarından 3'ü kamuya ait (Ziraat Bankası, Halkbank. Vakıflbank), 9'u sermayesine özel kesimin sahip olduğu, 21'i sermayesine yabancıların

sahip olduğu bankadır. TMSF bünyesinde 1 adet mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ünün sermayesi kamuya ait olup (İlbank, Kalkınma Bankası ve Eximbank), 6'sı özel sermayenin sahip olduğu ve 4'ü yabancı sermayenin sahip olduğu bankadır.

Sermayesi kamuya ait olan ticaret bankalarının 2017 yılsonu itibarıyla toplam kredileri, tüm ticaret bankaları kredileri içerisinde %35,6 oranında paya sahip iken, kamuya ait kalkınma ve yatırım bankalarının 2017 yılsonundaki toplam kredileri, kalkınma ve yatırım bankacılığı sektörü içerisinde %77,2 oranında paya sahip olmuştur (TBB,2018).

Bundan sonraki bölümde Dünya'da ve Türkiye'de tarım kesimi, tarım kesiminin önemi. finansman gereksinimi ve finansmanında ülke örnekleri incelenecektir

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TARIM KESİMİ VE FİNANSMANI

3.1. Tarım Kesiminin Tarihsel Gelişimi

Tarım iktisadi olduğu kadar sosyal ve doğal bir olgudur. İnsanların tarımla uğraşmaları yerleşik düzene evirilişlerinden bu yana sürmüştür ve tarım tüm zaman dilimlerinde önemini arttırmaya devam etmiştir. Tarımın başlangıcı günümüzden 10000 yıl gerisine kadar uzanmaktadır. Tarımsal uğraşı başlangıcından günümüze çok çeşitli sosyo-ekonomik yapılanmalar içerisinde gerçekleşmiştir. Tarımla birlikte insanlık yerleşik düzene geçmiş ve bugünkü yerleşik sistemin ortaya çıkmasının ilk örneği olmuştur.

Tarım; insanın doğayı, doğadan elde ettiği araçlarla (toprak, su ve iklim gibi doğal varlıklar), insanların gereksinimlerine uygun üretken bir yapıya dönüştürme çabası olarak açıklanabilir. Bu dönüşüm sürecinde, insan, en temel gereksinimi olan ve doğada bulunan gerekli maddeleri, yine doğa vasıtasıyla elde etmenin yollarını aramıştır. İlkel de olsa bu uğraş üretim olarak tanımlanmıştır (Lange, 1975).

İnsanlık tarihine bakıldığında, ekonomik bakımdan başlıca iki önemli reform görülmektedir. Tarım reformu ve sanayi reformu.

Tarım reformu, insanların, yerleşik düzene geçerek üretimi arttırmaları ve ürünlerin niteliğini değiştirmeleri ile gerçekleşmiştir. Tarım, gelişmemiş toplumları zaman içerisinde geliştirerek ve daha dinamik yapıda bir toplum haline getirmiştir. Bu manada tarımın çok önemli üç etkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır (Özgüven, 2009).

- Tarım, insanların belirli yerlere konumlanmasına neden olarak kentleşme hareketlerini başlatmış, hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır.

- Tarım, organize bir faaliyeti gerektirmiş ve üretimin belli dönemlerde icra edilmesini zorunlu kılmıştır.

- Tarım, nüfus artışına kolaylık sağlamıştır.

İnsan topluluklarının ilk köklü dönüşümü, toplayıcılık-avcılıktan yerleşik düzene geçtiği “Tarım devrimi” ya da “Neolitik devrim” ile gerçekleşmiştir. İnsan bu köklü değişim ile tarım ve çobanlığa devinmiş, bu geçiş insanlığın yeryüzünde gerçekleştirdiği ilk büyük sosyo-ekonomik değişim olmuştur. Çünkü insanlar avcı-toplayıcı toplumdan yiyecek üreticisi toplumuna geçiş yapmıştır (Acemoğlu, Robinson, 2013).

İlk tarımın günümüzden yaklaşık 10000 yıl önce Buz Devri'nden sonra başlayan Cilalı Taş Devri'nde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Toprağın bilinçli bir şekilde işlenmesiyle somutlaşan tarımsal uğraşının ilk kez M.Ö. 8500 ile 8000 yılları arasında batı İran, Irak, Güneydoğu Anadolu ve Filistin'i içine alan Ortadoğu bölgesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Tarım, M.Ö. 8000'li yıllarda Ortadoğu'dan diğer bölgelere yayılmıştır. Balkanlar, Yunanistan ve İtalya'da M.Ö. 7500'lü yıllarda, Kuzey Avrupa'da ise M.Ö. 7000'li yıllarda tarım ile geçinen köyler kurulmuştur (Tauger, 2011). Mısırlılar M.Ö. 3000'li yıllarda tahıl ve meyve (buğday, arpa, üzüm, hurma, susam) ürünleri ekip biçmeye başlamıştır. Mısırlıların, Nü vadisi ve Nil nehri civarında verimli tarım arazilerine sahip olduğu bilinmektedir. Orta Afrika'da bulunan yerleşiklerin ise tarih boyunca pirinç ve hintdarısı yetiştirdikleri anlaşılmaktadır. Yine bir uzak doğu ülkesi olan Çin de tarımının da M.Ö. 2800 yıllarında başladığı tahmin edilmektedir.

Tarımın günlük hayata girmesiyle birlikte, ortaya çıkışından 5000 yıl sonra şehirler ve yeni medeniyetler kurulmuştur.

Tarihi süreçte ortaya çıkan önemli tarımsal gelişmeler aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir (McKenzie,2010).

- MÖ. 8000 yılında bitkisel üretim ve hayvanların evcilleştirilmesiyle tarım başlar. Buğday İran'da, Kabak Meksika'da MÖ 7000 yılında yetiştirilmeye başlanır.
- MÖ. 3500 Meksika'da mısır üretimi yaygınlaşır.
- MÖ. 3000 yılında Mısır'da sulama sistemi geliştirilir, su taşkınlarına önlem almak amacıyla Nil nehrine bent yapılır. Tarım ticaret yoluyla Avrupa'da yayılmaya başlar.
- MÖ. 1000 yılında modern tarım teknikleri uygulaması başlar. Hayvan dışkısı gübre olarak kullanılır, ahşap pulluklar yaygınlaşır.
- MÖ. 400 yılında Çin'de demir pulluk kullanımı başlar.
- MS. 500 yılında Çin'de aynı arazi üzerinde belirlenmiş bitkilerin önceden belirlenmiş bir sıraya göre ekilmesi (münavebe) başlar.
- 800 yılında Avrupa'da köylüler büyük arazi üzerinde ortak üretim yapmaya başlar.
- 1400 yılında özellikle baklagiller münavebesi Avrupa'da yaygınlaşır.

- 1600 yılında İngiltere’de tarım alanındaki gelişmeler dünyada bitki ve hayvan ticaretini arttırır.
- 1800 yılında İlk basit hasat aleti, at yardımıyla pulluk ve tohum ekme makinesi kullanılmaya başlar.
- 1905 yılında ABD’de traktör kullanımı ile birlikte soya ve şeker pancarı yeni ürün olarak yerini alır.
- 1940 yılında farklı hububat ürünleri için iyileştirme programları geliştirilir, daha yüksek verim elde edilebilen hibrit ürün çeşitleri üretilir ve çok sayıda bitki için koruyucu ilacı kullanımı başlar.
- 1960 yılında tarım işletmeleri sayısı azalırken büyüklükleri artar.

Tarımsal üretim, 15.yüzyıl’dan başlayıp 19.yüzyıl’ın sonuna kadar küresel ekonominin en önemli faaliyet alanı olmuştur.

Dünya nüfusunun 1960 yılında 3 milyara çıkmasıyla birlikte gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD de tarım tamamen bir endüstri hüviyetine bürünür. Tarımsal üretimde yaşanan değişim ve dönüşüm endüstri devriminin itici gücünü oluşturur. Endüstri devrimi tarım üzerinde, kriz ve dengesizlik etkilerinde bulunduğu gibi tarımda hızlı gelişmelerin de kaynağı olmuştur. Tarımda endüstrileşme; teknolojilerin benimsenmesi, işletmelerin büyümesi ve sayılarının azalması, diğer sektörlerde kullanılan yönetim ve işletmecilik uygulamalarının tarım sektörüne aktarılması olarak ortaya çıkmıştır. Endüstrileşme ile birlikte tarımsal nüfusun yapısı değişmiş, az gelişmiş ülkelerde tarımsal nüfusun oranı %90 düzeyine kadar çıkabilirken, gelişmiş ülkelerde bu oran %2 düzeyine kadar gerilemiştir (Rehber, 2013).

İlkel toplumun tarımsal yerleşik düzene geçişi ile birlikte iş bölümü ve buluşlar insan emeğinin üretkenliğini, insanın doğaya karşı üstünlüğünü ve tarımsal hasılayı önemli ölçüde arttırmıştır. Üretim süreci sonucunda elde edilen tarımsal hâsıla ile üreticinin tüketimi arasındaki pozitif fark “tarımsal artık” olarak ortaya çıkmış ve tarımın ekonomik gelişmeye katkısı “tarımsal artık” yaratma kapasitesinden kaynaklanmıştır. Neolitik devrimden başlayarak temel ekonomik birikim aracı olan tarımsal artık, asırlar boyunca yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmenin itici gücü olmuştur (Şahinöz, 2011).

Günümüzde tarım sektörü, ulusal ekonomi ile büyük ölçüde entegre olmuş ve

uluslararası ekonomik gelişmeler karşısında oldukça duyarlı hale gelmiş bir faaliyetir.

Tarım sektörünün önemi, sektörün yerine getirmesi istenen işlevlerinden meydana gelmektedir. Dünya nüfusunun ve beslenme ihtiyacının hızla artması, tarım sektörünü ülke ekonomileri açısından stratejik ve vazgeçilmez bir yapıya büründürmektedir. Ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyleri farklı olan ülkelerde tarım sektörü, nüfusun beslenme gereksinimini gidermesi, sanayi üretimine hammadde temin etmesi, sanayi ürünlerine olan talebi artırması, milli hasılaya, istihdama ve ihracata katkıları ile tüm sektörlerden farklı bir yere sahiptir. Sanayileşme öncesi dönemde en önemli üretim ve servet kaynağı tarım olmuştur. Birçok gelişmiş ülkenin ekonomik tarihine bakıldığında tarım sektöründeki devrimin sanayi sektöründe devrime yol açtığı görülmektedir. Gelişmiş bir tarım sektörü hammadde, emek ve sermaye gibi bütün girdileri sağlayarak sanayi sektörünün hızla gelişmesini sağlayacaktır. Sanayileşmeyle birlikte tarım sektörünün ekonomik içindeki payı hızla gerilemeye başlamıştır. Sanayi devriminden bu yana, son 250-300 yıl içerisinde ekonomik gelişmeyle birlikte ekonomi içindeki göreceli önemi azalsa da bu gün, dünya nüfusunun yarısından fazlası kırsal kesimde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Ancak bilgi çağı, tarıma, toplumları beslemek dışında sanayiye hammadde sağlama, istihdama olumlu katkıda bulunma hatta uluslararası ilişkilerde belirleyici olma gibi görevler yüklemiştir. Son günlerde tarım uluslararası ilişkilerde en çok gündeme gelen, ekonomik birliklerde en sıkı denetlenen ve hükümetlerin programlarında üst satırlarda yer bulan konu durumundadır. Tarımsal faaliyetler sadece ekonomik ve çevresel olarak ele alınmamalı, diğer taraftan sosyal yönleri de göz önünde bulundurulmalıdır (Losch, Fréguin-Gresh ve White, 2012). Gerçekte tarım çok farklı yönlerden topluma etkide bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma özellikle az gelişmiş ülkeler için hayati öneme sahiptir. Nitekim tarım bu ülkelerde en büyük istihdamı sağlamakta, GSMH'den en büyük payı almakta ve ihracatın büyük bir kısmını oluşturarak ülkeye döviz girişini artırmaktadır.

Tarımın etkileri ve yararları ana hatlarıyla şu beş başlık altında belirlenmektedir: Ekonomik gelişme, yoksulluğun en az seviyeye indirilmesi, cinsiyet ayrımının giderilmesi, gıda emniyeti ve çevreyi koruma (Byerlee, de Janvry ve Sadoulet, 2009). Tarım sektörünün en önemli amacı gıdaya kolay erişim ve gıda emniyetinin sağlamaktır. Dünya'da yaşayan insan sayısı son 40 sene içinde 3.2 milyar artarak 8 milyarı geçmiştir. Böylesine bir nüfus artışı kaçınılmaz olarak farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Nüfus artışıyla birlikte özellikle doğal kaynakların tüketilmesinde tarımsal üretimin devamlılığı önemli bir problem olarak ortaya

çıkılmaktadır (Losch, Fréguin-Gresh ve White, 2012). Önümüzdeki 30 yıl içerisinde sadece dünya nüfusunun temel besin ihtiyacını karşılamak adına tarımsal üretimin en az %70 oranında, az gelişmiş ülkelerde ise %100 oranında artması çok büyük önem arz etmektedir (FAO 2009). Diğer yandan tarım arazisi başta olmak üzere tarımsal üretim için gerekli olan girdilerdeki kısıtlamaların varlığı ve iklim değişiklikleri, doğal kaynakların kullanımını arttırarak tarımsal üretimin arttırılamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tarımsal üretimi arttırmanın en temel yolu doğal kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılması ile tarımsal etkinliğin desteklenmesi olacaktır. Bu nedenle tarım sektöründe sürekli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi ve sektörün istikrarlı bir yapıya kavuşturulabilmesi amacıyla kaynakların optimal düzeyde dağıtılması ve en yüksek verime ulaşılması gerekmektedir. Bunların gerçekleştirilmesi için uzun dönemli bilgilere ve tarımsal faaliyetleri destekleyici politikalara ihtiyaç vardır. Tarım sektörünün desteklenmesi gereği sektörün özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Tarım sektörünün başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Çetin, 2010).

- Tarımsal üretimde risk ve belirsizliklerin çok olması
- Tarımsal üretimin aralıklı ya da mevsimsel nitelik taşıması
- Tarımsal işletmelerde ürün çeşitlendirmesinin yaygın olması
- Tarımsal ürünlere yönelik arz ve talep esnekliklerinin düşük olması
- Tarım sektöründe genellikle eğitimin ve buna bağlı olarak gelir düzeyinin düşük olması
- Tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı olması

Tarımsal işletmelerin çok parçalı ve minimal olması nedeniyle, rekabet edici kapasitelerinin olmaması, pazarlama faaliyetlerinin gerekli şekilde yapılamaması, üretici örgütlenme bilincinin yetersizliği, tarımsal eğitim ve yayın koşullarında yaşanan noksanlıklar, üretim süreçlerinin pazar şartlarına uygun olmamasına, üretim unsurlarının etkinsiz kullanımına ve sonuç olarak verimliliğin ve üretici kazançlarının düşmesine yol açmaktadır (Dinler,1996). Bu da sektörde öngörememe ve riski ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla sektörde çalışanların belli bir gelir seviyesine ulaşmaları, üretimde devamlılık ile öncelikli ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi ve benzeri nedenlerle tarım sektörü tüm ülkelerde kamu tarafından az veya çok, doğrudan ve/veya dolaylı olarak değişik şekillerde teşvik edilmektedir (Şahin, 2002).

3.1.1. Dünya’da Tarım

Tarımsal üretim, 15.yüzyıl’dan başlayıp 19.yüzyıl’ın sonuna kadar küresel ekonominin en önemli faaliyet alanı olmuştur. 18.yüzyıl’da tarımsal üretimde yaşanan değişim ve dönüşüm endüstri devriminin itici gücünü oluşturmuştur (Bernstein,2009). Dünya tarımında 1900’lü yıllar tarıma önemsiz işlevlerin biçilmiş olduğu periyod olarak ortaya çıkmaktadır. Bu zaman periyodunda tarım esas olarak sanayileşmenin gerçekleşmesi öncesinde beslenme için gerekli ürünleri yetiştiren bir sektör olarak görülmekteydi. Aynı zamanda istihdam yönünden irdelediğinde tarım sektörü geçerli ücretlerin artışını engellemekteydi (Lele ve Mellor, 1981). Tarım sektörünün temel özellikleri daha az verimlilik ve ilkel teknolojilerin kullanılması olduğundan, bu özelliklerin aksine modern teknoloji kullanımını gerektiren sanayiye odaklanmak, kalkınma olarak tanımlanmaktaydı (Lewis, 1954). Bu dönemlerde tarım büyümeyi destekleyen bir unsur olarak kabul edilmekteydi. Tarımdaki canlanma, çarpan etkileri yoluyla diğer sektörlerle de pozitif olarak yansımakta, yine tarımın modern bir sektör haline gelmesi büyümeye katkı sağlamaktaydı.

Tarımsal üretim miktarı ve biçimi 20. yüzyıl boyunca ciddi bir dönüşüm geçirmiş, 1900’lü yılların başında küçük ve çok sayıda arazi üzerinde, daha çok insan ve hayvan gücüne dayalı tarımsal üretim, yüzyılın sonlarına doğru büyük ve az sayıda arazi üzerinde yapılan ve daha çok makinaya dayalı bir hale gelmiştir (Dimitri vd. 2005).

20.yüzyıl’ın başları tarım üreticileri için olumlu geçmiştir. Bu yıllarda bir yandan tarım ürünleri fiyatları ve talebi, diğer yandan da tarımsal arazi fiyatları artış göstermiştir. Teknolojik gelişmeler sonucu verimlilik de geçmiş yıllara oranla ciddi biçimde artmıştır. Tarım üreticileri için bu durum I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla son bulmuştur. Savaş sırasında tarımsal ürün fiyatları ve talebi ciddi ölçüde düşüş göstermiştir. Tarım sektöründeki bu çöküş 1929 Ekonomik Krizi etkisiyle ekonomideki tüm sektörler de eşlik etmiştir. Tarım sektörünün yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu yıllarda pek çok ülkede hükümetler tarım sektörüne müdahale etmek zorunda kalmıştır 1930’lardan itibaren ekonomik krizin etkilerinin ortadan kalkması ve devletin destekleme politikaları ile tarımsal ürün fiyatları yeniden yükselmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, yıkıma uğrayan ülkelerin kalkınma çabalarını desteklemek, uluslararası alanda para arzı ile paranın güvenli dolaşımı gibi gereksinimleri gidermek ve uluslararası ticareti serbestleştirip

canlandırmak amacıyla yeni kurumların tesisine gerek duyulmuştur. International Monetary Fund, Dünya Bankası gibi “Bretton Woods” kurumları bu uğraşların neticesinde meydana çıkmıştır. Mali alandaki bu gelişmenin yanında, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve canlandırılması yönünde de benzer bir çabayla, 50 kadar ülkenin katılımıyla “Uluslararası Ticaret Örgütü” adı verilen bir örgütün tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Uluslararası Ticaret Örgütünün kuruluş görüşmeleri sürerken, belirli mallar üzerinde tarife indirimleri uygulamak ve Uluslararası Ticaret Örgütünün ülkelerce kabul edilmesine kadar bu tarife indirimleri uygulamak amacıyla, Ekim 1947'de Cenevre'de 23 ülke “geçici” Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını (GATT) onaylamıştır. Ülkeler arası ticaretinin serbestleştirilmesini ve ticarete ilişkin kuralların uygulanmasını temin etmek maksadıyla kurulacak sistemin diğer bir unsurunun Uluslararası Ticaret Örgütü olması planlanmış ancak bu girişim başarılı olamamıştır. GATT sürekli bir anlaşma özelliği taşımamakta olup 1947 yılında onaylanmış ve 1948 yılında yürürlüğe girmiştir (Ongun, 1996). GATT kapsamında 32 yıl boyunca (1947-1979 yılları arası) yedi kez tarife indirimi için görüşme gerçekleştirilmiştir. Sonrasında, 1986 yılında başlayan ve 8 yıl süren çok önemli ve en uzun görüşme olarak bilinen “Uruguay Turu” gerçekleşmiştir.

Uluslararası Ticaret Örgütünün tesis edilememesi üzerine, GATT Anlaşması 1948-1994 yılları arasında yürürlüğe konmuş ve dünya ticaretinde herkes tarafından kabul edilen bir çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. 3 Ocak 1948'de uygulamaya başlanılan GATT, ticarete serbestleşme amacı doğrultusunda faaliyet göstermiştir. GATT ile sınırlar arası ticaret sistemi hayata geçmiştir. GATT'ın temel gayesi dış ticarete rekabetin artırmak böylece fiyatları düşürüp malların kalitesini yükseltmek, gümrük tarifelerini aşağı çekerek dış ticaretin serbestleşmesini temin etmek ve hacmini artırmaktır. GATT'ın kuruluşundan sonra geçen sürede gümrük tarifelerinin aşağı çekilmesiyle birlikte dünya ticaret hacminde önemli artışlar gerçekleşmiştir. GATT ile gelen sistem, görüşmeler ve ticaret pazarlıkları ile sürdürülmüş, bu görüşmelerde tarife indirimleri, anti-damping ve tarife dışı destekler gündeme getirilmiştir. Son olarak gerçekleşen Uruguay Turu görüşmesinde Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş böylece diğer kurumlarla beraber Bretton Woods oluşumunun üçüncü ayağı da oluşturulmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından tarımsal üretimde yaşanan teknolojik gelişmeler, makineleşme, kaliteli gübre ve kimyasalların yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte tüm dünyada verimlilik ve üretim ciddi oranda artmıştır. Yeni teknoloji daha çok verim

alınabilen tohumların ortaya çıkarılmasına dayanmaktaydı. Bu nedenle “yeşil devrim” olarak adlandırıldı. Yeşil devrim yapay gübre ve diğer kimyasal girdiler kullanılarak ürün çeşitliliğini geliştirmeyi ve elde edilen mahsulün verimliliğini artırmayı ifade etmekteydi. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda tarımda fazla üretim sorunu ortaya çıkmıştır (Kazgan,2013). O kadar ki bu fazla üretimin fiyatları aşağıya çekmemesi için ABD’de 1954 yılında yoksul diğer ülkelere ihracatı özendiren yardım programları geliştirilmiştir. ABD üretim fazlası olarak stokladığı tarımsal ürünleri ve tohumları açlık çeken ülkelere karşılıksız olarak dağıtmıştır. Böylece tüm dünya ülkelerinde gıdaya erişebilirlik artmış ve açlık sorunu büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Korumacılık eğilimi 20. yüzyılın başında Birinci Dünya Savaşını takiben, 1929 dünya ekonomik bunalımı ile yeniden ortaya çıkmış, İkinci Dünya Savaşı ile ivme kazanmıştır. Korumacı politikaların tekrar uygulamaya konulması dünya ticaretini daraltmış, bunun sonucunda ticaretin serbest olması gerektiği şeklindeki görüşler yeniden yüksek sesli olarak dile getirilmeye başlanmıştır. 1944 yılında Bretton Woods Konferansı gerçekleşmiş bu konferansta uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kurumlardan birincisinin görevi ülkelerarası para sisteminin kurulup kontrol edilmesi, ikincisinin görevi ise savaşın ülkelerde yol açtığı yıkımın giderilmesi amacıyla altyapı yatırımlarının desteklenmesi, orta ve uzun vadeli yatırımların teşvik edilmesi olarak belirlenmiştir. Tarım piyasalarında üretimin doğal koşullara bağlı olmasından kaynaklanan arz eksikliği, beslenmeye yönelik tüketim ihtiyacı nedeniyle talep fazlalığı ürün fiyatı ve üretici gelirlerinde istikrarın oluşmasını engellemektedir. GATT tarafından organize edilen (1960-1980 yılları arası) Dillon, Kennedy ve Tokyo görüşmelerinde tarım ile ilgili konuların gündeme gelmemesine rağmen, 1986 yılında gerçekleşen Uruguay Turunda tarımsal konuların ele alınmasının en büyük nedeni, tarım piyasalarının bu dengesiz durumudur (Şahinöz;2002). Bu durum, dünya tarım sektöründe 1980 sonrası teşvikler savaşına kadar ulaşan bir pazar uğraşısına ve ticari istikrarsızlığın ortaya çıkmasına sebep olmuş ve DTÖ’nün serbest ticaret politikalarının tarım ürünlerinde de uygulanmasına ortam hazırlamıştır. Sonuç olarak tarım kesimine yapılan müdahalelerin temel nedeni fiyat ve gelir istikrarını oluşturmak olmuştur. 1960’lı yıllarda aynı eğilim devam etmiş ve bu sefer ülke içerisindeki yoksul insanların beslenmesi önem kazanmıştır. Bütün bu gelişmelerle beraber 1950, 1960 ve 1970’lerde tarımsal üretim hızla artmaya devam etmiştir. Üretim artışı karşısında fiyatların belirli seviyelerde tutulması şüphesiz ki hükümetlerin bu sektörü sübvansiyonla desteklemesini gerekli kılmıştır. Ancak bu uzun süreçte sübvansiyonların hükümetlere olan ekonomik ve politik yükü de giderek artmıştır. 1972 yılında kötü hava koşulları nedeniyle 33 milyon

ton olarak gerekleŖen tahıl üretimi artan nüfusu doyurmaya yetmemiŖ, 24 milyon ton açık oluŖmuŖtur. 1973 yılında petrol fiyatlarının dört katına çıkması “yeŖil devrimin” motoru olan gübre, eŖitli petrol türevi kimyasalların maliyetini çok arttırarak tarım ürünleri fiyatlarını arttırmıŖtır. 1974 yılında Kanada, Rusya, Amerika ve Asya’nın büyük bölümünde hava koŖullarının elveriŖsiz olması tahıl stokunu yılın en dŖk seviyelerine indirmiŖtir. Yine ABD’nin bu yılda ihracatı 10 milyon tonla sınırlandırmıŖ olması durumu daha da ktleŖtirmiŖtir. 1974 yılında fiyatlar zirveye ulaŖtıktan sonra 1980’lerin baŖına kadar pek çok gıda maddesi fiyatı yüksek seyretmiŖtir (FAO,2009).

Dünyada, 1980 sonrasında uygulanmaya konulan devletçilikten vazgeçme ve eŖitli sektörlerde sadece düzenleyici olma politikaları, tarım sektörü üzerinde de etkisini göstermeye baŖlamıŖtır. Bununla birlikte bu dönemde tarım halen önemli bir sektör olarak göz önüne alındığı için, sektörde bu süreç daha yavaŖ olarak gerekleŖmiŖtir, Bu süreçte eskiden var olan kk üreticilerin yerini büyük holdingler ve çok uluslu firmalar almıŖtır. zelleŖtirme uygulamaları ve uluslararası Ŗirketlerin piyasalarda faaliyet göstermesi ile birlikte yeni bir gıda politikası uygulanmaya konulmuŖtur. Ekonomik ve finansal krizlerle birlikte tarım ürünleri fiyatlarındaki ykseliŖ yoksulluğu da arttırmıŖtır (Byerlee, de Janvry ve Sadoulet, 2009).

1980’li ve 1990’lı yıllarda uluslararası mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu tarım üreticisi olan pek çok ülkeyi bu süreçte daha sistemik uygulamalar yapmaya zorlamıŖtır. DeėiŖen piyasa koŖullarına uyum sağlamak ve bu yıllarda yaŖanan ekonomik ve finansal krizlerin sektöre olan etkisini en aza indirmek amacıyla ülkeler tarım sektörünü desteklemeye devam etmiŖtir. Ülkelerin uyguladığı yüksek destekler DıŖ Ticaret Hadlerinin (lke dıŖına satılan ürün fiyatları ile ülke dıŖından alınan ürün fiyatları arasındaki deėiŖimin belirli bir zaman içindeki hareketlerinin kıyaslanması) hızla açılmasına neden olmuŖtur. A.B.D elinde bulundurduğu piyasa hakimiyetini bırakmamak amacıyla küresel çapta bir dizi mali önlem alınması amacıyla 1986 yılında Uruguay’da yeni bir GATT toplantısı yapılmasını saėlamıŖtır. Bu toplantı yapıldığı yerden dolayı “Uruguay Turu (GATT Uruguay Raund (GATT-UR))” olarak isimlendirilmiŖ, yedi yıl süren bu grŖmeler sonucunda 1994 yılında bir anlaŖmaya varılmıŖtır. Fas’ın MarakeŖ kentinde onaylanan anlaŖma ile DT kurulmuŖtur. DT politikalar belirleyerek dünya ticaretinde var olan engellerin kaldırılması ve denetlenmesi görevini üzerine almıŖtır. Dünya Ticaret rgt (DTÖ) Uruguay grŖmelerinden sonra nihai seklini almıŖ ve sonrasında yapılan Doha grŖmeleri ise sürecin devamlılığını ve tüm dünya geneline yayılmasını amalamıŖtır (Kazgan, 2013).

Uruguay Görüşmeleri özellikle tarımsal ürün ticaretinin serbestleştirilmesi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Görüşmelerde gümrük duvarları ve ihracat sübvansiyonları ile birlikte ülkelerin iç tarım politikaları da ele alınmış, bu doğrultuda görüşmeler dünya tarımının serbest ticaret sistemine dahil olmasını amaçlamıştır (Croome, 1999).

Dünya tarım ticaretini organize etmek ve daha serbest bir ticaret rejiminin kurulmasını gerçekleştirmek için yapılan görüşme ve anlaşmalar sonucu uygulamaya konan politikalar, dünya tarım ticaretinde önemli değişmelere neden olmuştur. Ancak bu değişim daha çok gelişmiş ülkelerin lehine sonuçlanmıştır. Özellikle, ABD ve AB gibi kalkınmış ülkelerin ihracat teşvikleri vasıtasıyla ihtiyaçlarının üzerindeki ürünlerini dünya piyasalarında satmaları, bir yandan dış alımda bulunan ülkelerde ithalat ödemelerinde fiyatta avantaj sağlamakta fakat tüm azgelişmiş ülkelerin tarım ürünleri fiyatlarında istikrarsızlığa yol açmaktadır. Ayrıca ihracat teşviklerinin azalma dönemlerinde fiyat belirsizliğini artırarak azgelişmiş ülkelerin dış ticaret dengesinde önemli ölçüde istikrarsızlığa neden olduğu anlaşılmaktadır (Çakmak ve Akder, 1999).

AB tarımı genel olarak ortak tarım politikası (OTP) ile karakterize edilmektedir. OTP tarımsal konularda üye ülkelerin ekonomilerini uyumlaştırmak amacıyla tesis edilmiştir (Olgun, 2005:17). OTP esas olarak teşvik edici ve koruyucu bir tarım politikasıdır. Bu nedenle dünyada halen uygulanan en geniş ve korumacı teşvik politikası olarak tanımlanabilir (Acar, 2008).

1957 yılındaki Roma anlaşmasıyla yasal çerçevesi çizilen OTP, 1962 yılında resmen hayata geçmiştir. Anlaşmaya göre OTP'nin esas amaçları, tarımsal üretimde verimliliği artırmak, tarımda kendi kendine yeterli olmak, tarımsal nüfusun yaşam standartlarını iyileştirmek, tarım ürünlerinin tüketicilere ulaşımını sağlamak, gıda arzı güvenliğini ve fiyat istikrarını gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. Bu amaçlar gerçekleştirmek üzere üç temel tarım politikası saptanmıştır. Bu politikalardan birincisi ortak bir pazarın kurulması ve ürünlerin üye ülkeler arasında engelsiz dolaşımını sağlanmak, ikincisi topluluk tarım ürünlerinin ülkeler arası pazarlarda alım satımına öncelik vermek, üçüncüsü ise OTP'ye ait bütün giderlerin birlik üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilmesini sağlamaktır. Böylece ortak ticarete gümrük vergilerinin, diğer ticaret engellerinin ve rekabeti engelleyebilecek teşviklerin kaldırılması planlanmıştır (Tan ve Dellal, 2003). Bu politikalar doğrultusunda desteklenen tarım sektörü beklenen amacı gerçekleştirmiş ve 1979' yılından itibaren pek çok üründe verimlilik artışları

sağlanmıştır. Ancak 1980’li yılların basından itibaren meydana gelen üretim fazlalıkları ve AB genişlemesinin etkisiyle bütçe yükünde meydana gelen artışlar OTP’nin Topluluk içinde tartışılmasına yol açmıştır. Bunun dışında, desteklemelerin büyük çiftçilerin lehine olması ve büyük işletmeler ile küçük işletmeler arasındaki kazanç aralığının giderek artması, tarım ürünleri alım satımının tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerin zararına olması ve DTÖ kanalıyla yapılan zorlamalar da OTP’ye yönelik reform girişimleri için etkileyici bir unsur olmuştur. OTP’nin reform ihtiyaçlarına yönelik olarak, çeşitli dönemlerde reform girişimleri yapılmıştır. Yapılan reform çalışmalarıyla üretim alanlarının daraltılarak üretimin sınırlandırılması, destekleme fiyatlarının düşürülerek bütçe giderlerinin azaltılması, tarımla uğraşanların rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır (Olgun, 2005).

3.1.2. Türkiye’de Tarım

Osmanlı İmparatorluğu’nda tarımsal faaliyetler ekonomi içerisinde ağırlıklı olarak yer almakta, bu dönemde nüfusun yaklaşık %90’ı kazancını tarımsal uğraşlardan elde etmektedir. İmparatorlukta tarımsal uğraşlar büyük ölçüde devlet kontrolü altında yürütülmüştür. Osmanlı tarımının temelini toprakları en uygun şekilde işleterek tahıl üretiminin durmaksızın sürdürülmesini amaçlayan tımar sistemi oluşturmuştur (Genç, 2000). Tarımsal üretimin %90’nı tahıl ürünleri oluşturmaktadır. Ayrıca pirinç, pamuk, kenevir, tütün gibi bitki üretimi ile bağcılık ve küçükbaş hayvancılıkta da önemli tarımsal uğraşlar olarak yer almıştır (Direk, 2010).

Tarım dışında ekonomik faaliyetin bulunmadığı cumhuriyetin ilk yıllarında, tarım sektörü sanayileşmeye katkı verecek sektör olarak belirlenmiş ve tarımsal üretimi artırmayı amaçlayan teşvik edici politikalar uygulanmıştır. Bu yıllarda Türkiye’de tarım sektörü, yaklaşık olarak nüfusun %80’ini ve GSMH’nin %50’sini oluşturmaktadır. 1923-1929 yılları arasında ortaya çıkan gelişmeler sonucu tarım sektöründe %10’u aşan bir büyüme ivmesi yakalanmıştır. Gayrisafi tarımsal hâsıladan alınan bir vergi olan Aşar vergisinin 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılması üretimi artırmış ve büyüme hızının bu seviyelere gelmesine yardımcı olmuştur.

1929 Dünya Ekonomik buhranı, Türkiye ekonomisini derinden etkilemiş tarım ürünlerinin fiyatları içte ve dışta önemli oranlarda düşmüş ve ihracatı olumsuz anlamda etkilemiştir. 1930’lu yıllarda T.C. Ziraat Bankasının yetersiz kaldığı durumlarda çiftçilerin kredi taleplerinin karşılanması için Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri

kurulmuştur. Destekleme alımları politikasını sürekli yürütecek bir kurum olarak 1937’de Tarım Bakanlığı kurulmuş ve destekleme alımlarının yapılabilmesi için 1938’de Toprak Mahsulleri Ofisi hizmete girmiştir (Şahinöz,2001).

Türkiye ekonomisinde tarımsal politikalarda önemli değişikliklerin gerçekleştiği dönemlerden biri 1938-1946 yıllarını kapsayan İkinci Dünya Savaşı dönemidir. Türkiye savaşa girmemesine rağmen, savaşın tüm zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşında olumsuz etkileri sonucunda 1940’lı yıllarda tarımsal ürün fiyatlarında sürekli artışlar yaşanmıştır (Pamuk, 1988). Toprağı bulunmayan çiftçilerin topraklandırılması amacıyla 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu yürürlüğe konulmuş, bununla birlikte yasanın uygulanması ile ilgili tüzük 1947 yılında çıkarılmıştır. Tarımsal işgücünün kırsal kesimden kentlere doğru göç etmeye başladığı 1950’li yıllara gelindiğinde ise toprak reformundan beklenen başarının sağlanamadığı görülmüştür. Marshall yardımlarını izleyen 1950-60 yılları arasında tarımda makineleşme ile tarım alanlarının genişlemesi sonucu tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiş, Tarımda işlenen alan 1945’de 12,7 milyon hektar iken 1962’de 23,2 milyon hektara yükselmiş, 1951-1954 yılları arası tarım sektörü %10 büyümüştür (Çoban,2010).

1960’tan sonra ise hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarında tarım ile ilgili uğraşları teşvik edici politikalar özümsemiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planında tarımsal ürün girdilerinin desteklenmesi hedeflenmiş, özellikle tarımsal destekleme için tarım satış kooperatiflerinin etkinleştirileceği ifade edilmiştir (Yavuz,2005).

Türkiye’de 1960’ların sonuna gelindiğinde tarım sektörünün GSMH’ya katkısı yaklaşık %40’tır. Tarımsal GSMH toplam GSMH içerisinde ağırlıklı olarak yer alırken, GSMH artış hızının hizmet sektöründe daha çok olması, tarımın milli gelirden aldığı payda göreceli olarak düşüslere neden olmuştur. Ancak 1980’li yıllara kadar tarım milli gelir içerisindeki ağırlığını korumuştur (Eraktan,2001).

Tarım sektöründeki üretim artışı kalkınma planlarının hazırlanması ile birlikte az da olsa ivme kazanmış fakat yürütülen tarımsal politikalar, hedefleri ulaşma konusunda başarısız olmuşlardır (Yavuz, 2005). 1980 yılından itibaren Türkiye liberal ekonomiye doğru bir eğilim göstermiştir. Dördüncü beş yıllık kalkınma planının devreye girmesiyle birlikte desteklenen ürün sayısı azalmıştır. 2000’li yıllarda ise Uluslararası Para Fonu ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda yürütülen tarımsal uygulamalarda önemli değişiklikler yapılmıştır.

Bu uygulamaların bazılarını aşağıdaki gibi özetlemek olanaklıdır (Günaydın, 2006).

Yürütülmekte olan mevcut destek politikaları yerine, Dünya Bankası'nın tavsiye ettiği, sahip olunan araziye bağlı olarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemi uygulamasına başlanması, belli ürünlerin (hububat, tütün ve şeker pancarı) fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlaştırılarak sonrasında destekleme alımlarına son verilmesi, çiftçilere verilen kredi teşviklerinin zamanla azaltılarak yok edilmesi, Ziraat Bankasının yeniden organize edilmesi, bazı KİT'lerin (Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, İstanbul Gübre Sanayi, Türkiye Gübre Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikaları, Çay İşletmeleri, Tekel) satılması. Böylece İMF ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda uygulanan politikalarla çiftçilere verilen ekonomik teşvikler önemli ölçüde azaltılmıştır (Günaydın, 2006). Kırsal kalkınmaya ilişkin politikaları uygulayabilmek için 2000'li yıllarda Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu oluşturulmuş böylece, yapısal değişim sonucu tarım sektöründe meydana gelen işsizliğin ve kırsal alanlardan kentlere göçün önüne geçebilmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte Kırsal kalkınma politikaları tarım sektörünün, sanayi ve hizmet sektörleri karşısında erimesine engel olamamıştır (Övgün, 2010: 106).

3.1.3. Tarım Kesiminin Finansman İhtiyaçlarının Nedenleri

Tarım; ülke nüfusunun beslenme ihtiyacının karşılanması, ülkede istihdam yaratma kapasitesi, sanayiye hammadde temin etmesi, uluslararası ticarete önemli rol oynaması gibi nedenlerle, dünyada hem ekonomik hem de sosyal açıdan stratejik bir öneme haizdir. Ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasında tarımın payı ülkelerdeki gelişmişlik düzeyine göre farklılık arz etmektedir. Tarım sektörü, stratejik öneme sahip olması nedeniyle, her devlette kendi ekonomik koşullarına uygun bir tarım uygulaması ile desteklenmektedir.

Modern anlamda benimsenen görüşlere göre tarım kesimi denilince, bitkisel ve hayvansal ürünler üretmek ve işlemek, ormancılık ve balıkçılık uğraşları, tarımsal ürünlerin nakledilmesi, saklanması ve pazarlanması gibi işleri yapan kompleks bir sektör akla gelmektedir. Avrupa Birliği (AB) konsey yönergesinde tarım işletmesi; “tek bir yönetim altında, tarımsal ürünler üreten ekonomik bir ünite” olarak tanımlamıştır (Rehber, Çetin, 1998).

Bütün ticari işletmelerde olduğu gibi tarımsal işletmelerinde asıl hedefi tarımsal

uğraşlar sonucu ürün elde etmek, katma değer yaratmak, ekonomik bir girdi ve kazanç sağlamaktır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci ve küreselleşme gibi nedenlerden dolayı tarım sektörü öncelikle teşvik edilmesi, geliştirilmesi önem arz eden bir sektör olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım ekonomik bir faaliyet olmasının yanında bir yaşam biçimidir. Türkiye'de daha çok küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler sosyo-ekonomik bir öneme sahip bulunmaktadır. Çiftçinin kendi ürettiği girdileri yine kendi üretimi için kullandığı küçük çiftçilik, tarımın temel üretim şeklidir.

Teknolojinin gelişmesi ve yaygın kullanımı ile birlikte tarımsal ürün elde edilmesinde verimlilik büyük ölçüde artmış, bu da tarımsal ürün çeşitliliği ve yapısında yeni gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte tarım kesiminde işgücünün yerini makineleşme almış, teknolojik gelişmeye ayak uydurma ve girdi kullanımı nedeniyle tarım kesiminin finansman talebi artırmıştır. Diğer bir ifadeyle, öz sermayesi güçlü olmayan tarımsal işletmeler, işletmelerini büyütme ve teknolojiye ayak uydurmak için gerekli yatırımlar yapmak zorunda kalmış, bu nedenle dış kaynağa gereksinim duymuşlar, bu gereksinim tarımsal gelişme ile birlikte bir zaruret haline gelmiş ve süreklilik kazanmıştır.

Nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörüdür finansman talebinin nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilmektedir (Bülbül,2006).

1. Küçük ve Gelişmemiş tarımsal işletme yapısı;

Tarım işletmelerinin genellikle küçük aile işletmesi olması işleyiş yapısında problemler ortaya çıkarmakta, işletmenin büyümesine engel teşkil etmektedir. Bu tip işletmelerin üretimleri sonucu elde ettikleri gelirler kendi geçimlerini ancak sağladıklarından, her üretim döneminde yeni bir finansmana ihtiyaç duymaktadırlar.

2. Yeni teknoloji ve girdi maliyetleri;

Tarım sektöründe kullanılan yeni teknolojik gelişmeler ve girdi maliyetlerinin devamlı artması finansman ihtiyacını doğurmaktadır. Öte yandan tarımsal üretimden verim elde edilmesi için belirli bir zaman sürecine ihtiyaç duyulması tarımda finansman gereksinimini arttırmaktadır.

3. Üretimin tabiat koşullarına bağlı olması ve piyasada ürün fiyatlarında yaşanan belirsizlikler;

Üretimin hava koşullarına bağlı olması, gerçekleştirilen yatırım ile doğru orantılı olmaması, ürün fiyatlarında görülen istikrarsızlıklar veya elde edilen ürünlerin tamamının paraya çevrilememesi tarımsal işletmenin sermaye yapısında negatif etkilere ve finansman açığına neden olmakta, bu durum finansman ihtiyacını doğurmaktadır.

Tarımsal üretimin niteliğinden kaynaklanan ve yukarıda yer alan sebepler sonucunda tarımsal işletmelerde dış kaynak gereksinimi ortaya çıkmakta bu durumda da özellikle işletmelerin finansman ihtiyaçlarının nereden ve nasıl karşılanacağı konusu gündeme gelmektedir. Sermaye birikimi konusunda sıkıntı yaşayan tarım kesiminin nasıl finanse edileceği özellikle son elli yılda sürekli tartışma konusu olmuştur.

3.1.4. Tarımsal Kredinin Organizasyonu ve Ülke Örnekleri

Tarım işletmelerinin finansmanı, ihtiyaç duyulan yabancı kaynağı elde etme ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanma ile ilgili çalışmaları kapsamaktadır. Tarımsal işletmelerde ortaya çıkan Finansman ihtiyacı gidermede kullanılan en önemli araçlardan birisi tarımsal krediler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımın hızla artan dış kaynak ihtiyacının büyük bir kısmı, özellikle ileri ülkelerde organize olmuş kredi kuruluşlarının yerine getirilmekte olup, az gelişmiş ülkeler ve Türkiye’de organize olmuş yapıların payı göz ardı edilemeyecek düzeydedir.

Tarımın ekonomik faaliyetler içine ağırlıklı olarak yer aldığı dönemlerde tarım kredileri bankaların kredi portföyünün önemli bir kısmını oluştururken, günümüzde bankalarının tarımsal faaliyetler için kullandığı krediler büyük ölçüde azalmıştır. Bankaların tarımsal kredilerinin azalma eğilimine girmesi, diğer sektörlerin hızla büyümesiyle birlikte tarımın iktisadi faaliyetler içinde görece öneminin azalması ve tarımsal kredilerin diğer sektör kredileriyle kıyaslandığında daha riskli olmalarıyla açıklanabilir. Şüphesiz, 1930 ekonomik bunalım döneminde tarım kesimine kredi kullandıran bankaların karşılaştıkları sıkıntılarda bankaları bu kesimin kredilendirilmesinde isteksiz davranmaya itmiştir. Yine Finansal yönden küreselleşme yani, dünyadaki tüm finansal piyasaların tek bir çatı altında bütünleşmesi (Kocaman,2004) ile birlikte, tarımın GSMH ve istihdam içindeki payının azalmasının da etkisiyle, kalkınma projelerinde tarım arka planda kalmıştır. Son zamanlarda dünyada tarım kesimine kullandırılan krediler, kamu tarafından teşvik edilen ve tarımsal

kredilerin işleyişini bilen mahalli bankalar ve/veya bu alanda ihtisaslaşmış kooperatif bankaları kanalıyla kullanılmaktadır (Akgüç, 1991). Türkiye’de tarımsal kredinin işleyişine göz atıldığında, bu yapının iki temel aktörünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir yanda devlet bir devlet bankası olan T.C. Ziraat Bankası diğer yanda özel bankalar başta olmak üzere organize yapıya sahip kredi kaynakları bulunmaktadır.

İnsanoğlu ilkel toplumlardan başlayarak temel gereksinimlerini karşılayabilmek ve yaşamını sürdürebilmek için, tek başına üstesinden gelemeyeceği sorunlar karşısında işbirliğine gitmiştir. Zamanla, üretim yöntemlerinin gelişmesi ve uzmanlaşmanın önem kazanması sonucunda insanoğlu ekonomik gruplar oluşturmak ihtiyacı hissetmiştir. Bu ekonomik gruplar kendi aralarında kurduğu işbirliği sonucunda örgütlenmeye başlamıştır. Kooperatif bankalarının kuruluşunda yatan temel felsefe kaynak sıkıntısı çeken kooperatiflerin finansal açıdan desteklenmesidir. Gelişmiş ülkelerde tarım kesiminin kredilendirilmesinde önemli bir paya sahip olan bankalar, bir zamanlar tarımsal kalkınma/kooperatif bankaları olup, ülkelerindeki tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesinde etkin ve önemli bir role sahip olmuşlar ve zaman içinde tarım dışındaki müşterilere yakınlaşarak faaliyet alanlarını genişletmişler ve tam anlamıyla ticari banka haline dönmüşlerdir.

Dünya’da 2017 yılında tarım sektörünün bankalardan kullandığı kredi miktarı toplam kredilerin %2,9’unu oluştururken, bu sektörün GSMH’ye katkısı %4 olmuştur (FAO Statistics,2018).

1991-2017 yılları arasında tarım kesiminin kullandığı kredilerin toplam krediler içerisindeki payı dünyanın çeşitli ülkelerinde farklılık göstermiş, 2002 yılına kadar Latin Amerika ve Karayipler’de ortalama %12’lere kadar çıkmış, bu tarihten itibaren yaklaşık üçte bir oranında azalarak %4’lere düşmüştür. 2003 yılından 2010 yılına kadar birçok ülkede bu oran %2-5 Aralığında seyretmiştir.

Gıda fiyatlarında 2007 ve 2008 yıllarında ortaya çıkan kriz, gıda güvenliği ve tarımın öneminin anlaşılmasına neden olmuş. Özellikle Asya, Pasifik ve Afrika ülkelerinde tarım kesiminin kredi payında artışlar meydana gelmiştir. 2013–2017 yılları arasında tarım kesiminin toplam krediler içerisindeki payının en yüksek olduğu ülke sıralaması Malawi (%21), Kırgızistan (%19), Zambiya (%18),Sudan (%16), Uruguay (%15), Nikaragua (%13) ve Hindistan (%12) olarak gerçekleşmiştir.

Bazı gelişmiş Ülkeler içerisinde 2017 yılında tarım kesiminin toplam krediler

içerisindeki payı Almanya'da %5,3, Belçika'da %4,7, Fransa'da % 3,6 Avustralya'da %3,3, Yeni Zelanda'da %2,7 ve İtalya'da %2,5 olmuştur. (FAO Statistics,2018)

Almanya'da Tarım Sektörünün Finansmanı

Almanya'daki kooperatif bankalarının temelleri, bankacılığın henüz tam olarak yaygınlaşıp işlevini yerine getiremediği, kırsal ve kentsel nüfusun büyük bir kısmının finansal ihtiyaçlara ulaşma imkanının bulunmadığı, 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Kredi kooperatifleri Uzun yıllardır Alman bankacılık sisteminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. 1864 yılında Friedrich Wilhelm Raiffeisen'in kurduğu tasarruf ve kredi amaçlı kooperatifin Almanya'da ilk kredi kooperatifçiliği olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. F. Wilhelm Raiffeisen'in kırsal alanlarda tarımsal ihtiyaçlar için kurduğu çok amaçlı kredi kooperatifleri, Avrupa'da ve gelişmekte olan ülkelerde, tarımın teşvik edilerek geliştirilmesi için bir rol model olmuştur. Bugün kooperatif bankaları, üç farklı bir örgütlenme modeli benimsemişlerdir (Ayadi, Llewellyn, Schmidt, 2010).

- Yerel Bankalar-Raiffeisen Banken; Ziraat Bankaları olarak tarımsal üreticiye yönelik olarak çalışmakta olup, ülkede iki binin üzerinde faal banka bulunmaktadır. Raiffeisen kooperatif kuruluşları, 1972 yılından sonra özerk bankalar statüsündeki Halk Bankaları ile birlikte, bankacılık politikalarının uygulanmasında etkin bir role sahip olmuştur.

- Deutsche-Zentrale Genossenschaftbank; ülkenin güneyinde yer alan bu banka Volksbanken ve Raiffeisenbanken'ların merkez kuruluşu olarak faaliyette bulunmaktadır. Çoğunluğu Volksbanken veya Raiffeisenbanken olarak tanınan mahalli kooperatif bankaları, yasal statüye sahip kooperatiflerdir. Binin üzerinde kooperatif bankası faaliyet göstermektedir.

- Landwirtschaftliche Rentenbank (LRB); bu banka Almanya'da tarımın finansmanı konusunda bir kalkınma ajansı konumundadır. Avrupa Birliği'nde tarım ve ilgili sektörlerdeki bankalara refinansman sağlamaktadır. Banka, çeşitli tarımsal proje için kredi vermektedir. Krediler ilke olarak diğer bankalar kanalıyla (Hausbank) plase edilmektedir. Almanya'da toplam kredilerin %5,3'ü tarım kesimi tarafından kullanılmaktadır (FAO Statistics,2018).

Hollanda'da Tarım Sektörünün Finansmanı

Hollanda da tarım kooperatif bankaları ilk kez 1895 yılında ortaya çıkmıştır Bu

bankalar, ilk etapta tarımsal topluluklar şeklinde örgütlenmiş olup, amaçları daha çok kar etmek yerine kırsalda yaşayanların yaşam standartlarının yükseltilmesi ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi olmuştur. Kooperatif bankalarına üst bir yapı olarak hizmet verecek merkez kooperatif bankası fikri 19. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, 1898 yılında bu şekilde iki banka, biri Utrecht şehrinde biride Eindhoven şehrinde olmak üzere kurulmuştur. 1972 yılında bu iki bankanın birleşmesiyle Rabobank oluşturulmuştur (Ayadi, Llewellyn, Schmidt, 2010).

Kökleri tarımsal bankacılığa dayanan Rabobank, yüz yılı aşkın bir süredir kooperatif bankacılık sistemine sahip olan Hollanda'da, geniş tabanlı finansal hizmet sağlamaktadır. Hollanda da tarım kooperatiflerinin en önemli özelliği, kamu desteği olmaksızın, bizzat üyelerinin mali katkılarıyla kurulan kendi bankaları vasıtasıyla üyelerinin finansman ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olmalarıdır (Erdoğan, 2002).

Rabobank ve ortak bankaları kooperatif bankalarıdır. Rabobank grubu mahalli bankalar, Rabobank Nederland ve Rabobank Nederland'ın şirketleri olarak üç bölümden oluşmaktadır. Rabobank'ın hisselerinin tamamı, kendi mali tabloları olan tüzel kişiliğe sahip 153 yerel ortak bankaya aittir. Yerel bankalar da Rabobank Nederland da kooperatiftir. Hollanda'daki kooperatif bankacılığı sektörü, geleneksel kooperatif değerlerine bağlı olarak istikrarlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Rabobank, Hollanda'nın tarımsal kredi piyasasında bir tekel konumundadır. Grup tarımsal bankacılık konusunda ihtisaslaşmış olup Hollanda dışında birçok ülkede faaliyetini sürdürmektedir. Hollanda'nın tarımsal kredi piyasasında % 87'lik payla etkin bir konumunda olan ve tarımsal bankacılık konusunda ihtisaslaşan Rabobank, 40'ı aşkın ülkede bankacılık yapmaktadır (Ayadi, Llewellyn, Schmidt, 2010).

2017 yılında gıda ve tarım sektörüne Rabobank tarafından kullanılan kredi tutarı 27 milyar Euro olup, bu kesime kullanılan toplam kredinin %80'nini oluşturmaktadır (Rabobank,2017).

A.B.D 'de Tarım Sektörünün Finansmanı

ABD'de tarım sektörünün ve işletmelerin teşvik edilmesinde tarımsal kredilerin önemi büyük olup bu gayeyle kurulan sistem 1916 yılına kadar uzanmaktadır. ABD tarımsal kredi organizasyonu tarıma, yaşamlarını kırsal alanda sürdürenlere ve tarımsal işletmelere hizmet vermek amacıyla kanunla yetkilendirilmiş kuruluşlardan meydana gelmektedir. A.B.D'de tarım sektörüne finansman sağlayan kuruluşlar dört temel grupta sınıflandırılmaktadır.

- Ticaret Bankaları
- Tarım Kredi Sistemi (Farm Credit System ,FCS)
- Tarım Servisi Ajansı (Farm Service Agency FSA)
- Hayat Sigortası Şirketleri

Belirtilen kurumlara ek olarak “The Federal Agricultural Mortgage Corporation” ve “Federal Home Loan Bank System” kurumları da kullanılacak tarımsal kredilere düşük maliyetli kaynak sağlamak suretiyle tarımsal kredileri desteklemektedirler (Erdoğan, 2002).

Tarım Kredi Sistemi (FCS) kredi kullananların aynı zamanda bankanın ortağı olduğu, ülke çapında kredi kuruluşu ve bankalar ağı olarak faaliyette bulunan, ulusal çapta görev yapan özellikli bir hizmet organizasyonudur. Sistem AgFirst, AgriBank CoBank, Farm Credit Bank of Texas ve U.S. Agbank isimli 5 bankadan oluşmaktadır. Amerikan hükümetince desteklenen ve 1916 yılında faaliyete geçen, ulusal çaplı teşkilatın amacı ortaklarına istikrarlı, güvenilir, rekabetçi ve düşük faiz oranlarından kredi sağlamaktır. FCS, ABD tarımına istikrarlı bir şekilde ve uygun koşullarda finans olanağı sunmak gayesiyle kurulmuştur. Günümüzde bu kaynak, işletme ve pazarlama faaliyetlerinin finansmanında, hayvancılık veya çiftlik faaliyetlerine dayalı tarımsal işlerde kullanılmaktadır.

Farm Service Agency (FSA) Tarım Bakanlığına bağlıdır. Gerekli finansmana erişim olanağı bulamayan genç üreticileri ve tarımsal girişimcileri desteklemekte, bunun yanında çiftçilere teknik destekle birlikte doğal afet yardımı da yapmakta tarım üreticileri dışındaki bireysel ve ticari müşterilere kredi vermemektedir. Tarım Hizmetleri Ajansı (FSA) herhangi bir yerden finansman sağlayamayan küçük işletmelere finansman olanağı sunmaktadır. Diğer taraftan FSA, tarım kredi sistemi ve ticari bankacılık ilkeleri gereğince uygun faiz ve ödeme şartlarında finansman teminini garanti etmektedir. Bu açıdan FSA, en son alternatif finans organizasyonlarından birisidir. 2008 yılında bankacılık krizi ortaya çıkmadan önce, FSA çiftçilere 3,5 milyar \$ borç vermiş, krizin ardından 2010 yılında bu tutar yaklaşık 6,0 milyar \$'a yükselmiştir (Monke, 2015/a).

Federal hükümet 1933 yılında tarımsal kredi sistemi içinde, sistem üzerinde tüm düzenleme ve denetlemeyi tesis etmek maksadıyla Tarımsal Kredi Yönetimini (FCA) oluşturmuştur. 1933 yılında faaliyete başlayan Tarım Kredi Sistemi (FCA) 1948

yılından sonra Tarım Bakanlığı'na bağlı federal bir organizasyon şeklinde Ürün Kredi Şirketi olarak, ABD'de tarımsal teşvik uygulamalarını yürütmektedir. Ürün kredi şirketi; tarımsal ürünleri iç ve dış pazarlarda değerlendirmek, krediler, ödemeler, satın almalar ve diğer çeşitli aksiyonlarla ürün fiyatlarını teşvik etmek, gıda yardımları yapmak ve ürün fazlası için pazarlar bulmak şeklinde faaliyetlerde bulunmuştur (Acar, 2003).

Hiçbir devlet teşviki almayan birtakım ticari bankalar, yaşam sigorta kuruluşları gibi diğer finans kurumları da tarım sektörüne hizmet vermektedir. Ticari bankalar, küçük, orta ve büyük ölçekli bankaları vasıtasıyla çiftçilere finansman temin eden kuruluşlardır. Sigorta şirketleri uzun vadeli ve çeşitli kredilerle finansman sağlar.

ABD'de sosyo-ekonomik şartlar ve tarımsal faaliyetler doğrultusunda tarımsal kredi miktarı artmaktadır. 2015 yılında kullanılan toplam tarımsal kredi miktarı 236 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (FCA,2015).

Fransa'da Tarım Sektörünün Finansmanı

Fransa'da kamu bankacılığı özel bankacılığın eksik kaldığı boşlukları doldurmak amacıyla kurulmuştur. Fransa'da Kamu Bankaları, sanayiye yönelik faaliyet gösteren "iş bankaları", özel ve kamu kesimine yönelik faaliyet gösterip dış ticareti sübvans eden "ihtisas bankaları" ve tarım alanında faaliyet gösteren "kooperatif bankaları"ndan oluşmaktadır

Fransa'da modern tarımsal faaliyetlerin başlaması ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiş, tarımsal kesimin kredi gereksinimi için 1884 yılında ilk tarım kredi kuruluşu oluşturulmuştur.

Almanya'nın etkisiyle Raiffeisen tipi olarak kurulan bu kuruluş daha sonraları devlet yardımına dayalı kredi kooperatiflerine dönüşmüştür

Yerel tarım kredi kooperatiflerinin 96 bölgesel bankası bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatifleri bölgesel bankalardan sağladıkları fonlar ile ortaklarına kredi vermektedirler. Bölgesel bankalar kendi kaynakları yanında ulusal bankalardan fon sağlayarak tarım kredi bankalarını finanse etmektedirler.

Ayrıca özel bankalar hükümetin sübvans ettiği kredileri kullanmaktadır. Tarımsal kredi kullandırımında önemli bir rol oynayan Crédit Agricole ("Yeşil Banka"olarak da adlandırılmaktadır), 39 bölgesel tarımsal kredi bankasının kurduğu bir

banka ağıdır (Mülayim,2013). Fransa’da toplam kredilerin %3,6’sı tarım kesimi tarafından kullanılmaktadır (FAO Statistics,2018)

Japonya ’da Tarım Sektörünün Finansmanı

Japonya’da özellikle 1907 yılı ile 1937 yılı arasında tarım sektörüne muhtelif kredi örgütleri aracılığıyla tarımsal krediler verilmiş bu kredilerden çok sayıda küçük çiftçi faydalanmıştır (Sadıklar,1991).

Japonya’da tarımsal finansman sistemi Norinchukin Bank kaynaklı bir kooperatif organizasyonundan meydana gelmiştir. Norinchukin Bank Japonyada tarım finanse eden bir kooperatif bankasıdır. Banka 1923 yılında yarı devlet bankası olarak kurulmuş ve 1959 yılında özelleştirilmiştir. Japonya’da tarımsal kredi sistemi, tarım kooperatifleri, yerel federasyonlar ve ulusal federasyonların meydana getirdiği üç katmanlı bir yapıya sahiptir. Tarımsal kooperatifler bu katmanın en alt düzeyini oluşturmakta olup, genel ve özel olmak üzere iki grupta yer alırlar. Genel kooperatifler tevdiat kabul etme ve kredi sağlama dışında, satma ve satın alma, sigorta, rehberlik gibi hizmetlere de aracılık etmektedirler. Yerel düzeydeki federasyonlar kooperatiflerin merkez birlikleri, ekonomik federasyonları, dayanışma sigortası federasyonları, kredi federasyonları ve kooperatiflerin diğer özel alanlardaki federasyonlarını kapsamaktadır. Bunların her biri merkez organizasyona bağlı olarak faaliyetlerini devam ettirir.

Bu bağlamda tarım kredi kooperatifleri topladıkları tasarrufları tarım sektörüne plase ederler. Yine her yıl tarım sektörünün finansmanı için hazineden ayrılan fonlar bankalar aracılığıyla tarım sektörüne kullanılır (Sadıklar, 1991).

2015 yılında Norinchukin Bank tarafında tarım sektörüne 1.324,4 milyar Japon Yeni (yaklaşık 12,2 milyar ABD Doları) kredi kullanılmıştır (Annual Report, 2015).

Çin ’de Tarım Sektörünün Finansmanı

Çin ekonomisi için tarım önemli bir sektördür. Ülkede toplam istihdamın %41’i tarım sektöründe istihdam edilmekte ve çiftçilik, ormancılık, besicilik ve balıkçılık ile geçimini sağlamaktadır. Çin’in yüzölçümü 9,561 milyon km² olup bu alanın yaklaşık %10’u ekilebilmektedir Çin nüfusunun %57’ kırsal alanda yaşamaktadır. Tarım sektörünün GSMH’ya katkısı %15 civarındadır (Empel, G. V. and Smit, L. 2004).

Çin’de bankacılık sistemi ve faizler merkezi hükümet tarafından düzenlenmektedir. Ülkedeki 1970 yıllarda başlayan reformlardan sonar tarım kesimine

kullandırılan krediler önemli ölçüde artmış, 2005 yılında 145 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Tarım kesimine kullandırılan krediler toplam kredilerin yaklaşık %11'ini oluşturmaktadır (Tang, 2008).

Çin'de tarımsal kredilere düşük faizli uygulanarak sektörün büyüme artışı desteklemesi hedeflenmektedir (Tang, 2010).

Çin'de 3 banka değişik borç plan ve programıyla tarım sektörüne finansman sağlamaktadır. Bu bankalar Çin Tarım Bankası (ABC), Çin Tarım Kalkınma Bankası (ADCB) ve Kırsal Kredi Kooperatifleri (RCCs) dir (Rehman, 2015).

1951 yılında kurulan Çin Tarım Bankası (ABC) tarım kesimine finansman sağlayan ilk ticari banka olma özelliğini taşıyan devlet bankasıdır. Yatırım bankacılığı, fon bankacılığı, yönetim, leasing ve sigortacılık alanlarında faaliyet gösteren banka, tarım sektöründe ve ülkenin kalkınmasında önemli bir role sahiptir

Bankanın 2012 yılsonu itibariyle kullandığı kredi miktarı 6,433,399 milyon RMB olup yaklaşık 1 trilyon ABD dolarına denk gelmektedir.

Çin Tarım Kalkınma Bankası (ADCB) 1995 yılında kurulmuş olup, ülkedeki ikinci büyük tarım bankasıdır. Tarımın finansmanında önemli bir yere sahip olan banka, kırsal kesimin finansman ihtiyacı için kurulmasına rağmen sanayinin ve bölgesel kalkınmanın finansmanında da etkin görevler üstlenmiştir.

Kar amacı gütmeyen bankanın vizyonu uzun dönemde tarımın ve sanayinin kalkınmasına yardımcı olmak olarak belirlenmiştir Bankanın toplam kredi portföyü 2012 yılsonu itibariyle yaklaşık 2 trilyon RMB (yaklaşık 300 milyar ABD doları) dir.

Kırsal Kalkınma kooperatifleri (1950) yılında devlet ve kırsal alandaki yerel idareler arasında irtibat sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. İlk başlarda ticari bir girişim olmayan kooperatifler, 1970 yılında gerçekleşen ekonomik reformlar sayesinde, kökleşmiş bankalar gibi ailelere kardi verme ve mevduat kabul etme işlevi kazanmışlardır. Kooperatiflerin faaliyetleri 1988 yılında Çin halk cumhuriyeti devlet konseyi tarafından illegal olarak Kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. 1996 yılına kadar Çin Tarım Bankası (ABC)'nin gözetiminde faaliyet gösteren kooperatifler bu tarihten itibaren Halk Bankalarına dönüşmüşlerdir. 1998 yılın birçok kooperatif aşamalı olarak Kırsal Ticaret Bankası (RCCs) olarak faaliyetine devam etmiştir.

Günümüzde Kırsal Kredi Kooperatifleri bağımsız tüzel kişi olarak aktif ve pasifiyle kanunlar çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Kırsal Kalkınma kooperatifleri için uygulanan yeniden yapılandırma süreçleri başarılı şekilde sonuçlanmış ve bu kooperatiflerin kırsal ticaret bankası ve kırsal tarım bankasına dönüşmelerini sağlamıştır. Ülke çapında 2700 birlik, 225 kırsal kooperatif bankası ve 85 kırsal ticaret bankası olarak faaliyetlerini sürdüren kooperatifler, kazaların %50 sinde faaliyet gösteren dominant kredi kuruluşu haline gelmiştir (Rehman, 2015).

Pakistan 'da Tarım Sektörünün Finansmanı

Pakistan'ın gayri safi yurt içi hasılatının yaklaşık %21'ini tarım sektörü oluşturmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişiminde tarım sektörünün büyük payı vardır.

Kırsal bölgelerde nüfusun yaklaşık üçte ikisi, doğrudan ya da dolaylı olarak tarımla iştigal etmektedir. Toplam işgücünün %43,5'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Tarım kesiminin kredi gereksinimi ticari bankalar, tarım ihtisas bankası, Kooperatif Bankası, İslami banka ve mikro finans kurumları tarafından karşılanmaktadır.

Devlet Bankası bünyesindeki çalışan Zarei Taraqati Bank Limited (ZTBL) bankası bir tarım ihtisas bankası olarak üreticilere çeşitli kredi olanakları sağlamaktadır (Khandker ve Faruquee, 2003).

Pakistan Devlet Bankası, 2015 yılında tarım sektörüne gösterge niteliğinde 500 milyar Pakistan rupisi (yaklaşık 5 milyar ABD doları) kredi tahsisi etmiştir. Bu tahsisatın yaklaşık %92' sinin beş bankanın ağırlıkta olduğu (Allied Bank , Habib Bank, Muslim Commercial Bank , National Bank of Pakistan, Union Bank) 20 ticaret bankası ile tarım ihtisas bankası olan Zarei Taraqati Bank Limited (ZTBL) tarafından kullanılması planlanmıştır (State Bank of Pakistan, 2015).

Hindistan 'da Tarım Sektörünün Finansmanı

Hindistan ekonomisinin başlıca sektörleri tarım, imalat sanayi ve hizmet sektörleridir. Ülkenin ekonomisi, bir yandan çoğunlukla orta sınıfa istihdam olanağı yaratan, rekabet gücü yüksek hizmet sektörü, diğer yandan yoksul kesimin istihdamını sağlayan tarım sektörü olmak üzere iki taraflı bir ekonomidir. Tarım sektörü GSYİH'nin %20'sini oluşturmalarına rağmen, işgücünün %60'ını istihdam etmektedir.

Hindistan’da tarım kesiminin temel finans olanağı olarak kooperatifler, ticari bankalar ve bölgesel kırsal bankaların yer aldığı görülmektedir (Kumar, 2012).

Önceleri Tarım kesiminin finansal ihtiyacının çoğunluğu akraba, yerel tefeciler, arkadaş ve Tüccarlar tarafından karşılanırken zamanla tarım kesiminin finansal ihtiyacının bankalar tarafından karşılanması için politikalar geliştirilmiştir.

Bu politikalarla modern teknolojiyi kullanarak tarımsal üretimin ve üretkenliğin artırılması için küçük çiftçilere yeterli kredi desteği sağlamak amaçlanmıştır.

1904 yılında kanunla kurulan kooperatif bankalarını desteklemek amacıyla 1982 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınma Ulusal Bankası (NABARD) kurulmuştur.

NABARD kooperatif bankaları, ticari bankalar ve bölgesel kırsal bankalar aracılığıyla kredi kullandığı gibi kendisi de direk olarak tarım kesimine kredi vermektedir.

Bu girişimler sonucu tarım kesimine kredi akışı hızlanmış, 2015-2016 döneminde tarım sektörüne Rs.850,000 crore kredi kullanılması hedeflenmesine karşılık bu sektöre Rs.877,527 crore (yaklaşık 137 milyar ABD Doları) kredi kullanılmıştır (Annual Report 2016-17). Hindistan’da 2013 – 2017 yılları arasında tarım kesiminin toplam krediler içerisindeki payı ortalama (%12) olarak gerçekleşmiştir (FAO Statistics, 2018).

Brezilya ’da Tarım Sektörünün Finansmanı

2015 yılında GSYİH’sı 1,9 trilyon dolar olarak gerçekleşen Brezilya’nın önümüzdeki 30 yıl içerisinde, Rusya, Hindistan ve Çin ile birlikte, dünya ekonomisi içerisindeki ağırlığını arttıracığı öngörülmektedir.

Ülkedeki nüfusun %15’i kırsal alanda yaşamakta ve bu nüfusun tamamı geçimini tarımla sağlamaktadır. Bu nedennle tarım sektörü Brezilya ekonomisinde büyük öneme sahiptir. Tarım sektörünün GSYH içindeki payı %6 dır. Tarım sektöründe istihdam toplam istihdamın %17’si civarındadır.

Kırsal kredi sistemi Brezilya tarım sektörü açısından önemli bir finansman kaynağıdır. Ulusal Kırsal Kredi Sistemi (SNCR) 1965 yılında üreticilere tarımsal üretim ve makinelerin finansmanında yardımcı olmak için düşük faiz oranlarında kırsal kredi sağlama amacına yönelik olarak kurulmuştur. Bütçeden ayrılan kaynaklarla sübvans

edilen kırsal krediler bankalar ve kredi kooperatifler vasıtasıyla kullanılmaktadır. 2012 yılında bu şekilde kullanılan krediler toplamı BRL 111,4 Milyar (57 Milyar ABD Doları) olarak gerçekleşmiştir (OECD, 2013).

Afrika 'da Tarım Sektörünün Finansmanı

FAO'nun verilerine göre dünyada ekilebilir tarım arazisinin büyüklüğü 1 milyar 396 milyon hektar iken Afrika'nın ekilebilir tarımsal arazi büyüklüğü 226 milyon hektar alandır. Dünyadaki ekilebilir arazilerin %16'sı Afrikada bulunmaktadır . Tarım sektörü Afrika'da önemli bir yere sahip olup Afrika GSYH'sinin %32'sini ve istihdamının %65'ini oluşturmaktadır. Ekilmeyen tarım arazileri, üründe düşük verim, projeler ve 2007 gıda kriziyle artan yatırım ilgisi Afrika'ya ilişkin gelişme beklentileri arasında yer almaktadır.

Afrika'nın tarımsal üretime dair büyük potansiyeline rağmen, kıtanın tarımsal ürünlerde net ithalatçı olması bir tezattır.

Afrika'nın tarımsal gelişiminin önündeki en büyük engel krediye erişimin zor olması ve düşük yatırımdır. Kredi, tarımsal üretimde çok önemli bir faktördür.

Çeşitli Afrika ülkelerinde çiftçilerin kredi olanaklarına erişimini artırmak için farklı politikalar uygulanmaktadır. Tarımsal kredi resmi ve gayri resmi kaynaklardan elde edilebilmektedir.

Çiftçiler gayri resmi kaynak olarak akraba, arkadaş ve tefecilerden finansman sağlayabilirken Nijerya dahil olmak üzere gelişmekte olan Afrika ülkelerinin bazılarında, ticari bankalar ve diğer uzmanlaşmış ajanslar çiftçilere kredi sağlama sorumluluğu ile yükümlüdürler. Nijerya Tarım, Kooperatif ve Kırsal Kalkınma Bankası (Nigerian Agricultural, Cooperative and Rural Development Bank) tarım kesiminin finansal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuş bir tarım bankası örneğidir. Aynı şekilde Güney Afrika ülkesinde bir devlet bankası olan Land Bank, Ülkedeki tarım sektörünün gelişimini desteklemek faaliyetini sürdürmektedir.

Bazı Afrika ülkelerinde ticari bankaların tarım sektörüne kullandığı kredilerin toplam krediler içerisindeki payı aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Salami, S. and Arawomo, D. F., 2013).

Tablo 3.1. Bazı Afrika ülkelerinde ticari bankaların tarım sektörüne kullandığı kredilerin toplam krediler içerisindeki payı

Yıllar	Nijerya	Kenya	Mali	Mısır	Sudan
1995	17.49	48.80	10.12		
2000	8.07	6.57	11.30		
2005	2.46	6.25	19.03	4.70	17.10
2006	1.96	5.38	55.67	7.30	12.00
2007	3.11	4.08	24.72	5.30	13.90
2008	1.36	3.60	19.75	5.20	12.40
2009	1.50	3.08	27.96	4.90	13.94
2010	1.70	3.03	21.12	2.90	11.01
2011	3.50	7.58	22.11	1.90	12.35

Kaynak: Salami, S. and Arawomo, D. F., 2013.

Dünya bankası verilerine göre 2011 yılında tarım sektörünün GSMH içerisindeki payı Nijerya'da %22,3, Kenya'da %29,2, Mali'de %37.6, Mısır'da %15.5, Sudan'da %25,4 olarak gerçekleşmiştir.

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere tarım kesiminin finansmanına büyük önem verilmekte, gelişmiş ülkelere tarım kesimi GSMH'ya katkısından daha büyük oranda toplam kredilerde pay almaktadır. Türkiye'de ise bu durum tam tersidir. 2017 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de tarım kesiminin GSMH'ya sağladığı katkı yaklaşık olarak %6 iken, toplam kredilerden aldığı pay yaklaşık %3'tür.

Dünyada tarım kesiminin finansmanında ziraat bankacılığı ön plana çıkmıştır. Bundan sonraki bölümde Türkiye'de Ziraat Bankacılığının tarım kesiminin kredilendirilmesindeki rolü, tarım kesiminin ekonomiye katkısı, 2000 – 2001 krizinin tarım kesimi ve Ziraat Bankası üzerindeki etkileri incelenmiştir.

4. ZİRAAT BANKACILIĞI

4.1. Türkiye’de Ziraat Bankacılığının Kuruluş Nedenleri ve Tarihçesi

Ziraat Bankası'nın temeli, 1863 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa'nın öncülüğünde Pirot kasabasında kurulan ilk Memleket Sandığı ile atılmıştır.

19. yüzyılda ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti’nde sermaye birikimi eksikliğinden en fazla etkilenen kesim tarımla uğraşan çiftçilerdi. Çiftçiler, sürekli bir şekilde özel şahıs kredilerine ihtiyaç duymaktaydı. Özel şahısların yüksek faizle kullandıkları bu çeşit kredilere tefeci veya murabaha kredileri denilmekteydi. Osmanlı Devleti tarafından yönetilen Yugoslavya'nın Niş kenti Valisi Mithat Paşa, çiftçilerin yaşadığı zor koşulları gözlemlemiş ve yaptığı araştırmalarla, bu alanda teşkilatlanmanın zorunluluğunu fark etmiştir. Mithat Paşa, 1863 yılında, üreticilerden temin ettiği kaynakla, kamu himayesinde "Memleket Sandıkları" denilen organizasyonun kurulmasına öncülük etmiştir. "Memleket Sandıkları", yerli bankacılığın ilk örneği olmuştur. Mithat Paşa tarafından Pirot Kasabası'nda kurulan ilk Memleket Sandığı için imece geleneği örnek alınmıştır. 1867 yılında Memleket Sandıkları Nizamnamesinin hayata geçirilmesiyle faaliyete başlayan sandıklar daha sonraki yıllarda işleyişinde ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle etkinliklerini azaltmışlardır. Sandıkları merkezden yöneterek sorunları çözebileceğini zanneden hükümet, 1883'te aynı amaçlar doğrultusunda "Menafi Sandıkları" kurmuş, bu sayede kayıt ve muhasebe işleri çağdaş şekilde tesis edilmeye başlamıştır. Tamamen çağdaş bir örgütlenmeye geçilmesi amacı ile 15 Ağustos 1888'de Ziraat Bankası Nizamnamesi 'nin uygulamaya konulmasıyla Ziraat Bankası resmen hayata geçmiş, o tarihte mevcut olan Menafi Sandıkları da Ziraat Bankası Şubesi'ne dönüştürülmüştür. Menafi Sandıklara ait olan menafi hisseleri bankaya geçmiş ve hisselerine ait haklarda bankaya tahsis edilmiştir. Nizamnameye göre, Ziraat Bankası hükümetin vesayetinde, Ticaret ve Nafia Nezaretinin denetimine tabi bir devlet müessesesidir. Göreceği işler ise, satılma kabiliyeti bulunan gayrimenkul ipoteği ve/veya kefalet karşılığında çiftçiye kredi vermek, faiz karşılığında mevduat kabul etmek, Ziraat'a ilişkin aracılık faaliyetlerinde bulunmaktır. Banka, 1888 ile 1914 yılları arasındaki 26 senelik süreç boyunca Osmanlı tarımına toplam 6 milyon Osmanlı lirası civarında bir kredi sağlamıştır. Bu rakam, tarıma olan ilginin azaldığı ve 18-60 yaş arasındaki erkeklerin savaşa gitmesi nedeniyle tarımsal faaliyetlerin durma noktasına geldiği bir dönemde, bankanın tarıma destek vermeye devam ettiğinin göstergesidir (Kazgan, 1997).

Bankanın ilk kanunu olan 23 Mart 1916 tarihli Ziraat Bankası Kanunu ile Bankanın nominal sermayesi 15 milyon liraya çıkarılmıştır. Böylece faaliyete başlamasından 28 yıl sonra banka sermayesi ilk defa artmıştır. Bu dönemde banka, "Resmi Devlet Müessesesi" hüviyetindedir. Personeli ise devlet memuru sayılmaktadır. Bankanın organları İdare Meclisi ve Umum Müdürlüktür. Umum Müdürlük İstanbul'dadır. Kurtuluş Savaşının başladığı sıralarda banka teşkilatı üçe ayrılmıştır. İstanbul'un dışında İzmir'de ve Ankara'da da birer Umum Müdürlük teşkilatı oluşturulmuştur. Milli mücadele döneminde oluşturulan Kuvayı Milliye askerlerinin masraflarının karşılanması için Ziraat Bankası sandıklarından borç alınıp askerlerin teçhiz edilmesi yoluna gidilmiştir. Savaşın bitiminde bu para Devlet Hazinesi'nden Ziraat Bankası'na iade edilmiştir. 23 Nisan 1920'de Ankara'da T.B.M.M 'nin açılmasıyla Ziraat Bankası'nın Umum Müdürlüğü Ankara olarak belirlenmiş, Sakarya Meydan Savaşı'ndan önce Umum Müdürlük bir süre için Kayseri'ye nakledilmiş, 1922 yılının Temmuz ayında ise tekrar Ankara'ya taşınmıştır. 9 Eylül 1922'de İzmir teşkilatı, 23 Ekim 1922 'de de İstanbul teşkilatı Ankara'ya tabi olmuştur (Hazar,1986).

19 Mart 1924 tarihinde Meclis'te kabul edilen 444 sayılı Bütçe Yasası ile Banka bir devlet kurumu olmaktan çıkarılarak Anonim Şirket haline getirilmiş ve bankanın nominal sermayesi 30 milyon liraya çıkarılmıştır. 1937 yılında Ziraat Bankası'nı yeniden şekillendirmek amacıyla hazırlanan 3202 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu" 04.06.1937 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Kanunun hükümet tarafından hazırlanan gerekçesinde; "Bankayı çiftçi ve köylü ekonomisine daha yararlı bir hale getirmek ve onu kanun esaslarına göre kontrol imkânını sağlayacak şekilde sahiplendirmek" amacından bahsedilmiştir. Bu kez Banka, 3460 sayılı kânun kapsamına alınarak, "3202 sayılı kânuna ve bu kânunda açıklık bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tâbi, tüzel kişiliğe sâhip, çalışmalarında özerk ve sermayenin tamamı devlete ait bir iktisâdi devlet teşekkülü" olarak şekillendirilmiştir. Daha sonra Bankanın teşkilat kânunu 11.4.1983 tarihli 60 sayılı KHK düzenlemesi ile bir kez daha değiştirilmiştir. Teşkilat Kanunu "233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri hakkındaki Kânun Hükmünde Kararnâmeyle" yürürlükten kaldırılmış, yeniden düzenlenen "T.C. Ziraat Bankası Ana Statüsüyle" Bankaya bir "Sektör Bankası" kimliği içinde çağdaş bir kredi kuruluşunun sahip olduğu bütün çalışma şartları sağlanmıştır. Son olarak 15 Kasım 2000 tarihli 4603 sayılı kanunla T.C. Ziraat Bankası kamu hukuku statüsünden çıkarılıp anonim şirket haline getirilmiştir.

T.C. Ziraat Bankası kuruluşundan bu yana hukuki ve idari bünyesi ile faaliyetleri

bakımından önemli değişimler geçirmiş olmasına karşın ülke ekonomisi içindeki etkinliğini her zaman sürdürmüştür. Gerek tarihinden gelen özellikleri gerekse bugünkü konumuyla, Türk Bankacılık Sektöründe ayrıcalıklı yeri olan bir bankadır. Cumhuriyetin ilanıyla başlayan büyük kalkınma hareketinde, özellikle de tarımsal kalkınmada üstlendiği temel rol herkesçe kabul edilmektedir.

4.1.1. Yıllara Göre Ziraat Bankacılığının Gelişimi ve Temel Değişkenlere İlişkin Göstergeler

Bankaya ait ilk bilanço 1889 faaliyet yılı sonunda çıkarılmış, bu bilançoda Ziraat Bankasının sermayesi 2.209.912 lira olarak yer almıştır.

Yıllar itibariyle Bankaya ait sermaye gelişimine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.1. Sermaye Gelişimi (TL)

Yıllar	Kayıtlı Sermaye	Ödenmiş Sermaye	İhtiyat Akçeleri	Karşılıklar
1889	10,0	2,1	-	-
1915	10,0	11,5	0,007	-
1920	15,0	11,5	0,197	-
1925	30,0	19,4	0,231	-
1930	30,0	26,2	1,0	-
1935	30,0	29,5	0,8	-
1943	100,0	49,6	19,6	4,8
1950	300,0	115,3	65,3	5,4
1955	750,0	295,1	136,1	2,5
1960	750,0	478,2	184,6	2,5
1965	1.500,0	732,5	188,2	2,5
1970	1.500,0	1.126,7	315,3	5,9
1975	1.500,0	1.191,5	342,0	12,0
1980	15.000,0	3.646,1	1.648,5	132,5
1985	100.000,0	33.614,0	48.226,0	1.103,0
1990	2.000.000,0	447.940,0	837.835,0	27.199,0
1995	10.732.000,0	1.464.626,0	22.367.000,0	385.000,0
2000	350.000.000,0	261.305.000,0	111.825.000,0	92.674.000,0
2005	2.500.000.000,0	2.211.978.000,0	1.771.919.000,0	1.638.769.000,0
2010	2.500.000.000,0	2.500.000.000,0	7.085.685.000,0	1.228.030.000,0
2015	5.000.000.000,0	5.000.000.000,0	18.005.563.000,0	5.160.896.000,0
2016	5.100.000.000,0	5.100.1000.000,0	22.681.247.000,0	6.053.011.000,0
2017	5.600.000.000,0	5.600.000.000,0	29.660.000.000,0	8.519.000.000,0

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar,1986), (TBB, Bankalarımız).

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

Tablodan da görülebileceği üzere 1950’li ve 1960’lı yıllarda kayıtlı sermayede önemli artışlar olmuş, 1943 yılında eski parayla 100 milyon TL olan kayıtlı sermaye 1965 yılında 1.500 bin TL’ye, 2000 yılında 350 trilyon liraya ve 2005 yılında yeni parayla 2.500 milyar liraya yükseltilmiştir. Günümüzde bankanın kayıtlı sermayesinin

tamamı ödenmiş durumdadır. Yıllar içinde bankanın karından ayırdığı ihtiyaç akçelerinde önemli miktarlarda artışlar olmuş, aynı şekilde karşılıklarda artışlar gerçekleşmiştir.

Ziraat Bankasının geriye yönelik olarak elde edilebilen bilançolarından finansal veriler özetlenerek 5 yıllık aralarla aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.2 Ziraat Bankasının Finansal Verileri (Bin TL)

Yıllar	Esham Tahvilat	Krediler	İştirakler	Toplam Aktifler	Ödenmiş Sermaye	Mevduat	Kar
1942	0,026	0,181	0,015	0,405	0,046	0,225	0,006
1947	0,035	0,471	0,016	0,665	0,078	0,276	0,001
1952	0,086	1,3	0,023	1,8	0,182	0,752	0,038
1957	0,171	2,7	0,060	4,2	0,360	1,5	0,041
1962	0,260	2,1	0,170	5,6	0,518	3,2	0,018
1966	0,489	4,6	0,236	10,7	0,744	5,7	0,079
1970	0,827	10,6	0,264	19,3	1,1	10,2	0,014
1975	1,3	42,2	0,473	64,6	1, 2	33,3	0,413
1980	23,5	248,9	1,6	384,4	3,6	151,8	5,8
1985	398,9	1.377,1	20,3	3.472,1	33,6	2.604,2	12,4
1990	4.479,8	19.318,8	155,4	33.930,2	447,9	25.552,9	1.030,9
1995	70.535,0	402.357,0	2.028,0	694.440,0	1.464,6	602.039,0	3.626,0
2000	893.485,0	4.324.939,0	13.006,0	16.394.898,0	261.305,0	12.695.067,0	64.631,0
2005	21.447.000,0	13.370.000,0	308.000,0	65.050.000,0	2.222.000,0	51.615.000,0	1.802.000,0
2010	36.788.000,0	57.443.000,0	729.000,0	151.160.000,0	2.500.000,0	125.796.000,0	3.713.000,0
2015	53.782.000,0	185.943.000,0	2.544.000,0	302.848.000,0	5.000.000,0	186.469.000,0	6.568.000,0
2016	58.632.000,0	232.644.000,0	4.312.000,0	357.761.000,0	5.100.000,0	223.019.000,0	6.576.000,0
2017	63.019.000,0	298.258.000,0	5.311.000,0	434.275.000,0	5.600.000,0	266.384.000,0	7.940.000,0

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar, 1986), (TBB, Bankalarımız)

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

Finansal verilere bakıldığında 1950’li yılların başından itibaren mevduat kaleminin sürekli bir artış gösterdiği, özellikle enflasyon ve yüksek faizin de etkisiyle 1985 yılından itibaren artışın ivme kazandığı, yine 1990 yılından itibaren kredi ve esham-tahvilat kalemlerinde çok yüksek artışlar olduğu, 1980 yılında eski parayla 384 milyar olan aktif büyüklüğünün bu yıllardan itibaren yaşanan yüksek enflasyonun da etkisiyle 1995 yılında 694 trilyon TL’ye ulaştığı anlaşılmıştır. Bankanın 2005 yılında menkul değerleri toplamı (esham ve tahvilat) kullandırılan kredi toplamını aşmış, anılan yılda kredi/mevduat oranı %26 iken bu oran 2010 yılında %46’ya yükselmiştir.

4.1.1.1. Şube ve Personel Sayısı Değişimi

Bankanın şube teşkilatı 1889 yılından itibaren, 28 Ekim 1889 tarihli İdare Meclisi kararıyla oluşturulmaya başlanmıştır. Ayrıca nahiye merkezlerindeki Menafi Sandıkları Banka Sandıklarına dönüştürülmüş, bu sandıklar 1937 yılında kapatılarak şubelerle birleştirilmiştir.

Şube sayılarının yıllar itibariyle gösterdiği gelişmelere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Şube Sayıları

Yıllar	Şube Sayısı	Sandık Sayısı	Toplam
1889	87	244	331
1897	65	370	435
1910	55	428	483
1920	45	271	316
1925	44	260	304
1930	55	202	257
1935	54	206	260
1940	266	-	266
1950	385	-	385
1960	590	-	590
1970	766	-	766
1975	862	-	862
1980	1.031	-	1031
1985	1.146		1.146
1990	1.252		1.252
1995	1.262		1.262
2000	1.286		1.286
2005	1.146		1.146
2010	1.316		1.316
2015	1.812		1.812
2016	1.814		1.814
2017	1.781		1.781

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar, 1986), (TBB, Bankalarımız)

Özellikle şube sayısı 1937 yılından itibaren sürekli olarak artmaya başlamış. 1980 yılında şube sayısı 1.000'i aşmıştır. 1980 yılından itibaren yükselen şube sayısı 2001 yılında yeniden yapılandırma çalışmalarıyla azalmaya (şube kapatmaları sonucu) başlamış, ilginç şekilde kapatılan ve kapatılması için bir bedel ödenen bu şubeler 2004 yılından itibaren yeniden açılmıştır.

Bankanın kuruluşundan bu yana personel sayısı ile ilgili gelişmelere, 1950 yılından itibaren 1980 yılına kadar kadın erkek ayrımı yapılarak, yer verilmiştir.

Personel Sayısındaki Gelişmeler

Yıllar	Genel Müdürlük	Şubeler	Kadın	Erkek	Toplam
1888	10	-	-	-	10
1896	54	532	-	-	586
1908	121	850	-	-	971
1922	94	1.500	-	-	1.594
1930	437	2.204	-	-	2.641
1937	583	1.867	-	-	2.450
1950			461	3.621	4.082
1961	1.080	8.557	1.568	8.069	9.637
1971	2.223	16.802	4.923	14.102	19.025
1975	2.930	20.618	7.598	15.950	23.548
1980	3.774	27.360	10.207	20.927	31.134
1985	4.132	33.395			37.527
1990	5.009	35.372			40.381
1995	5.920	30.042			35.962
2000	4.463	32.113			36.576
2005	3.075	17.298			20.373
2010	2.937	19.771			22.708
2015	5.299	20.398			25.697
2016	5.042	19.973			25.015
2017	4.929	19.625			24.554

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar, 1986), (TBB, Bankalarımız)

Çalışan sayısı özellikle 60'lı yıllardan itibaren önemli miktarda artmış, 1950 yılında toplam çalışanlar içerisinde kadınların oranı yaklaşık %11 iken, bu oran 1980 yılında yaklaşık %33'e çıkmıştır. 1990 yılında toplam çalışan sayısı 40 bin civarında iken, 2001 yılında başlayan yeniden yapılandırma çalışmalarıyla birlikte personel sayısı önemli miktarda azaltılarak 20 binler seviyesine indirilmiştir.

4.1.1.2. Kredi Gelişimi ve Yıllar İtibarıyla Tarım Kesimine Kullanılan Krediler

1888 yılında faaliyete başlayan Ziraat Bankası ilk etapta çiftçilikle uğraşan ortakçılar, kiracılar ve arazi sahiplerine kredi kullanırmış, ilk yıllarda sadece gayrimenkul rehini karşılığı ikrazatta bulunmuş, kefaletle kredi kullanımına tam olarak 1916 yılında başlamıştır. Ziraat Bankası'nın tarım üreticilerinin finansman

ihtiyacını karşılamak amacıyla açtığı kredilerin seyrine, kuruluş tarihinden itibaren aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.4. Zirai Kredilerin Seyri (TL)

Yıllar	Zirai Krediler	Yıllar	Zirai Krediler
1889	0,2	1965	1.918,6
1900	2,9	1971	2.815,1
1910	5,4	1976	10.189,9
1920	3,5	1980	42.990,4
1925	19,9	1985	458.318,4
1930	33,8	1990	13.756.502,2
1935	20,7	1996	137.991.348,0
1943	32,6	2000	1.132.819.000,0
1945	70,2	2005	2.081.050.000,0
1950	233,0	2010	14.274.353.000,0
1955	992,4	2015	37.637.452.000,0
1960	1.243,2	2016	46.168.589.000,0
		2017	54.425.000.000,0

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar,1986)

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

1929 yılında yürürlüğe giren 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile Tarım Kredi Kooperatiflerine Ziraat Bankası'na kredi kullandırılmaya başlanmıştır. Tarım Kredi Kooperatiflerine kullandırılan kredilerin seyrine yıllar itibarıyla aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4. 5. T.K. Kooperatiflerine kullandırılan Kredilerin Seyri (TL)

Yıllar	Kredi Tutarı	Yıllar	Kredi Tutarı
1930	1,0	1975	4.007,8
1935	4,0	1980	21.898,7
1940	11,0	1985	168.985,7
1945	36,9	1990	2.032.559,9
1950	96,0	1995	47.521.596,0
1955	278,0	2000	705.716.000,0
1960	388,7	2005	79.315.000,0
1965	727,4	2010	366.125.000,0
1970	2.125,3	2015	0,0

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar, 1986)

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nu 1935 yılında yürürlüğe girmesinden sonra bu birliklere Ziraat Bankası'na kullandırılan kredilerin seyrine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4. 6. Tarım Satış Kooperatiflerine Kullandırılan Kredilerin Seyri (TL)

Yıllar	Kredi Tutarı	Yıllar	Kredi Tutarı
1937	3,9	1975	26.890,8
1940	7,4	1980	94.030,0
1945	6,0	1985	404.069,3
1950	54,7	1990	7.896.614,0
1955	283,7	1995	138.439.606,0
1960	926,7	2000	1.430.090.000,0
1965	973,6	2005	2.929.243.000,0
1970	3.656,3	2010	1.058.662.000,0
1975	26.890,8	2015	615.188.000,0
		2016	576.887.000,0

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar, 1986)

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

Ziraat Bankası 1924 yılında ticari kredi işlemlerine başlamış ilk yıllarda altın rehni karşılığı verilen krediler daha sonra emtia rehni ve senet karşılığı avans olarak da verilmeye başlanmıştır. Ticari kredilerin seyrine yıllar itibariyle aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.7. Ticari Kredilerin Seyri (TL)

Yıllar	Ticari Krediler	Yıllar	Ticari Krediler
1924	1,4	1980	57.367,3
1926	5,5	1985	491.178,5
1933	13,2	1990	5.645.671,8
1937	18,3	1995	58.005.952,0
1951	307,2	2000	1.056.314.279,0
1961	720,1	*2005	8.280.807.000,0
1972	3.159,5	*2010	40.538.641.000,0
1977	11.406,3	*2015	148.531.000.000,0
1979	17.394,4	*2016	186.175.000.000,0
		*2017	243.608.000.000,0

Kaynak: Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Denetim Raporları, (Hazar, 1986)

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

*Not: 2005 yılından itibaren Bireysel krediler dâhil

Yıllar itibarıyla Ziraat Bankası'nca kullandırılan zirai krediler miktarı ticari kredilerin üzerinde yer almış, 2005 yılından itibaren ise ticari kredi kullandırımı zirai kredilerin çok üzerine çıkmıştır.

4.1.2. Tarım Kesiminin Ekonomiye katkısı

Ülke ekonomisi içerisindeki tarım sektörünün yeri, tarımın milli hasılaya sağladığı katkı ile değerlendirilmektedir. Bu katkı ise, tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen gelir, istihdama yaratmada sağladığı katkı ve diğer sektörlerle hammadde temini gibi unsurlardan meydana gelmektedir. Gelişen ülkeler mevcut ekonomik

yapıdan daha çağdaş bir ekonomik yapıya sahip olabilme adına çok çaba harcamaktadırlar. Bu yapıya ulaşabilmenin yolu sanayiye ağırlık vermekten geçmektedir. Dolayısıyla bu aşamada tarım ve sanayi sektörleri arasında yüksek düzeyde bir ilişki ve etkileşim olmaktadır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler geçmişte önce tarım sektörüne öncelik tanımış, bu sektörden sağlanan birikimler ile sanayileşmeye çabalarına ağırlık vermişlerdir. Fransa, İngiltere, Rusya ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler bu yolu izleyerek tarım sektöründen elde ettikleri kaynakları sanayileşmelerinin finansmanını için kullanmışlardır (Tuna, 1993: 42).

4.1.2.1. Tarım Kesiminin Milli Hasılaya katkısının Gelişimi

Tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin parasal tutarı tarım sektörü açısından hâsıla olarak ifade edilmektedir. Tarım sektörünün ekonomiye katkısını Tarımsal hasılanın genel ekonomi içerisindeki payı belirlemektedir (Ege, 2011).

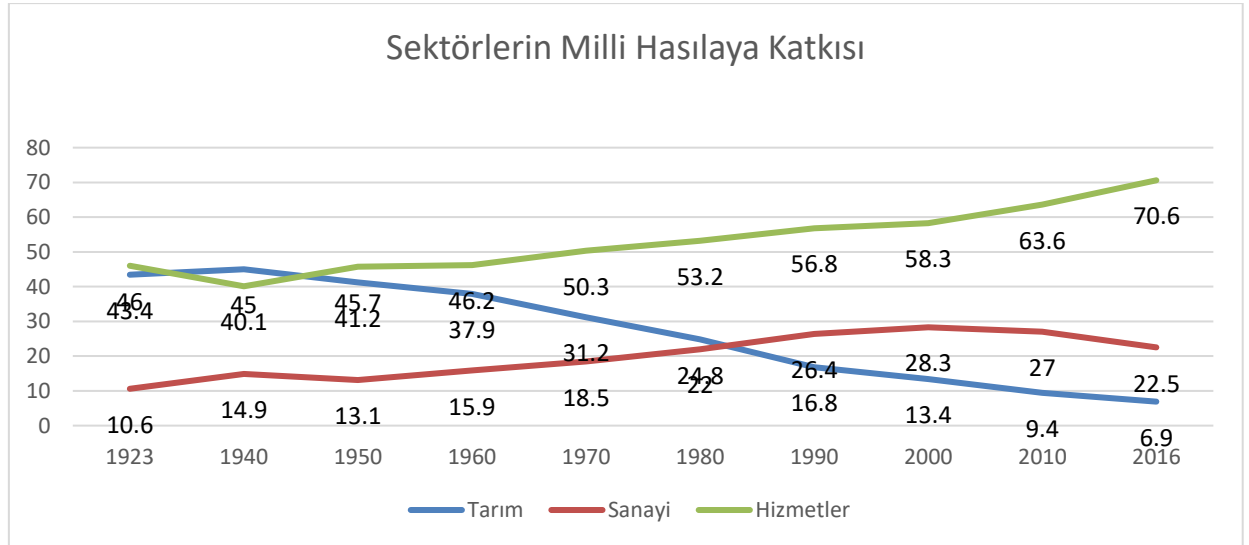
Türkiye ekonomisinde tarımın durumuna göz atıldığında, 1920'lerden başlayıp 1940'ların sonuna kadar milli gelirin yaklaşık %45'i tarımsal hasıladan oluşurken, 1980 yılına gelindiğinde bu oran %26 seviyesinde gerçekleşmiş, günümüzde ise %6 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Tablo 4.8. Sektörlerin GSYH İçindeki Payı ve Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

Yıllar	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %	GSYH (sabit fiyat) (milyon TL)
1923	43,4	10,6	46,0	2.959
1930	47,1	10,3	42,6	5.431
1935	39,1	16,1	44,8	6.252
1940	45,0	14,9	40,1	8.702
1945	39,1	15,9	45,0	5.970
1950	41,2	13,1	45,7	38.598
1955	37,9	14,8	47,3	56.912
1960	37,9	15,9	46,2	71.391
1965	31,1	19,7	49,2	90.078
1970	31,2	18,5	50,3	33.765.132
1975	25,0	21,7	53,3	44.748.268
1980	24,8	22,2	53,2	50.295.991
1985	19,8	24,9	55,3	63.776.134
1990	16,8	26,4	56,8	83.578.464
1995	14,8	28,0	57,2	97.887.800
2000	13,4	28,3	58,3	72.436.399
2005	11,5	29,4	59,1	90.499.731
2010	9,4	27,0	63,6	105.885.644
2015	6,9	32,7	60,4	131.273.388
2016	6,9	22,5	70,6	141.775.259
2017	6,1	20,1	73,8	152.266.628

Not: 1923-1947 yılları arası 1948=100 bazlı, 1948-1967 yılları 1968=100 bazlı, 1968-1997 yılları için 1987=100 bazlı GSMH serisi kullanılmaktadır.

Kaynak: OECD, Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, (Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler, Temmuz 2017, Kalkınma bakanlığı)

Şekil 4.1. Milli Hasılaya Katkı

Kaynak: OECD, Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, (Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler, Temmuz 2017, Kalkınma bakanlığı)

Yıllar itibariyle tarım sektörünün ekonomi içindeki önemi görece olarak giderek azalmış bununla birlikte tarım dışı sektörler özellikle sanayi sektörü tarım sektöründen çok daha hızlı büyümüş ve tarım sektörüne oranla daha fazla katma değer yaratmaya

başlamışlardır. Bu durum birazda bireylerin gelir durumundaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Ülkede yaşayan bireylerin gelir düzeyleri arttıkça, tüketim harcaması içinde tarımsal ürünlere yapılan harcamanın oranı azalmaktadır.

Tarımın milli gelir içindeki payı bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.9. Tarımın Milli Gelir İçindeki Payı (%)

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2016
Avusturya	3,7	2,6	2	1,6	1,6	1,7	1,7	1,5	1,5	1,2	1,2
Belçika					0,9	0,9	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7
Bulgaristan		16,7	13,6	9,1	7,7	6	6,9	4,8	5,3	4,8	4,7
Güney Kıbrıs				2,8	2,4	2,2	2,3	2,3	2,3	2,1	2,1
Çek Cumhuriyeti				2,9	2,5	2,4	2,4	2,2	2,3	2,5	2,5
Danimarka	4	3,5	2,6	1,4	1,3	1,2	1	0,9	1,2	0,9	0,9
Estonya				3,5	3,2	3,1	2,7	2,6	3,5	3,1	2,6
Finlandiya		4,5	3,5	2,8	2,4	3	2,9	2,7	2,9	2,5	2,7
Fransa	4,2	3,3	2,8	2,3	2,1	2,2	2,1	1,8	1,1	1,8	1,6
Almanya		1,3	1,3	0,9	0,9	1	0,9	0,8	0,9	0,6	0,6
Yunanistan			6,6	4,9	3,8	3,5	3,2	3,2	3,4	4,2	4,0
Macaristan				4,2	4	4	4,3	3,4	3,5	4,4	4,4
İrlanda	9,2	6,9	3,1	1,6	1,3	1,4	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0
İtalya	3,5	3,3	2,8	2,2	2,1	2	2	1,9	1,9	2,4	2,2
Letonya				4	3,5	3,6	3,1	3,3	4,1	4,1	3,9
Litvanya				4,8	4,3	3,9	3,7	3,3	3,4	3,6	3,3
Lüksemburg		1	0,7	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Malta				2,6	2,6	2,3	1,8	2,0	1,9	1,3	1,4
Hollanda	4,4	3,5	2,6	2,1	2,2	2,1	1,8	1,7	1,9	1,8	1,8
Polonya				4,5	4,3	4,3	3,7	3,6	3,5	2,5	2,7
Portekiz	8,7	5,6	3,6	2,8	2,8	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,2
Romanya					8,8	6,5	7,4	7,0	6,6	4,8	4,3
Slovakya				3,7	3,6	4,1	4,2	4,0	3,9	3,8	3,7
Slovenya				2,7	2,4	2,5	2,5	2,4	2,4	2,3	2,2
İspanya	5,5	4,5	4,4	3,2	2,8	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8
İsveç		3	2,1	1,2	1,5	1,7	1,8	1,8	1,8	1,4	1,3
İngiltere	1,8	1,8	1	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6
Türkiye	13,5	11,9	10,8	10,6	9,4	8,5	8,5	9,1	9,5	6,9	6,9

Tüm ülkelerde tarımın milli gelir içindeki payı yıllar itibariyle azalmaktadır. İlgili azalma diğer daha verimli sektör olan sanayi sektörünün artması anlamına geleceğinden bir anlamda ülkelerin kalkınmışlık göstergesi olarak da ifade edilebilir.

Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, gelişmekte olan ülkelerin tarımsal GSYİH'nin yüzdesi aşırı derecede yüksektir (Kovancılar vd. 2007). Tablodan da görüleceği üzere AB ülkeleri arasında tarımın milli hasıla içerisindeki payı en yüksek ülkesi Türkiye'dir. Tarımın milli gelir içindeki payı Türkiye'de 1990 yılında %13,5 seviyelerinde iken bu rakam yıllar itibariyle azalış göstererek de 2016 yılında %7

seviyelerine düşmüştür. 2016 yılı itibariyle AB'nin en büyük tarım üreticisi ülkeleri olan Fransa, Hollanda ve Almanya'nın tarım sektörünün milli gelirinden aldıkları paylar %1-%2 aralığındadır. Türkiye'de hizmet sektöründeki meydana gelen gelişmeler sonucunda tarım sektörünün gayri safi yurtiçi hasıladaki payı gerilemiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin mevcut durumlarıyla kıyaslandığında hala önemli bir payı muhafaza ettiği görülmektedir.

4.1.2.2. Tarım Kesiminin İstihdama katkısının Gelişimi

Tarım sektörünün ekonomi içindeki öneminin diğer bir ölçütü de, tarımın istihdam içindeki payıdır. Tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı giderek azalma göstermesine rağmen hala gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında yüksek bir oran teşkil etmektedir. Bu durum gelişmişlik düzeyi açısından olumsuz görünse de, işsizliğin önemli bir sorun olarak yer aldığı ülkemizde kırsal nüfusa istihdam sağlaması açısından tarım sektörünün önemini ortaya koymaktadır.

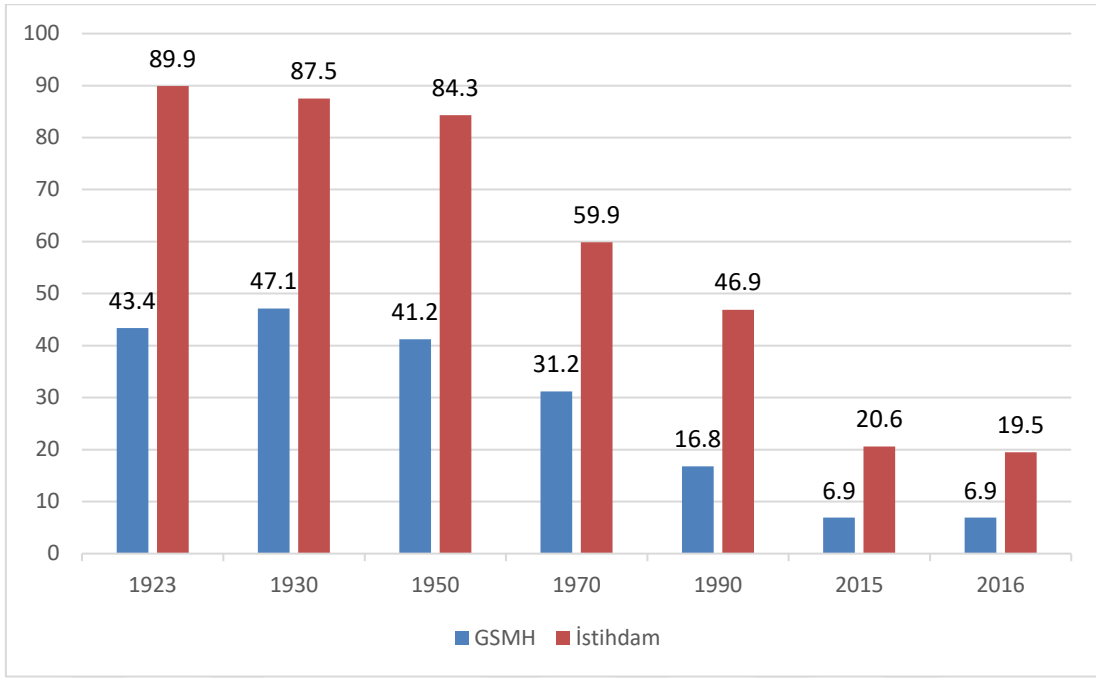
Yıllar itibariyle toplam istihdam içinde tarımsal istihdam verilerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4. 10. Toplam İstihdam İçerisinde Tarımsal İstihdamın payı

Yıllar	Tarımın Payı %	Toplam İstihdam Sayısı
1923	89,9	5.031
1930	87,5	5.975
1935	87,9	6.638
1940	86,0	7.259
1945	85,4	7.681
1950	84,3	8.790
1955	77,2	10.482
1960	69,8	11.945
1965	65,4	12.761
1970	59,9	13.768
1975	55,4	15.169
1980	50,6	16.523
1985	47,0	17.547
1990	46,9	18.539
1995	44,1	20.586
2000	36,0	21.310
2001	37,6	21.524
2002	35,0	21.354
2003	33,9	21.147
2004	33,9	19.631
2005	29,5	20.066
2006	27,3	20.422
2007	23,5	20.748
2008	23,7	21.193
2009	24,6	21.191
2010	25,2	22.595
2011	25,5	24.110
2012	24,6	24.821
2013	23,6	25.524
2014	21,3	25.492
2015	20,6	26.521
2016	19,5	27.205
2017	20,1	28.000

Kaynak; TÜİK

Yüzdesel paylara bakıldığında, 1923 yılında tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı yüzde 89,9 iken, bu oran 1980’de yüzde 50,6’ya, 2005 yılında yüzde 29,5’e ve 2017 yılında yüzde 19,5’e gerilemiştir. Her yıl iş bulma umuduyla binlerce insanın köyünden ayrılarak büyük şehirlere göç etmesi ve tarımsal faaliyetleri bırakması tarım sektöründe çalışanların sayısının azalmasının en büyük nedenlerindendir. Ulusal gelire yaptığı katkı gibi, tarımın istihdam içindeki payı da bu sektörü sosyal açıdan önemli bir sektör haline getirmektedir.

Şekil 4. 2. Tarım'ın İstihdam ve GSYH İçindeki Payları

Kaynak; TÜİK

Şekil; yıllar itibarıyla tarımın GSYH ve istihdam içindeki paylarının giderek azaldığını, bu durumun Türkiye’de bir dönüşümün göstergesi olduğunu ancak tarım sektörünün değişimden olumsuz etkilendiğini işaret etmektedir.

Gelişmekte olan bütün dünya ekonomilerinde tarım kesimindeki istihdam azalmaktadır. Söz konusu azalma uygulanan sanayileşme politikası ve hızlı şehirleşme sonucu tarımsal gelirlerin önemli ölçüde azalması ve buradaki istihdamın sanayi sektörüne aktarılmasıyla ilgilidir. Aşağıdaki Tabloda tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı ülke karşılaştırmalarıyla birlikte verilmektedir. Türkiye’deki tarımsal istihdam hem dünya ölçeğinde hem de AB ölçeğinde değerlendirildiğinde oldukça yüksektir (Kovancılar vd. 2008).

Tablo 4.11. Tarımdaki İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2016
Avusturya	8	7,9	6,1	6,1	5,8	5,5	5,3	5,2	5,2	4,8	4,7
Belçika	3,1	2,5	2,1	2	1,9	1,8	1,8	1,8	1,7	1,2	1,2
Bulgaristan						19,6	19,4	19,8	20	6,9	6,7
Güney Kıbrıs				5	4,2	4,5	4,3	4,6	4,7	4,1	4,1
Çek				3,9	3,8	3,7	3,6	3,6	3,6	2,6	2,6
Danimarka	5,2	4,3	3,4	3	2,9	2,8	2,7	2,7	2,7	2,5	2,5
Estonya				5,3	4,9	4,7	3,9	4,1	4,4	3,8	3,8
Finlandiya		7,8	6	5,2	5	4,9	4,8	4,9	4,7	4,3	4,2
Fransa	5,5	4,4	3,8	3,4	3,3	3,2	2,9	2,9	2,9	2,8	2,7
Almanya		2,9	2,4	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	1,4	1,4
Yunanistan	24	20	17	12,2	11,8	11,3	11,1	11,3	11,9	12,9	13,1
Macaristan				8,3	8	7,5	7,2	7	6,9	4,9	4,4
İrlanda	13	10,6	7,7	5,9	5,7	5,5	5,8	5,3	4,9	5,6	5,0
İtalya	7,5	6	4,8	4,2	4,2	4	3,9	3,9	4	3,8	3,6
Letonya				11,3	11,1	9,7	7,9	8,8	9,2	7,6	7,4
Litvanya				14	12,4	10,3	7,9	9,3	9,1	9,1	8,9
Lüksemburg	3,1	2,1	1,5	1,6	1,5	1,6	1,4	1,8	1,8	0,9	1,4
Malta				2,6	2,5	2,5	2,5	2,6	2,5	1,3	1,2
Hollanda	4,3	4	3,4	3,2	3,1	3	2,9	2,8	2,9	2,1	2,2
Polonya				17,4	15,8	14,8	14	13,4	12,7	11,5	11,1
Portekiz	18	14	12,2	11,5	11,4	11,2	11,2	11,1	10,8	8,3	8,1
Romanya						30,3	29,9	27,9	25,4	24,6	26,1
Slovakya				4,4	4	3,7	3,5	3,1	2,9	3,4	3,3
Slovenya				9,9	9,4	8,9	8,5	8,5	8,6	9,1	9,0
İspanya	10,5	7,9	6,3	5,2	4,7	4,5	4,3	4,4	4,5	4,2	4,0
İsveç		3,6	3	2,3	2,2	2,1	2,1	2,1	2,2	1,9	1,9
İngiltere	2,4	2,2	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	3	1,2	1,2
Türkiye	47	47,6	36	30	27	24	24	23	24	20,4	19,5

Kaynak: UNECE, United Nations Economic Commission for Europe

AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında istihdam payının en yüksek olduğu ülke Romanya'dan sonra Türkiye'dir. Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı Türkiye'de 1990 yılında %47 iken bu rakam yıllar itibariyle azalsa da 2016 yılında ancak %20'lere düşebilmiştir. 2016 yılı itibariyle Almanya'da tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı %1,4, Fransa'da %2,7, Hollanda'da %2,2, İngiltere'de %1,2 seviyesindedir.

Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı yıllar itibariyle azalmaktadır. Tarımsal gelirlerin toplam gelirler içindeki payının azalması bir sonuçtur. Diğer sektörlerdeki gelişim sonucu ortaya çıkan yeni istihdam imkânları ile birlikte tarımsal üretimdeki yeni teknoloji kullanımı çarpıcı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Toplam istihdam artarken tarımdaki istihdamın azalmıştır. AB ülkelerinin milli gelir ve toplam istihdam içindeki payı düşük olmasına rağmen teknoloji yoğun bir üretim ve

verimlilikle tarımsal çıktılarda önemli artışlar sağlamaktadırlar.

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payının azalması tarımsal üretimde ve toplam üretim değerinde mutlak artışlar sağlanmasına rağmen diğer sektörlerdeki nispi artış oranlarının daha yüksek olması ile ilgilidir (T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı,2010). Türkiye’de tarımsal istihdamın diğer ülkelere göre yüksek olması ve ekonomi içinde tarımın payının ağırlığı ülkenin ekonomideki yapısal dönüşümü tam anlamıyla sağlayamadığını göstermektedir.

Aşağıda Türkiye ve AB’ de çeşitli tarımsal göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 4.12. Türkiye’de ve AB’de Çeşitli Tarımsal Göstergeler

	AB		Türkiye	
	1995	2013	1995	2013
GSYİH (USD milyar)	8.838	17.291	228	822
Nüfus (Milyon)	371	502	62	76
Yüz Ölçümü (bin km2)	3.126	4.181	770	770
Nüfus Yoğunluğu (km2 başına oturan)	112	114	75	96
Kişi Başına Düşen GSYİH (USD)	21.704	34.303	7.119	18.574
Tarımın Ekonomideki Payı				
Tarımın GSYİH İçindeki Payı (%)	2,9	1,7	11,9	8,3
Tarımın Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	4,7	4,4	44,1	23,6
Tarımsal Ürün İhracatı (Toplam İhracat İçindeki Payı)	8,3	6,7	19,9	11,0
Tarımsal Ürün İthalatı (Toplam İthalat İçindeki Payı)	9,6	6,1	9,9	5,3
Tarım Sektörünün Karakteristiği				
Tarımsal Üretimde Bitkisel Ürün Payı (%)	53	56	68	59
Tarımsal Üretimde Hayvansal Üretim Payı (%)	47	44	32	41
Tarımsal Arazi (bin hektar)	142.453	186.584	39,493	38.407
Toplam Arazide Ekili Arazi (%)	53	58	62	54

Kaynak: OECD, Agricultural Policy Monitoring And Evaluation 2015.

Tablodan da görüleceği üzere tarım sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki payı ve toplam istihdam içindeki payı 1995 ve 2013 yıllarında AB’den çok daha yüksektir.

Ayrıca tarımsal ürünlerin toplam ihracat içindeki payı her iki yılda da daha yüksek oranlarda olmasına karşın ithalatta bu durum 2013 yılında tersine dönmüştür. 1995’ten 2013 yılına tarımsal arazi miktarı AB’de artış gösterirken, Türkiye’de azalış göstermiştir.

Tarımın ekonomi içindeki önemini ortaya koyan göstergelerden biri de, tarımsal ürünlerin dış ticaretteki payıdır. Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle Türkiye’nin genel dış ticaret ve tarım ürünleri dış ticareti rakamlarına yer verilmiştir.

Tablo 4.13. Türkiye Genel Dış Ticaret ve Tarım Ürünleri Dış Ticareti (1980–2016 milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	İhracatın ithalatı karşılama	Toplam İhracat	Toplam İthalat
1980	2.632	406	1956	648,3	2.910	7.709
1985	2.373	930	1443	255,2	7.958	11.343
1990	3.300	2.806	494	117,6	12.959	22.302
1995	4.541	4.493	48	101,1	21.637	35.709
2000	3.856	4.156	-300	92,8	27.775	54.503
2001	4.349	3.080	1.269	141,2	31.334	41.399
2002	4.052	3.995	57	101,4	36.059	51.554
2003	5.257	5.265	-8	99,8	47.253	69.340
2004	6.501	6.059	442	107,3	63.167	97.540
2005	8.309	6.480	1.829	128,2	73.476	116.774
2006	8.634	7.286	1.348	118,5	85.535	139.576
2007	9.769	9.812	-43	99,6	107.272	170.063
2008	11.474	13.038	-1.564	88,0	132.027	201.964
2009	11.190	9.631	1.559	116,2	102.143	140.928
2010	12.664	12.880	-216	98,3	113.883	185.544
2011	15.279	17.574	-2.295	86,9	134.907	240.842
2012	15.994	16.370	-376	97,7	152.462	236.545
2013	17.739	16.916	823	104,9	151.803	251.661
2014	18.753	18.060	693	103,8	157.642	242.183
2015	17.454	16.052	1.402	108,7	143.838	207.234
2016	16.857	15.638	1.219	107,8	142.530	198.618
2017	17.548	17.952	-404	97,77	156.993	233.780

Kaynak: Tarım ve Ormanlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TÜİK verileri.

Tablo 4.13.’te görüldüğü üzere, 2000-2015 arası dönemde tarımsal ithalat ve ihracat sürekli artarken, ihracatın ithalatı karşılama oranı dalgalı bir seyir izlemiştir. Tarım sektörü uzun yıllar Türkiye’nin en önemli döviz kaynağını oluşturmuştur. Ancak ekonomik gelişmeyle birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi tarımın ihracat payında da azalmalar görülmüştür. Buna karşılık dış ticaret politikalarında, ithalatta korumaların azaltılarak serbestliğin artırılması uygulamaları tarım ithalatını önemli ölçüde

arttırmıştır (Atakan, 1998).

4.1.2.3 Tarımsal Krediler ve Bölgesel Dağılımı

Tarımsal kredi; tarımsal faaliyetlerinin finansmanına yönelik olarak kullanılan kısa, orta ve uzun vadeli kredileri ifade etmektedir Türkiye’de tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sorunlarının başında finansman gelmektedir. Türkiye’nin verimli toprak miktarının arzu edilen düzeyde olmaması ve üretim sürecinde düşük teknoloji kullanımı, tarımsal üretimin önemli ölçüde doğa koşullarına bağlı olmasına neden olur. Üretimi etkileyen bu unsurların etkilerini en aza indirebilmek için gelişmiş teknolojik ürünlerin kullanımı ve çeşitli yatırımların yapılması zorunlu hale gelmekte ve bu gibi unsurlar maliyetlerde artışlara sebep olmaktadır Tarım işletmelerinin daha çok aile işletmesi olması sebebiyle elde edilen gelirler, ancak ailenin geçimini sağlamaya yetmektedir. Tarımsal işletmeler, teknolojiyi kullanmak, pazarlama organizasyonunu oluşturabilmek, girdi temin etmek, üretim için gerekli yatırımları yapabilmek için işletme sermayesi sağlamak zorundadır. Türkiye gibi gelişmekte olan, tasarruf olanakları sınırlı ülkelerde gerekli olan sermayeyi sağlamak üzere krediler önemli bir araç haline gelmiştir. Tarımın artan finansman talebinin önemli kısmı, özellikle gelişmiş ülkelerde organize olmuş tarımsal kredi kuruluşlarınca karşılanırken, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de organize olmamış kredi kuruluşları ile Ziraat Bankasının payı önemli büyüklüktedir (Taşkiran, 2010). Organize olmamış kredi kuruluşları Akrabalar, arkadaşlar, esnaflar ve tüccarlar, faizle borç veren tefeciler ve benzeri kişilerden sağlanan, ödünç alınan paraların oluşturduğu kredi kaynaklarıdır. Akriba ve arkadaşlar arasındaki borçlanmalar genellikle faizsiz, ancak yabancı para veya altına indeksli verilirken, faizci ve tefecilerden alınan borçlarda yüksek faiz oranları söz konusudur. Esnaf ve tüccarlar ise, bir kredi kaynağı olmaktan çok, mallarını satmaya çalışan kişiler olup, çiftçiye ihtiyacı olan üretim ve tüketim mallarını taksitle veya veresiye satmaktadırlar. Öte yandan aracılar da başlangıçta çiftçiye avans şeklinde ödemede bulunup, ürün alımını garanti etmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye’de tarım sektörüne uygulanan destekleme politikaları içinde tarımsal kredi politikası önemli bir yer tutmaktadır. Tarım sektörünün ülkemizde düşük faizli ve uzun vadeli kredilerle desteklenmesi Cumhuriyet döneminden önce başlatılmış ve günümüze kadar kesintisiz olarak devam etmektedir. Türkiye’de, 1950’lerde başlayan tarımda makineleşmenin getirdiği köklü değişim ile birlikte tarımsal kredilerin hacmi de hızla gelişme göstermiştir. Planlı dönemde bu gelişme düzenli bir biçimde sürmüştür.

Tarıma bankalar tarafından açılan krediler dönem dönem dalgalanma göstermiş, 1950-1960 dönemi ve 1970 dönemi tarımsal kredilerin toplam krediler içinde payının arttığı dönemler olmuştur. Ancak, tarımsal kredi hacmindeki artış, üreticilerin tarımsal kredi gereksinimlerini karşılamaktan uzak kalmıştır. 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren özel bankalar tarım kredilerine yönelmişlerdir.

Aşağıdaki tabloda Ziraat Bankası’nca kullandırılan tarımsal kredilerin, toplam tarımsal kredilerin ve toplam kredilerin seyri yıllar itibariyle verilmiştir.

Tablo 4. 14. Toplam Krediler İçerisinde Tarımsal Kredilerin Seyri (000)

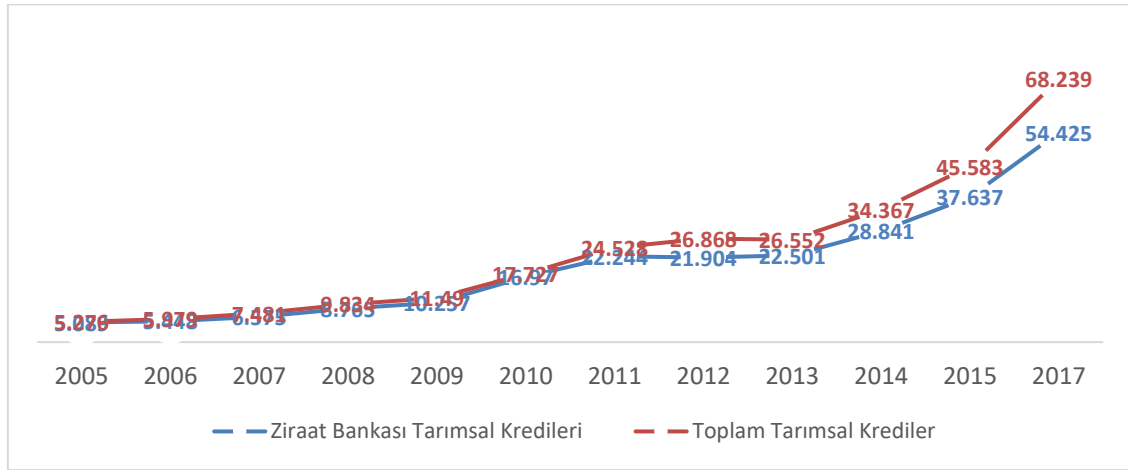
Yıllar	Ziraat Bankası Tarım Kredileri	Tarımsal Krediler Toplamı	Toplam Krediler	Tarım Kredilerinin Payı (%)
1960	2,4	-	10	24,00
1965	3,6	-	21	17,14
1970	8,6	-	49	17,55
1975	41	-	176	23,30
1980	159		893	17,81
1985	1.031		6.511	15,34
1990	12.181	12.823	80.034	16,02
1991	17.932	18.116	129.974	13,94
1992	39.070	39.222	231.532	16,94
1993	58.941	59.156	433.707	13,64
1994	120.329	120.428	790.109	15,24
1995	326.979	326.982	1.743.685	18,75
1996	677.792	668.826	3.860.068	17,33
1997	1.502.014	1.504.492	8.811.893	17,07
1998	1.162.424	1.170.731	14.122.355	8,28
1999	2.002.159	2.009.868	21.714.974	9,25
2000	3.268.625	3.281.895	34.205.860	9,59
2001	2.704.010	2.714.552	37.085.766	7,32
2002	2.431.650	2.439.787	52.631.490	4,64
2003	3.207.053	3.216.133	69.002.124	4,66
2004	3.738.834	3.847.082	102.481.789	3,75
2005	5.089.483	5.276.964	152.294.560	3,46
2006	5.448.379	5.978.681	217.308.644	2,75
2007	6.575.103	7.480.838	278.997.612	2,68
2008	8.764.882	9.834.008	363.860.979	2,70
2009	10.257.242	11.490.009	379.404.761	3,03
2010	16.969.729	17.726.816	506.994.403	3,50
2011	22.244.000	24.528.000	660.884.000	3,71
2012	21.904.000	24.868.000	764.197.000	3,25
2013	22.501.000	26.552.000	1.009.763.000	2,63
2014	28.841.000	34.367.000	1.201.696.000	2,86
2015	37.637.000	45.583.000	1.448.467.000	3,15
2016	46.168.000	56.898.000	1.704.762.000	3,33
2017	54.425.000	68.239.000	2.059.741.000	3,31

Kaynak; Bankalar Birliği ve Ziraat Bankası Veriler

Tablodan da görüldüğü üzere yıllar itibari ile hem tarımsal hem toplam kredi miktarında artış gözlemlenmiştir. Bankaların 1960 yılında tarım sektörüne

kullandırdıkları toplam kredi miktarı 2,4 milyon TL iken, yıllar itibariyle artış göstererek 2017 yılında 68 milyar TL'ye çıkmıştır. Ancak bu yıllar arasında toplam krediler tarımsal kredilerden daha fazla artış gösterdiğinden, tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı giderek azalmıştır. 1960 yılında %24 olan tarım kredilerinin payı 2017 yılında % 3,3'e gerilemiştir. 2000'li yıllara kadar tarım sektörünün finansmanı neredeyse sadece Ziraat Bankası'nın tekelindeyken 2001 krizinden sonra özel bankalar da tarım sektörüne yönelik kredilere ağırlık vermeye başlamışlardır. Özellikle 2005 yılından sonra özel bankalarda tarım sektörüne kredi vermeye yönelmiştir.

Aşağıdaki grafikte Ziraat Bankası tarafından kullanılan tarımsal kredilerin yıllar itibariyle toplam tarımsal krediler ile karşılaştırılması yer almaktadır.

Şekil 4.3. Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Toplam Tarımsal Krediler İçerisindeki Seyri
Kaynak: Bankalar Birliği ve Ziraat Bankası Verileri

2005 yılında kullanılan toplam tarım kredileri miktarı 5,3 milyar lira iken bu rakam 2017 yılında 68,2 milyar liraya kadar çıkmıştır. 2005 yılında Ziraat Bankası'nın kullandığı tarım kredileri, toplam tarım kredilerinin %96,4'ünü oluştururken, bu oran 2017 yılında %79,7'ye gerilemiştir.

2001 yılı sonrası T.C. Ziraat Bankasının tarıma verdiği tarımsal kredilerde gelişme devam etmiştir. Ancak tarıma verilen bu tarımsal kredilerde T.C. Ziraat bankası yetersiz kalmaya başlamıştır. Aynı zamanda tarım sektöründeki teknolojik gelişmelerin artması, geçimlik tarım yerine pazar için üretim yapma tercihinin gerekmesi, girdi fiyatlarındaki artışlar, rekabetin artması, dekara en yüksek verimin alınması gibi nedenlerle tarımsal işletme sahiplerinde finansman ihtiyacı artmaya başlamıştır. Devletin verdiği tarımsal destekler ve tarımsal işletme sahiplerinin öz sermayelerinin yetersiz kalması nedeni ile işletme sahipleri yabancı kaynaklardan finansman sağlama

yoluna gitmişlerdir. Bu yabancı kaynak finansmanı 2000'li yıllardan öncede özel bankalarca sağlanmaya çalışılmış ancak rakamsal olarak düşük kalmıştır. 2000 yılından sonra özel bankalar tarım sektöründeki bu gelişmeyi dikkate alarak bu alana bir kere daha yönelmişler ve bu sektöre tarımsal kredi kullandırma eğilimine girmişlerdir. Böylece tarımsal işletme sahipleri daha yüksek faiz oranlarından kredi kullanma yoluna gitmiş, bu durum arazilerinin ipoteklemesine ve hatta ipotek karşılığı arazilerinin devredilmesine kadar giden bir süreçle sonlanmıştır.

Tarıma sağlanan finansal kaynaklar tarımın gelişmesinin yanında ekonomik kalkınmaya da destek olmaktadır. Tarımın kullanımına sunulan finansal kaynaklar bütün ülkelerde tarımda üretim artışına ve bu sektörde çalışanların hayat standartlarını yükseltmeye neden olan en önemli unsurdur. Öte yandan tarım yaşam için gerekli olan besin maddelerinin üretiminin yapıldığı çok önemli bir sektördür.

Sektörlere göre banka kredileri değerlendirildiğinde yıllar itibariyle toplam krediler ve ihtisas kredileri artarken, tarım kredilerindeki artış aynı seviyede olmamıştır.

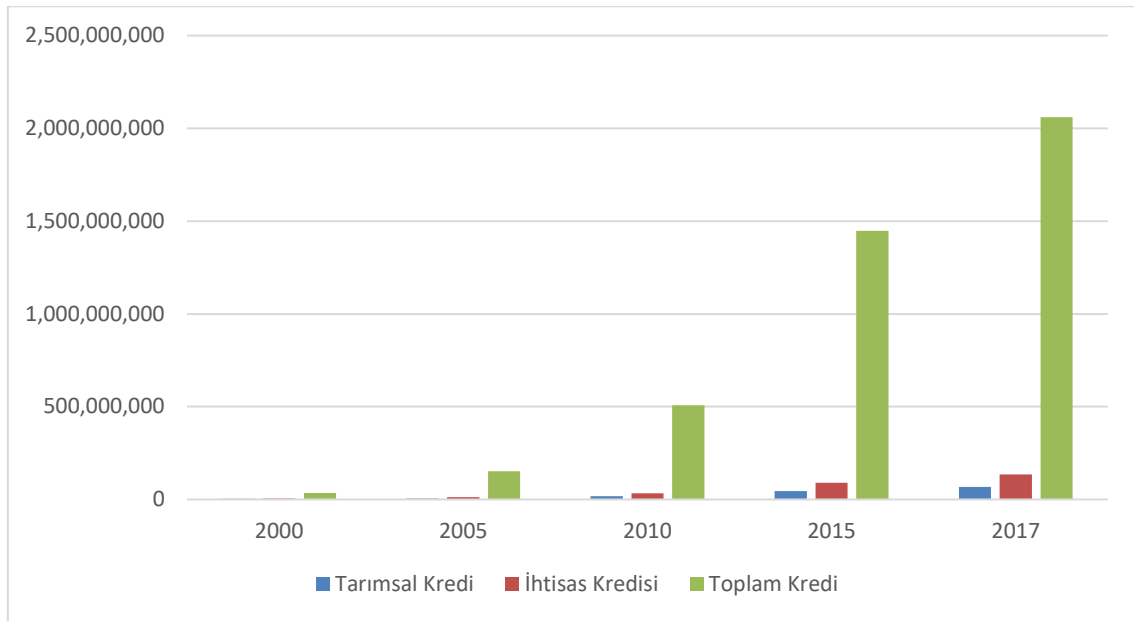
Tablo 4.15. Bankaların Kullandırmış Olduğu Tarımsal krediler İhtisas Kredileri ve Toplam Kredilerin Seyri

Yıllar	Tarım Kredileri	T. İhtisas kredileri	Toplam Krediler	Tarım Kredilerinin Payı (%)
1988	4.498	7.948	27.751	16,21
1989	7.364	13.235	40.047	18,39
1990	12.823	21.950	80.034	16,02
1991	18.116	32.195	129.974	13,94
1992	39.222	63.777	231.532	16,94
1993	59.156	105.822	433.707	13,64
1994	120.428	187.397	790.109	15,24
1995	326.982	441.900	1.743.685	18,75
1996	668.826	913.079	3.860.068	17,33
1997	1.504.492	1.987.931	8.811.893	17,07
1998	1.170.731	2.044.776	14.122.355	8,28
1999	2.009.868	3.344.619	21.714.974	9,25
2000	3.281.895	5.024.407	34.205.860	9,59
2001	2.714.552	4.515.826	37 085 766	7,32
2002	2.439.787	5.633.502	52 631 490	4,64
2003	3.216.133	6.949.010	69 002 124	4,66
2004	3.847.082	9.518.695	102 481 789	3,75
2005	5.276.964	11.787.864	152 294 560	3,46
2006	5.978.681	14.847.471	217 308 644	2,75
2007	7.480.838	17.824.016	278 997 612	2,68
2008	9.834.008	22.453.830	363 860 979	2,70
2009	11.490.009	25.985.513	379 404 761	3,03
2010	17.726.816	33.477.206	506 994 403	3,50
2011	24.528.000	44.376.000	660.884.000	3,71
2012	24.868.000	46.380.000	764.197.000	3,25
2013	26.552.000	53.681.000	1.009.763.000	2,63
2014	34.367.000	85.572.000	1.201.696.000	2,86
2015	45.583.000	89.581.000	1.448.467.000	3,15
2016	56.898.000	111.956.000	1.704.762.000	3,33
2017	68.239.000	134.836.000	2.059.741.000	3,31

Kaynak: :Bankalar Birliği Yayınları “Bankalarımız”

Tablo incelendiğinde 1988 yılında ülke genelinde ihtisas kredileri içinde tarımsal kredilerin payı %56,6 iken 2017 yılında %50,6 sına gerilemiştir. 1988 yılından itibaren ihtisas kredileri içinde tarımsal kredilerin payı dalgalı bir seyir izlemiştir. Bankacılık krizinin olduğu 2001 yılında ihtisas kredileri ve tarımsal kredilerin payı azalmıştır. Tarım kredileri için aynı durum 2002 yılında da devam etmiştir.

Bankalarca kullanılan tarımsal krediler, ihtisas kredileri ve toplam kredilerin 2000 yılından sonra yıllar itibariyle seyri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 4.4. Tarımsal, İhtisas ve Toplam Kredilerin Yıllar İtibariyle Seyri

Kaynak: Bankalar Birliği Yayınları “Bankalarımız”

Yıllar itibarıyla toplam kredilerdeki artış aynı oranda tarımsal krediler ve ihtisas kredilerine yansımamıştır

Ziraat Bankasının 1980 yılından itibaren kullandığı tarımsal krediler toplamı ve bunların toplam krediler içindeki payı aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 4.16. Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Toplam Kredileri İçerisindeki Seyri (TL)

Yıllar	Tarımsal Krediler	Ticari-Bireysel Krediler	Toplam Krediler	Tarımsal kredilerin payı %
1980	158.919,1	57.367,3	216.286,4	73,48
1985	1.031.000,0	491.178,5	1.522.178,5	67,74
1990	12.181.245,7	5.645.671,1	17.826.916,7	68,33
1995	326.679.353,0	58.005.952,0	384.685.307,0	84,92
2000	3.268.625.000,0	1.056.314.279,0	4.324.939.279,0	75,58
2005	5.089.483.000,0	8.280.807.000,0	13.370.290.000,0	38,06
2010	16.969.729.000,0	40.538.641.000,0	57.508.370.000,0	29,51
2015	37.637.000.000,0	148.531.000.000,0	186.168.000.000,0	20,22
2016	46.168.000.000,0	186.224.000.000,0	232.392.000.000,0	19,87
2017	54.425.000.000,0	243.608.000.000,0	298.033.000.000,0	18,26

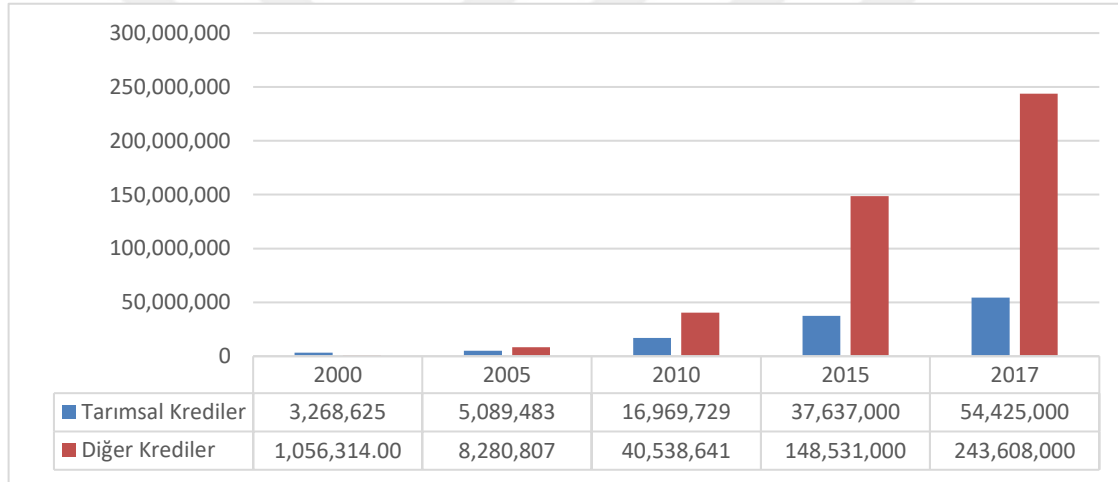
Kaynak; Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu)Yıllık Genel Rapor. TBB, “Bankalarımız”

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

Ziraat Bankasının 1980 yılından itibaren kullandığı tarımsal krediler toplamı ve bunların toplam krediler içindeki payı incelendiğinde 2005 yılına kadar tarımsal krediler toplam kredilerin çoğunluğunu oluştururken 2015 yılında bu payın oldukça azaldığı görülmektedir.

2001 yılında bankacılık krizinin ardından yapılan yeniden yapılandırma politikası ile Ziraat Bankası tarım kredileri yerine diğer (ticari, bireysel) kredilere ağırlık vermeye başlamıştır.

Tarımsal krediler ile diğer kredilerin yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 4.5. Ziraat Bankası Kredilerinin Yıllar İtibariyle Seyri

Kaynak; Sayıştay (Yüksek Denetleme Kurulu) Yıllık Genel Rapor, TBB, Bankalarımız

Grafikten de görüleceği üzere 2000 yılında toplam kredilerin %75,6'sını tarımsal krediler oluştururken, bu oran 2015 yılında %22'ye gerilemiştir.

Bölgesel Tarımsal kredi kullanım miktarı bölgenin sahip olduğu coğrafi koşullar, çiftçilerin ekonomik durumu, kredi kullanım bilinci, üretim alanına vb. bağlı olarak farklılık göstermektedir. Aşağıdaki tabloda de tarımsal kredileri kullanım miktarının bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir.

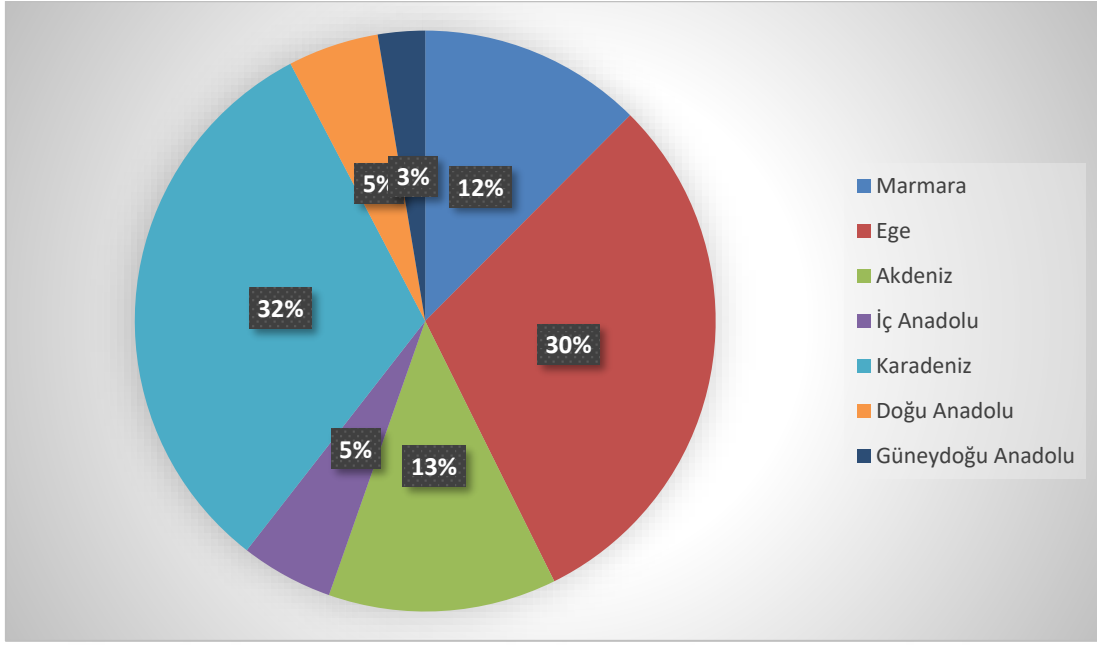
Tablo 4.17. Tarımsal kredi kullanım miktarının bölgelere göre dağılımı (1000 TL)

BÖLGELER	2000	2002	2005	2008	2010	2013	2015	2017
Marmara	409.000	309,231	714.032	2.317.028	3.259.639	5.383.000	9.122.000	12.003.000
Ege	991.000	433.947	1.197.382	3.051.439	5.533.413	7.307.000	12.772.000	12.487.000
Akdeniz	417.000	372.264	1.029.766	1.923.093	3.503.123	4.694.000	8.261.000	12.095.000
İç Anadolu	169.000	32.338	235.296	709.414	1.445.718	2.219.000	3.879.000	13.398.000
Karadeniz	1.043.000	1.223.419	1.782.246	856.727	1.792.954	2.673.000	3.979.000	6.276.000
D. Anadolu	166.000	32.393	177.009	483.640	1.065.732	2.076.000	3.587.000	5i685.000
G. Anadolu	86.000	36.195	141.233	492.667	1.126.237	2.200.000	3.983.000	6.220.000
TOPLAM	3.281.000	2.439.787	5.276.964	9.834.008	17.726.816	26.552.000	45.583.000	68.239.000

Kaynak : Bankalar Birliği Yayınları “Bankalarımız”

Tablodan da görüldüğü gibi 2000–2005 yılları arasında en çok kredi kullanan ilk üç bölge sırasıyla Karadeniz, Ege ve Akdeniz dir. Bölgelerin genelinde tarımsal kredi kullanımı giderek artarken, Karadeniz Bölgesinde bazı dönemlerde azalma söz konusudur. 2000–2005 yılları arasına bakıldığında, en çok kredi kullanan bölgenin Karadeniz Bölgesi olduğu görülmektedir. Bölgede kredi kullanımı 2000 yılında 1.043 bin TL iken bu rakam 2006 yılına kadar giderek artma eğilimi göstermiş ve 2005 yılında 1.782 milyon TL’ye çıkmış, 2008 yılında ise azalma göstererek, 856,7 milyon TL’ye gerilemiş, 2017 yılında ise 6.276 milyon TL’ye ulaşmıştır. 2001 yılı bankacılık krizinden sonra toplam tarımsal krediler 2002 yılında azalmış, sonraki yıllar tekrar artış eğilimine girmiştir.

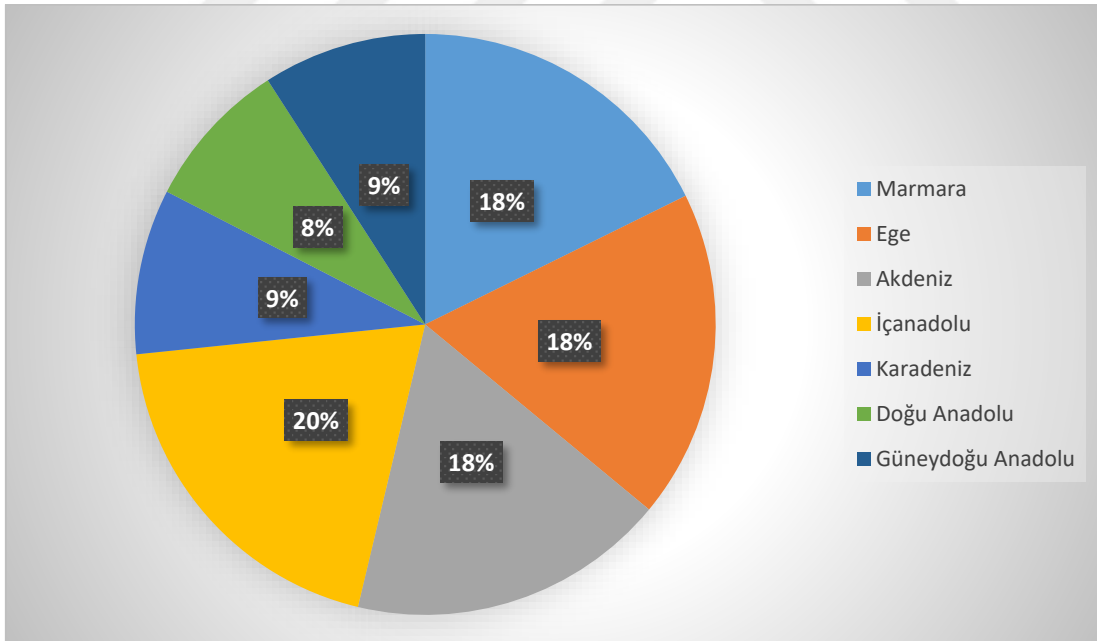
Aşağıdaki iki grafikte bölgelerin toplam tarımsal kredilerden aldığı pay (2000 ve 2017 yıllarında) yüzde olarak yer almaktadır.

Şekil 4.6. Bölgelerin Tarımsal Krediler İçerisindeki Payı% (2000 Yılı)

Kaynak: Bankalar Birliği Yayınları "Bankalarımız"

2000 yılında Karadeniz Bölgesinin tarımsal kredilerden aldığı pay %32 ile en yüksek orandadır. Güneydoğu Anadolu toplam tarımsal kredi kullanımında %3 ile en düşük düzeydedir.

Şekil 4.7. Bölgelerin Tarımsal Krediler İçerisindeki Payı% (2017 Yılı)

Kaynak: Bankalar Birliği Yayınları "Bankalarımız"

Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'da toplam tarımsal kredilerden alınan pay artarken, diğer bölgelerde azalış gerçekleşmiştir. Doğu Anadolu'nun toplam tarım kredileri içerisindeki payı yıllar itibarıyla %60 artarak 2015 yılında %8'e yükselmiştir. BDDK verilerine göre 2017 yılında 13 ili (Ağrı, Ardahan,

Elazığ, Erzurum, Bitlis, Iğdır, Erzincan, Tunceli, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Van) kapsayan Doğu Anadolu Bölgesinde tarım kesimine kullandırılan 5,7 milyar TL'lik kredinin yaklaşık %85'ı Ziraat Bankası tarafından kullandırılmıştır. Son yıllarda diğer bankaların da belli bölgelerde tarım kesiminin finansmanına ağırlık verdikleri görülmektedir. 2017 yılında 8 ili (Aydın, Afyonkarahisar, Denizli, Manisa, Muğla, İzmir, Kütahya, Uşak) kapsayan Ege Bölgesi'nde tarım kesimine kullandırılan 12,5 milyar TL'lik kredinin yaklaşık %43'ü özel bankalar tarafından kullandırılmıştır.

4.1.2.4 Kullandırılan Tarımsal Kredilere Uygulanan Faiz oranları

Ziraat Bankası'nın tarım sektörüne yönelik kredi politikalarının amacı; çiftçilerin ödeme güçlerine uygun, Bankaca kullandırılan kredilerin geri dönüşünü sağlayan sürdürülebilir finansman koşulları sağlayarak, ülke ekonomisine katkıda bulunmaktır. Tarıma sektörüne kredi sağlayan temel kuruluş olan TC Ziraat Bankasının tarımsal kredi politikasının etkin bir şekilde uygulamaya konulduğu dönem 1950 sonrası yıllar olmuştur. Bu dönemde tarımsal kredilere uygulanan faiz oranları diğer kredilere oranla düşük tutulmuş, böylelikle tarım sektörüne sürdürülebilir finansman desteği sağlanarak tarım sektörü korunma altına alınmıştır. 1980 sonrası uygulamaya konulan yeniden yapılanma politikaları sonucunda, önceki yıllarda tarıma sektörüne uygun koşullarda sağlanan finansman destekleri uygulamaya konulan yapılanma politikaları ile birlikte giderek azalmaya başlamıştır.

Bununla birlikte Banka 2000'li yıllara kadar, tarım kesimini teşvik etmek amacıyla tarımsal kredi için uyguladığı faiz oranlarını cari faiz oranlarının oldukça altında tutmuş ve bu durumdan da bankanın mali yapısı olumsuz etkilenmiştir. 2000'li yılların başına kadar toplam tarımsal plasmanların %99'luk kısmını Banka tarafından kullandırılmıştır (Çomaktekin, 2009).

Tablo 4.18. Yıllar İtibariyle Ziraat Bankası Tarımsal Kredi Faiz Oranları ve Enflasyon oranları

Yıllar	Kredi Faiz Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
1980	16,0	90,3
1981	23,0	34,1
1982	21,0	27,0
1983	21,0	28,1
1984	28,0	46,4
1985	32,0	41,7
1986	32,0	27,5
1987	42,0	39,3
1988	46,5	60,8
1989	46,5	65,0
1990	46,5	49,6
1991	46,5	55,4
1992	46,5	62,0
1993	46,5	58,3
1994	46,5	121,0
1995	50,0	88,5
1996	50,0	74,6
1997	70,0	81,0
1998	65,0	70,2
1999	65,0	53,1
2000	43,0	51,4
2001	94,0	68,5
2002	68,0	29,7
2003	51,0	18,4
2004	30,0	9,3
2005	20,0	7,7
2010	12,0	6,4
2015	14,0	8,8
2016	14,0	8,5
2017	14,0	11,9

Kaynak: TUIK, Ziraat Bankası Verileri

T.C Ziraat bankasının 1980 öncesi %11 olan kredi faizleri, 24 Ocak 1980 istikrar programıyla birlikte 1980 den itibaren giderek artmıştır. Tarımda izlenen kredi politikalarının bu yıllarda özelliği, faiz oranlarının diğer kredilere oranla düşük tutulmasıydı. Bu çiftçiyi tefeciden korumak, tarım üretiminde doğa koşulları ve piyasa koşulları nedeniyle oluşacak riski bir nebze de olsa telafi etmeyi amaçlamaktaydı (Kazgan, 2013).

Tarımsal kredi faiz oranları 1990 yılına kadar Banka kaynak maliyetinin üzerinde gerçekleşmiş, 1989 yılında %31 olan kaynak maliyeti giderek yükselmiş, 1994 de %89, 1995 de %84, 1996 da %92, 1997 de %94, 1998 de %107 ve 1999 da %123 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.19. Ziraat Bankasının Kullandığı Kredi Faizleri ve Fon Maliyeti

Yıl/%	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kredi Faizi	46.5	46.5	46.5	46.5	46.5	50,0	50,0	70.0	65.0	65.0
Fon Maliye.	57.5	63.8	72.1	60.4	88.6	83.5	91.4	94.2	106.5	122.5
Fark	11.0	17.3	25.6	13.9	42.1	33.5	41.4	24.2	41.5	57.5

Kaynak: Sayıştay (YDK) Genel Raporları

Düşük tarımsal kredi faizleri nedeniyle, tarımsal kredi uygulamaları sonucu katlanılan zarar tutarı, 1996 da 61,1 trilyon lira, 1997 de 110,5 trilyon lira, 1998 de 186,5 trilyon lira ve 1999 da 403,5 trilyon lira olmuştur. 2000 yılına kadar Bankaca uygulanan tarımsal kredi faizleri, reel anlamda daima negatif olup, 1989 yılından sonra Banka tüm tarımsal kredi faiz oranlarından zara etmiştir.

Bankanın kendi kaynaklarından çiftçiler kullandığı kredilere uygulanan düşük faiz oranları nedeniyle doğan gelir kaybı ve mahrum kalınan karın Hazine’ce karşılanması konusunda Bankaca yapılan çeşitli girişimlerden 1999 yılı sonuna kadar olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Bankaca kullanılacak tarımsal krediler sonucu oluşacak zararların Hazine tarafından görev zararı olarak üstlenilmesine ilişkin 10.12.1999 tarih ve 99/13758 sayılı BKK 01.01.2000 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir (BYDK Yıllık Denetim Raporları).

Tarım sektörüne kullandırılan kredilere düşük faiz oranı uygulanırken, bu durum ekonomik istikrar programında tarım politikalarına yönelik düzenlemelerde yer alan “devlet bankalarının sağlanan kredi sübvansiyonlarının kaldırılması” ilkesi gereğince sonlandırılmıştır. Bu husus Tabloda açıkça izlenmektedir.

2000 yılı sonuna kadar tarım kesiminin kredilendirilmesinde mevzuatın kendisine verdiği görevleri üstlenen Banka 4603 sayılı kanun gereğince özelleştirilmeye hazırlanmak amacıyla yeniden yapılandırılmış ve satışının yapılması amacıyla anonim şirkete dönüştürülmüştür. Bankanın 22.02.2001 tarihinde gerçekleşen genel kurulunda değiştirilen esas statüsünün geçici 2.maddesi “Kamu hisseleri %50’nin altına düşünceye kadar, Bankanın zirai kredileme faaliyetleri, uğraşı konuları münhasıran küçük ve orta boy tarımsal işletmelerin işletilmesinden ibaret üreticilere doğrudan ve/veya Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla açacağı kredilerle sınırlı olmak ve faiz

oranları Banka kaynak maliyetinin altında olmamak kaydıyla devam eder” şeklinde düzenlenmiştir. Madde kapsamında Banka, kaynak maliyetinin altında olmayan faiz oranları ile Küçük ve orta boy tarımsal işletmelere tarımsal kredi kullandırmaktadır. 2001 yılı ile birlikte tarımsal kredi faiz oranlarının enflasyon oranının ve kaynak maliyetinin üzerinde seyrettiği anlaşılmaktadır. Yine de günümüzde Ziraat Bankası uyguladığı faiz oranları diğer bankaların bir hayli altındadır. Diğer yandan TC Ziraat Bankası’nın özelleştirilmesinin söz konusu olması da bu politikaların bir gereği olarak ortaya çıkmakta, tarımsal üretim, piyasa kurallarına göre şekillendirmek istenmektedir. Türkiye’de Ziraat Bankası’nca tarım kesimine kullandırılan krediler için uyguladığı faiz oranları farklı işkollarına kullandırılan kredi faiz oranlarının altında bulunmasına karşın, var olan temel problemler nedeniyle bu faiz oranlarında kredi kullanan üreticileri etkilemekte ve bazı üreticiler kredi borçlarını geri ödeyememektedir. Bunun sonucunda politikacılar zaman zaman, seçimlerde avantaj sağlamak adına, tarımsal kredi faizlerini affetme yoluna gitmişlerdir.

Bu hükümlerle Bankanın uygun faizlerle tarımsal kredi kullandırma misyonunun giderek ortadan kalkacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte bankacılık sektörü içerisinde tarım sektörüne kullandırılan toplam kredilerin % 83’lük (TBB 2018) kısmının Ziraat Bankası tarafından kullandırıldığı ve Bankanın tarım kesiminin kredilendirilmesinde en önemli kurum olmaya devam ettiği de bir gerçektir.

2004 yılında başlatılan sübvansiyonlu kredi uygulaması ile Kararnameler kapsamında tarım kesimine verilen kredilere düşük faizli oran uygulanmakta olup, Ziraat Banka’sının tarımsal kredi için uyguladığı faiz ile düşük faizli uygulama nedeniyle oluşan fark Hazine tarafından yüklenilmektedir. Ortaya çıkan fark için bütçeye ödenek konmakta ve bu farklar vadesi geldikçe Banka’ya aktarılmaktadır. Kararname kapsamında, Bankanın kredi verilmesine ilişkin usul ve esaslara uymak şartıyla, tarımsal gerçek veya tüzel kişi işletmelere Bankaca tarımsal kredilere uygulanmakta olan cari faiz uygulaması yerine, kredi konuları itibarıyla Kararnamede belirtilen oranlarda indirim yapılarak kredi kullandırılmaktadır. Kredi limitleri ve vadeleri ile kredilerin teminatlandırılması, aranan özkaynak oranları, takip ve tahsil işlemleri gibi hususlar Bankanın kendi mevzuat esasları dâhilinde yürütülmektedir.

Banka’ca tarımsal kredilerde 8.05.2013 tarihinden itibaren kısa vadeli kredilere %8, uzun vadeli kredilere %11 faiz uygulanmıştır. 23.09.2014 tarihinden itibaren uygulanacak faiz oranı uzun vadeli kredilerde %16’ya kadar yükselmiştir. Sübvansiyonlu krediler kapsamında bu oranlara her yıl Bakanlar Kurulu kararında

belirtilen oranlarda (%100-25) indirim uygulanmaktadır.

4.2. Ekonomik Krizin Bankacılık Sektörüne Etkisi Ve Yeniden Yapılandırma

Türkiye, yaşadığı en önemli ekonomik problem olan enflasyonla mücadele amacıyla IMF ile birlikte birçok programa imza atmış bu anlaşmalar doğrultusunda finansal piyasalarını ve sermaye hareketlerini serbestleştirmiştir. 1990-1999 yıllarını kapsayan 10 yıllık periyotta, özellikle yüksek faizli borç geri ödemeleri ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan aktarmalar sonucu kamu açıkları önemli derecede artmış bu durum mevcut olan yüksek enflasyonun da temel etkileyicisi olmuştur. Bu dönemde uygulanan yüksek oranlı faizler kamunun borçlanma gereğini tetiklemiş ve borç - faiz kısır döngüsüne neden olmuştur. Tamamına yakını başarısız olan bu programların başarıya ulaşabilmesini sağlamak amacıyla büyük çabalar harcanmıştır.

Türkiye, 1999'da ülkede yaşanan büyük bir depremin sosyo-ekonomik hasarlarının da etkisiyle yine IMF destekli yeni bir istikrar programını başlatmış ancak, programın başlamasından sonra Türk Ekonomisi, 2000 ve 2001 yıllarında bir likidite ve döviz kriziyle karşı karşıya kalmıştır. 3 Mayıs 2001 tarihinde Uluslararası Para Fonu ile yapılan anlaşma gereği, uygulanan ekonomik politikalarda önemli değişiklikler planlanmış ve yeni politikaların uygulamasına geçilmiştir. Aralık 1999'da başlanılan enflasyonla mücadele programı Şubat 2001 kriziyle birlikte sona ermiş, bu programın 2000 yılı enflasyonla mücadele programından en önemli farkı, döviz çıpası yerine serbest kura dayanan bir program olarak ortaya çıkması olmuştur. IMF'ye sunulan niyet mektubunda yer alan uygulamaların ana hatları: serbest kur politikasına geçiş, yüksek faiz dışı fazla, bankacılık sektörü reformu ve Merkez Bankasına operasyonel bağımsızlık sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu program bankacılık sektöründe reformların bir an önce yapılmasını öngörmektedir.

Programın en önemli unsurlarından bir tanesi bankacılık sektöründe var olan bir dizi zayıflıkların sona erdirilmesi ve finansal sistemin daha sağlıklı bir yapı haline getirilmesi olmuştur.

Bankacılık sektörü özellikle 1990'lı yıllarda kamunun yoğun borçlanma politikası sonucu, aktifleri içinde devlet iç borçlanma senetlerine ağırlıklı olarak yer vermiş ve böylece meydana gelebilecek faiz riskini üstlenmiş, aynı zamanda uygulanmakta olan kontrollü kur politikaları ile yurtdışı piyasalardan yoğun bir şekilde

borçlanarak dövizde açık pozisyon taşımaları teşvik edilmiştir.

Bu risklerin yanında etkin bir kamusal denetim sisteminin bulunmaması özkaynak yetersizliğine neden olmuş; ayrıca sistemin neredeyse yarısını oluşturan kamu bankalarının kamunun mali yükümlülüklerini üstlenmesi (kaynakların büyük oranda bütçe dengesizliğinin giderilmesinde kullanılması) bu bankaların aktif kalitesi, karlılığı ve likidite durumlarını bozmuş, ayrıca piyasa faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Görev zararları nedeniyle mali yapıları bozulan ve finansman ihtiyaçları artan Kamu bankalarının, sistem üzerinde faiz ve kur riski meydana getirerek bankacılık sektöründe belirsizlik yaratmıştır. Bankacılık sistemi üretimi finanse edici işlevinden vazgeçerek kamu açıklarını fonlayan bir organizasyona haline gelmiş, sistem içinde kısa vadeli mali enstrümanlar ağırlıkta yer almış ve bankalar büyük miktarda kur ve vade riski taşır duruma gelmiştir. Bütün bu olumsuzluklara ek olarak 1990'larda sektöre hâkim olan holding bankacılığı ile sahip olunan gruba ucuz ve yüksek miktarda kaynak sağlamak ta çok büyük kaynak tahsisi çarpıklıklarına neden olmuştur. Sistemdeki sorunların çok derin olması da çözüm yönünde adımlar atılmasını zorlaştırmıştır. Bankacılık sistemi 2000 ve 2001 yıllarında meydana gelen krizlerle birlikte hem faiz hem de kur riskine maruz kalmıştır.

Bankacılık sisteminde var olan ve ana hatlarıyla özetlenen sorunlar, uygulanan tüm programlar için ek bir zafiyet yaratmıştır. Bankacılık sisteminde iyileştirme uygulaması 1999 yılında başlatılan "enflasyonla mücadele" programı ile hayata geçmiş, 2001 yılında "bankacılık yeniden yapılandırma programı" daha kapsamlı olarak belirlenmiştir. Bunun sonucunda, niyet mektubunda planlanan önemli konulardan biride bankacılık reformu olmuştur. Asıl amaç; Kamu Bankalarını mali yapılarını güçlendirmek böylece sistemdeki istikrarsızlığı engellemek, yönetimleri TMSF'ye geçen bankaların sorunlarına çözüm bulmak, süreçten zarar gören özel sermayeli bankaların mali yapılarını daha iyi bir hale getirecek uygulamaları hayata geçirmektir (İnan, 2004).

2001'de, var olan temel ekonomide problemleri çözmek ve sistemin düzgün işlemesini sağlayarak mevcut yapısını güçlendirmek amacıyla "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" hazırlanmış ve uygulamaya başlanmıştır. Program ana hatları itibariyle;

-Kamu Bankalarını sektör içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan kurtarmak amacıyla Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın yeniden organize edilmesi ve bunlara sermaye desteği sağlanarak görev zararlarının kamu borçlanma kâğıdı vermek suretiyle

karşılanması, T. Emlak Bankası A.Ş.'nin kapatılması, yönetimlerine el konulan bankaların mevcut problemlerinin en hızlı şekilde giderilmesi,

-Süreçten zarar gören özel bankaların mali yapılarını düzeltmek amacıyla bu bankaların sermaye artırımına gitmelerinin sağlanması,

-Bankalar Kanununda değişiklik yaparak kamusal denetimin etkinliğinin ve risk yönetiminin güçlendirilmesi, gibi unsurları içermektedir.

Programın yukarıda yer alan ana hususlarının tamamı uygulamaya konulmuş böylece sektörü mali ve idari açıdan güçlendirerek sistem içerisinde denetimin etkinliğini sağlayacak, sektörde rekabeti attıracak düzenlemeler amaçlanmıştır.

Belirlenen bu genel hedefler doğrultusunda, bankacılık sektöründe kapsamlı bir yeniden yapılandırma gerçekleşmiştir Bu gelişmeler dâhilinde bankalar kanununda kapsamlı değişiklikler yapılmış ve sektörü düzenleyip denetleme görevi ve yetkileri Hazine Müsteşarlığı ile Merkez Bankası'ndan alınıp yeni tesis edilen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na aktarılmıştır. Bu dönemde, 1983 tarihinde kurulan 31 Ağustos 2000 tarihinde BDDK bünyesine dahil olana kadar Merkez Bankası gözetiminde icraatlarını yerine getiren TMSF'ye 1999'da 6, 2000'de 4, 2001'de 7 ve 2003'te 1 banka olmak üzere toplam 17 banka devredilmiştir. Aralık 2000'de 79 olan banka sayısı, Aralık 2002'de 55'e düşmüştür.

Kriz sonucu zor duruma düşen bankaların mevcut olan problemlerini gidermek maksadıyla bunlara özgü hazine kâğıtları çıkarılmıştır. Hazine tarafından çıkarılan kâğıtlar; Özel bankaların ihtiyacı için) TMSF'ye, Ziraat, Halk ve Emlak Bankasına ve hazinenin nakit gereksinimi için Merkez Bankasına verilmiştir. Özel bankalar için de program kapsamında düzenlemeler yapılmıştır. Özel bankalardan mali bünyeleri zayıf bulunanlardan sermaye artırım talebi edilmiş, yabancı para pozisyonları bozulan bankaların döviz açıklarının azaltılması sağlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007).

Sektörün yapılandırılmasının toplam maliyeti aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 4.20. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırmasının Maliyeti (milyar dolar)

Kamu bankalarına aktarılan kaynaklar	21,9
- Görev zararları nedeniyle mevcut borç	19,2
- Nakit olarak verilen destek	2,5
- Nakit olmayan destek	0,2
TMSF tarafından aktarılan kaynaklar	22,5
- Kamu sektöründen aktarılan	17,3
- TMSF gelirleriyle aktarılan	5,2
Özel sektöre aktarılan kaynaklar	7,9
- Özel sektör bankalarınca	2,7
- TMSF'den aktarılan kaynaklar	5,2
Toplam	47,2

Kaynak: BDDK, Ekim 2003.

2000 yılında sektörde 79 banka, 7.837 şube ve 170.401 çalışan mevcut iken 2003 sonu itibariyle bu rakamlar sırasıyla, 50, 5.966 ve 123.249'a olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle yapılandırma sonucunda 29 banka ve 1.871 şube faaliyetlerine sonlandırmış, 47.152 banka çalışanında işine son verilmiştir. Bankacılık sektörü 2001-2003 yılları arasında şube ve çalışan temelinde yaklaşık yüzde 25 oranında daralmış, mevcut bankaların üçte biri sektörden çıkmıştır.

Tasfiye olunan bankalardan bir tanesi hariç olmak üzere tamamı özel banka statüsündeyken, kapanan şubelerin yaklaşık yarısı kamu bankalarına aittir. Personel sayısındaki azalışın yaklaşık üçte ikisi kamu bankalarından kaynaklanmıştır.

Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın ortak yönetim kurulu tarafından yönetilmesi, personelin sözleşmeli statüyle, İş Kanununa tabi olarak çalıştırılması ve kar odaklı bir bakış açısıyla şube politikalarının yeniden düzenlenmesi sonucu, şube ve personeldeki azalmanın büyük kısmı kamu bankalarında gerçekleşmiştir.

2001-2003 yılları arasında sektörde yapılandırma esnasında ortaya çıkan en önemli gelişme, banka, şube ve personel sayısındaki yaklaşık dörtte bir oranında daralma olmuştur.

4.2.1. Kamu Bankacılığında Yeniden Yapılandırma Dönem

4.2.1.1. Yeniden Yapılandırma Uygulamasının Kamu Bankacılığı Üzerine Etkisi

Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması uygulamasına 25 Kasım 2000 tarihli 4603 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun” ile başlanılmıştır. Mayıs 2001’de kamu bankalarının yeniden yapılandırılması işlemlerine hız verilmiştir. Uygulamaya konan yeniden yapılandırılma, hisselerinin tamamı hazineye ait olan Ziraat, Halk ve Emlak Bankasını kapsamıştır.

Kamu bankalarının iyileştirilmesini amaçlayan uygulama, mali ve operasyonel yapının reorganize edilerek bu bankaların satılması hedefi çerçevesinde yürütülmüştür. Kamu Bankalarını mali yapılarını güçlendirmek amacıyla yapılandırılmaları çerçevesinde mevcut görev zararları giderilmiş, başka görev zararlarının ortaya çıkmaması için düzenlemeler yapılmış, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından alınan bir kararla (9 Temmuz 2001 tarihli) Emlak Bankası’nın bankacılık işlemleri yetkisi iptal edilmiş, Banka, 12 Kasım 2001 tarihinde ise, aktif ve pasifleri ile Ziraat ve Halk Bankası’na aktarılmıştır. (Tasfiye Halinde Emlak Bankası 2017 yılında Meclis Genel Kurulu’nda alınan kararla tasfiyeden çıkarılmış, Böylece bankanın 16 yıl aradan sonra yeniden bankacılık yapmasının yolu açılmıştır).

Kamu bankalarında finansal olarak yeniden yapılandırılmaları kapsamındaki düzenlemeler ağırlıklı olarak ilave kaynak sağlamak suretiyle sermayelerinin güçlendirilmesi ve bankaların görev zararları ve faizinden oluşan Hazinesiden olan alacaklarının tasfiye edilmesine yönelik düzenlemeler olarak gerçekleşmiştir. Kamu bankalarının bilançolarındaki görev zararından doğan alacakları Hazine tarafından ödendikten sonra, bu durumla bir daha karşılaşmamak adına gerekli mevzuat değişiklikleri yapılmış ve bu çerçevede, var olan görev zararlarına ait bütün mevzuat düzenlemeler iptal edilmiştir. Öte yandan 4603 sayılı kanunda yer alan, kamu bankalarına bedeli önceden tahsis edilmeden görev verilemeyeceği düzenlemesi doğrultusunda, kamu bankaları aracılığıyla belli kesimlere bütçeye ödenek konulması şartıyla teşvikli kredi kullandırılması uygulamasına geçilmiştir (Keskin vd. 2008).

1990’lı yılların başından itibaren bütçeden karşılanmaması nedeniyle biten alacak ve bunlara ait faiz tutarları toplamı 31.12.2000 itibariyle 17,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir

2001 yılı içerisinde meydana gelen 7,8 milyar TL’lik artışla beraber kamu bankalarının Hazine’den olan alacak toplamı yaklaşık 25,2 milyar TL’ye yükselmiştir. Bu meblağın yaklaşık 23 milyar TL’lik tutarı için, Hazine tarafından çıkarılan kendine özgü borçlanma senetleri bu bankalara verilmiş ve kamu bankalarının mevcut olan alacaklarının tamamı vadeli olarak ihraç edilen menkul kıymetlere yoluyla tasfiye edilmiştir.

Kamu bankalarının sermayelerinde finansal yeniden yapılandırma uygulamaları çerçevesinde önemli artışlar sağlanmıştır. Bu artışlar Hazine tarafından verilen nakit ve nakit dışı menkul kıymetlerle sağlanmıştır. Yapılan sermaye artışları sonucunda bankaların ödenmiş sermayeleri ve özkaynakları önemli ölçüde güçlendirilmiştir.

Tablo 4.21. Kamu Bankalarına Yapılan Sermaye Desteği (Milyar TL)

	Menkul Kıymet Olarak	Nakit Olarak	Toplam Sermaye Desteği
Ziraat Bankası	1.700	218	1.918
Halk Bankası	900	67	967
Emlak Bankası	624	41	665

Kaynak: BDDK Gelişme Raporu VII BDDK, “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”, 2003.

Kamu bankalarına 3,2 milyar TL’lik tutarı menkul kıymetlerle yaklaşık 330 milyon TL’si nakit olarak ödenerek 3,5 milyar TL’lik sermaye artışı sağlanmıştır. Operasyonel yeniden yapılandırma uygulamalarıyla ilk olarak üç kamu bankası, “233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname” kapsamından çıkarılarak anonim şirkete dönüştürülmüştür. Bu değişiklikle kamu bankalarının özel hukuk uygulamalarına tabi olarak çalışmaları istenmiştir. Yeniden yapılandırma sürecinde Nisan 2001 tarihinde kamu bankalarının yerine getirilecek politikalara ilgili olarak planlara yapılırken eşgüdümü temin etmek adına Ortak Yönetim Kurulu tesis edilerek bu bankaların ortak olarak idare edilmesi amaçlanmıştır. Geçici olarak oluşturulan bu kurula bankaları yeniden organize ederek özelleştirmeye hazırlama görev ve yetkisi verilmiştir.

Yine 4603 sayılı kanun ve daha sonraki kanunların getirdiği düzenlemelerle bankada çalışan tüm personelin özel hukuk hükümlerine göre çalıştırılması hükmü getirilmiş, bunu kabul etmeyen personelin ise İhtiyaç Fazlası Personel (İFP) olarak diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilmesi sağlanmıştır. Bu süreçte Kamu Bankaları Yönetim Kurulunca bankacılık alanında yetişmiş çok sayıda nitelikli personel ihtiyaç fazlası olarak nitelendirilerek bankalardan bu şekilde uzaklaştırılmıştır. Yine

sözleşme sürecinde uygulanan ücret ve unvan politikası, yaşanan ekonomik krizin doğurduğu güvensizlik vb. etkenler dolayısıyla, nitelikli personelden önemli kayıplar verilmiş ve bankada daha fazla emekliliği yakın ve yüksek ücretli personel yapısı oluşmuştur.

Diğer taraftan, belirlemelere göre etkin ve verimli olmayan, kar etme olanağı bulunmayan şubelerin faaliyetlerine son verilmiştir. Bu uygulamalar neticesinde, bu bankaların şube ve çalışan adetlerinde önemli düzeylerde azalışlar meydana gelmiştir. Söz konusu ortak yönetim uygulamasına 2005 yılında son verilerek banka bazında yönetim kurulları oluşturulmuştur. 2000 senesine kadar kamu bankaları sayısal anlamda, özel sermayeli bankaların gerisinde olsa da, bankacılık sisteminin yaklaşık % 35'ini elinde bulundurarak önemli bir yere sahip olmuştur. Kamu bankalarında 2001 krizinden sonra uygulamaya konulan politikalar birlikte sektör içindeki ağırlıkları belirgin ölçüde azaltılmış, bununla birlikte yıllar içinde bankacılık sektöründe yeniden önemli bir ağırlığa sahip olmuşlardır.

31 Temmuz 2004 tarihli 5230 sayılı “Pamukbank Türk Anonim Şirketinin Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketine Devri ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” uyarınca Kasım 2004 tarihinde Pamukbank'ın devir işlemi tamamlanmıştır.

Kamu bankalarının yeniden organize edilmesinin maliyeti, bankalara Hazine tarafından alacakları için ödenen ve sermaye artırımını olarak verilen olmak üzere toplam 21,9 milyar ABD Dolarıdır. Bu meblağ göz önüne alındığında, bu bankaların organize edilmesinin Milli Hasıla'ya oranlanarak maliyeti yüzde 14,8 olmuştur (BDDK, 2007).

Ancak, bu bankalara verilen menkul kıymetlerin büyük bir kısmının bu bankaların bilançolarında saklanan bütçe giderlerinin, şeffaf kamu maliyesi adına, bir vade belirleyerek ödeme işlemi olduğu değerlendirildiğinde, yapılandırmanın bütçeye getirdiği külfetin çok daha az olduğu. ek yükün GSYH'ye oranının yüzde 2'ye gerilediği görülmektedir.

Kamu bankalarının yapılandırılması sürecinde bu bankaların ihtisas kredileri de dahil olmak üzere, kullandıkları tüm kredilere uyguladıkları faizler, verimlilik ve etkinlik ilkeleri ile birlikte kaynak maliyetleri de dikkate alınarak belirlenmeye başlanmıştır. Ziraat ve Halk Bankasında yürütülen yeniden organizasyon uygulamaları

bankaların etkin çalışmasından çok bankaların sahip oldukları ekonomik büyüklükleri tasfiye etmeye yönelik şekilde yürütülmüştür.

4603 sayılı Kanun’la bankalarının yeniden organize edilme ve satış işlemlerinin “bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 25 Kasım 2000’den itibaren üç yıl içinde tamamlanması” planlanmış ve “bu sürenin Bakanlar Kurulu kararı ile bir defaya mahsus olmak üzere yarısı kadar uzatılabilmesine” olanağı sağlanmıştır.

2004 tarihinde çıkan 5230 sayılı Kanun gereğince süre beş yıla uzatılmıştır. Bu süre 2005/9841 sayılı BKK ile, Kasım 2005 tarihinden başlayarak iki buçuk yıl daha ötelenmiştir. 2007 tarihli 5572 sayılı Kanun’la da yeniden değişikliğe gidilmiş ve 25 Kasım 2010 tarihine kadar, bankaların yapılandırılarak satış işlemlerinin tamamlanması hüküm altına alınmıştır. Bu süre Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca 5 yıl daha uzatılarak, 2015 yılı Kasım ayına kadar ötelenmiştir. Bu tarihten sonra herhangi bir düzenleme yapılmamıştır

Tamamı Hazineye ait olan Ziraat Bankası hisselerinin satışına ilişkin olarak bugüne kadar bir uygulama tesis edilememiş bununla birlikte, Halk Bankası’nın borsada halka açılmasına karar verilerek hisselerinin yaklaşık yüzde 25’i 2007 yılı Mayıs ayında, yüzde 24’ü 2012 Kasım ayında İMKB’de işlem görmeye başlamıştır. Bankanın hisselerinin %50’sinden fazlası hala kamuya aittir.

4.2.1.2. Yeniden Yapılandırma Uygulamasının Ziraat Bankası Üzerine Etkisi

Ziraat bankası kuruluşundan bu yana normal bankacılık uğraşlarının yanında kendisine verilen çeşitli görevleri de üstlenmiştir. Bu görevler, zamanla günlük bankacılık uğraşlarının üstüne çıkmıştır. Banka, tarım kesimin kredilendirilmesi ve bu kesime teşvikli kredi verilmesi işlemlerini yürütmüş, bunun yanı sıra kamu adına ödemede bulunma ve tahsilat işlemlerini gerçekleştirmiştir. Dönemin koşullarına göre hesaplanacak kaynak maliyetinin altında verilen düşük faizli tarımsal krediler nedeniyle ortaya çıkacak farkların bütçeden karşılanması şartıyla teşvikli kredilere aracılık etmesi bankaların öz kaynak yapısında ve karlılığı üzerinde olumsuz bir etki yaratmamaktadır. Ancak, sübvansiyonlu kredilerin kullandırılmasında uygulama bu yönde gerçekleşmemiş ve bankanın bu kredilerden meydana gelen alacakları 1990’lı yıllardan itibaren çok uzun bir süre Hazine tarafından ödenmemiştir. Bankanın bilançosunun aktifinde yer alan hazineden olan alacaklar (görev zararı) yıllar içerisinde çok büyük tutarlara ulaşarak, bankanın maliyetlerinin yükselmesine, karlılığının düşmesine,

sermayesinin erimesine yol açmış ve genel bankacılık kurallarına göre faaliyette bulunmasını engellemiş, bunun sonucunda da bankanın çalışmalarını yürütebilmesi için yeniden yapılandırılması gerekli hale gelmiştir.

Ziraat Bankası'nın 2000 yılsonu itibarıyla Hazineden olan alacağı 8.2 milyar TL'ye yükselerek, bankanın aktif toplamının yüzde 50'sini teşkil etmiştir. Görev zararı terimi kamuoyunca yanlış anlaşılacak faaliyet sonucu oluşan bir zarar gibi algılanmış, bu tutarın verilen görevin yerine getirilmesi sonucu ortaya çıkan ve Hazineden olan alacağı temsil ettiği gerçeği göz ardı edilmiştir.

Bankanın mali tablolarında görev zararı olarak yer alan bu alacakların Hazine tarafından uzun süre ödenmemesi ve alacaklarının yüksek tutarlara ulaşması bankanın sermaye yapısını olumsuz yönde etkileyerek sermaye açığının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu açığın kapatılması için müşteri mevduatlarına ve bankalar arası para piyasalarındaki kaynaklara yüksek faiz ödemek zorunda kalınmıştır.

Yeniden yapılandırma sonrası görev zararlarından doğan alacakların tasfiye edilerek bunların kazanç getiren menkul kıymetlere dönüşmesi ve sermaye desteği ile Ziraat Bankası, 2002 yılında itibaren bankacılığa bakış açısını değiştirmiştir. Banka daha verimli ve karlı bir yapıyı amaçlayan bir strateji yürütmüş, rekabetçi piyasanın içinde olabilmek ve özelleştirmeye hazırlanmak için bankanın mukayeseli olarak güçlü olduğu alanlara yönelik politikalar üretilmeye başlanmıştır. Diğer taraftan, bu politikaları desteklemek üzere, ticari ve bireysel kredilere ağırlık verilmiş, tarımsal krediler toplam krediler içerisinde yıllar itibarıyla göreceli olarak azalmaya başlamıştır.

Yeniden yapılandırma kapsamında gerçekleştirilen işlemler bankanın bilanço yapısında da büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Kredilerde ortaya çıkan artış ile bankanın görev zararlarının hazine tarafından karşılanması ve sermayenin artırılması, özkaynaklar ve kredilerin toplam aktifleri içerisindeki paylarının yükselmesine neden olmuştur.

Yeniden yapılandırma sonrasında Bankanın karlılık oranlarında bir iyileşme gerçekleşmiştir. Karlılığın temel belirleyicisi olan ve net karın aktiflere bölünmesiyle ortaya çıkan aktif karlılığı ile net karın özkaynaklara bölünmesiyle ortaya çıkan özkaynak karlılık oranları 2002 den itibaren giderek artış eğilimi göstermiştir.

Bankanın yıllar itibarıyla temel rasyolarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.22. Ziraat Bankası A.Ş. 1990-2017 Yılları arasında Temel Rasyolar

	Özkaynaklar/ Toplam Aktifler	Toplam Krediler /Toplam Aktifler	Net Kar/Aktifler	Net Kar/Özkaynaklar
1990	3,97	56,93	3,03	58,43
1991	6,20	51,31	3,60	59,64
1992	5,99	54,59	5,10	85,50
1993	6,91	39,10	4,60	67,70
1994	6,77	41,86	0,40	5,60
1995	4,76	55,39	0,50	11,00
1996	3,23	47,53	0,10	1,90
1997	4,97	55,44	0,30	6,70
1998	3,42	28,97	0,40	10,30
1999	2,41	24,25	0,30	13,80
2000	2,69	26,38	0,40	16,40
2001	11,86	14,60	-0,20	-2,10
2002	11,04	12,64	0,41	3,76
2003	12,50	11,89	2,30	18,39
2004	8,85	16,03	2,69	30,33
2005	8,91	20,64	2,77	31,09
2006	9,15	24,26	2,92	31,92
2007	8,92	26,79	2,90	32,57
2008	7,05	29,53	2,04	28,99
2009	8,31	29,49	2,82	3,91
2010	8,90	38,00	2,46	27,59
2011	8,20	44,45	1,31	15,94
2012	10,50	43,90	1,65	15,44
2013	8,91	53,51	1,60	18,16
2014	11,52	57,28	1,63	14,19
2015	10,47	61,69	1,69	16,36
2016	10,71	65,0	2,1	19,0
2017	10,8	68,7	2,1	19,1

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği. "Bankalarımız"

Ziraat Bankası'nda 2015 yılında Toplam aktiflerin içerisinde kredilerin payı 1990 yılların rakamlarıyla aynı seviyede gerçekleşmiştir. Özellikle 1993 yılından itibaren bozulan rasyolar 2017 yılında 1990 yılının seviyesine tekrar gelmiştir.

Ziraat Bankasının görev zararlarının ortadan kalkması ve sermaye artırılması kapsamında verilen Hazine kağıtlarından sağlanan faiz getirileri ile kredi kullandırımından sağlanan faizler bu bankanın karlılık düzeyine pozitif etkiye bulunmuştur. Yapılandırmadan sonra bankanın karlılığının artması sonucu Hazine için de olumlu sonuçlar doğurmuştur. Oluşan karlar Hazine'ye kar payı olarak aktarılmıştır. Ayrıca karlılığın artması nedeniyle bu bankanın ödediği vergiler de yüksek meblağlara ulaşmıştır.

Bankacılık sektöründe yıllar itibarıyla yer alan banka, şube ve personel sayısı Ziraat Bankası ile birlikte karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.23. Yıllar İtibarıyla Banka Şube ve Personel Sayıları

Yıllar	Banka Sayısı	Sektör Şube Sayısı	Sektör Personel Sayısı	Ziraat Şube Sayısı	Ziraat Personel Sayısı
1994	67	6.104	139.046	1.255	36.954
1995	68	6.240	144.793	1.262	35.962
1996	69	6.442	148.153	1.262	34.566
1997	72	6.819	154.864	1.267	33.343
1998	75	7.370	166.492	1.285	36.460
1999	81	7.691	173.988	1.309	37.705
2000	79	7.837	170.401	1.303	36.576
2001	61	6.908	137.495	1.504	33.023
2002	54	6.106	123.271	1.173	23.330
2003	50	5.966	123.249	1.148	22.138
2004	48	6.106	127.163	1.146	21.172
2005	47	6.247	132.258	1.146	20.373
2006	46	6.849	143.143	1.247	20.684
2007	46	7.618	158.534	1.251	20.872
2008	45	9.001	171.598	1.269	21.299
2009	45	9.235	172.402	1.316	22.198
2010	45	9.663	178.503	1,393	22.708
2011	44	9.755	181.418	1.434	24.374
2012	45	10.234	186.098	1.514	23.153
2013	45	11.021	197.465	1.662	24.725
2014	47	11.223	200.886	1.707	23.617
2015	47	11.189	200.989	1.812	25.697
2016	47	10.781	196.699	1.814	25.015
2017	47	10.550	193.504	1.781	24.554

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

2000 yılı sonunda Bankanın şube sayısı 1303 iken Emlakbank’a ait şubelerin devri nedeniyle bu rakam 2001 yılında 1.504’e çıkmıştır. Yeniden yapılandırma programıyla birlikte düşmeye başlayan şube ve personel sayısı sonraki yıllarda sektöre paralel olarak artmaya başlamıştır.

Tarımsal kredilerin yıllar itibarıyla toplam krediler içindeki payı aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 4.24. Ziraat Bankası Tarımsal Kredilerinin Toplam Kredileri İçerisindeki Seyri (1000)

Yıllar	Tarımsal Krediler	Ticari-Bireysel Krediler	Toplam Krediler	Tarımsal kredilerin payı %
1980	158,9	57,4	216,3	73,5
1985	1.031,0	491,2	1.522,2	67,7
1990	12.181,2	5.645,7	17.826,9	68,3
1991	17.932,1	9.131,4	27.063,5	63,3
1992	39.069,9	15.594,5	54.664,5	71,5
1993	58.943,4	10.527,6	69.470,9	84,8
1994	120.329,4	29.034,1	149.363,4	80,6
1995	326.679,4	58.005,9	384.685,3	84,9
1996	667.792,0	106.099,0	773.891,0	86,3
1997	1.502.014,0	254.866,0	1.756.880,0	85,5
1998	1.162.424,0	557.184,0	1.719.608,0	67,6
1999	2.002.159,0	916.682,0	2.918.841,0	68,6
2000	3.268.625,0	1.056.314,3	4.324.939,3	75,6
2001	4.105.295,0	1.494.067,0	5.559.362,0	73,3
2002	2.770.784,0	1.858.345,0	4.629.099,0	59,9
2003	3.680.766,0	2.530.856,0	6.185.622,0	59,1
2004	3.738.506,0	5.224.668,0	9.073.184,0	41,2
2005	5.089.483,0	8.280.807,0	13.370.290,0	38,1
2006	5.194.051,0	11.725.775,0	16.919.826,0	30,7
2007	6.185.130,0	14.783.149,0	20.968.279,0	29,5
2008	7.862.906,0	22.954.505,0	29.957.411,0	26,2
2009	9.496.576,0	26.295.137,0	35.791.713,0	26,5
2010	16.969.729,0	40.538.641,0	57.508.370,0	29,5
2011	22.500.937,0	48.672.322,0	71.173.259,0	31,6
2012	21.903.936,0	48.726.358,0	70.630.294,0	31,0
2013	22.501.190,0	87.752.245,0	110.253.435,0	25,6
2014	28.863.610,0	112.266.301,0	141.129.911,0	20,4
2015	37.637.000,0	148.531.000,0	186.168.000,0	20,2
2016	46.168.000,0	186.224.000,0	232.392.000,0	19,87
2017	54.425.000,0	243.608.000,0	298.033.000,0	18,36

Kaynak; Türkiye Bankalar Birliği “Bankalarımız”

Not: 2005 yılında paradan 6 sıfır atıldığından, bu tarihten önceki yıl rakamlarından da 6 sıfır atılmıştır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere yeniden yapılandırmayla birlikte tarımsal kredilerin toplam krediler içerisindeki payı hızla düşmeye başlamış, Ziraat Bankası tarım bankacılığı yerine, tıpkı özel bankalarda olduğu gibi, ticari ve bireysel bankacılığa yönelmiştir.

Yeniden yapılandırma sonucunda, özellikle 1990’lı yılların ortalarından itibaren yanlış uygulamalarla bozulmaya başlayan bankanın mali rasyoları düzelme göstermiş, personel sayısında önemli azalışlar olmuş, bankanın misyonu önemli ölçüde değişmiştir.

4.2.1.3. Yeniden Yapılandırma Uygulamasının Tarım Kesimi Üzerine Etkisi

Türkiye’de ülke nüfusunun ithalat ihtiyacı yaratmayacak şekilde yeterli beslenebilmesi ve uzun vadeli kalkınma hedefleri doğrultusunda tarımsal destekleme politikaları uygulamaya konulmuş, kuruluş döneminde (1923-1929) nüfusunun ezici bir çoğunluğu köylerde bulunan Türkiye’de öncelikle köylü üzerinde ağır bir vergilendirme yükü getiren aşar vergisi 1925 yılında sona erdirilmiştir. Türkiye’nin tarıma yönelik destekleme uygulaması 1929 bunalımı ile birlikte devreye giren korumacı politikalarla şekillenmiştir (Kendir-Özdinç,2010).

Nüfusunun büyük bir kısmının tarımda yer aldığı bir ülke olan Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları kalkınma politikaları ile eşgüdümlü olarak yürütülmek istenmiş, kalkınma planlarında tarıma yönelik hedefler belirlenmiştir.

Türkiye’de planlı dönemden beri uygulanan tarımsal destekleme politikalarında 2000’li yıllardan itibaren bazı değişikliklere yapılmaya başlanmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi 2000 yılında uygulanmaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesidir Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin gayesi tarımsal desteklerin aşamalı olarak kaldırılarak bütçe üzerindeki yükün azaltılması ve gelir düzeyi düşük olan üreticileri amaçlayan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sisteminin iyileştirilmesi olarak belirlenmiştir. Tarım Reformu Uygulama Projesi TRUP ile birlikte, tarımsal desteklemelerden faydalanmanın önkoşulu olarak Çiftçi Kayıt Sistemi’ne kayıtlı olma koşulu getirilmiştir ÇKS, üreticilerin tapulu araziye sahip olmasını gerektirmektedir. TRUP, ÇKS’yi üreticilerin destek ödemelerine, tarımsal kredi kaynaklarına, tarımsal ürün piyasalarına ulaşabilmelerinin temel koşulu haline getirmiştir. ÇKS, bu anlamda, işlenen toprakların kayıt altına alınmasını öngörmektedir (İslamoğlu vd. 2008).

Aşağıdaki tabloda yıllar itibarıyla ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısı ve ekilen arazi miktarı yer almaktadır.

Tablo 4.25. ÇKS'ye Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve Ekili Alan

Yıllar	Çiftçi sayısı	Alan (da)
2001	2 182 767	121 964 486
2002	2.588.666	164.960.378
2003	2.765.287	167.346.718
2004	2.745.424	167.099.180
2005	2.679.737	165.826.141
2006	2.609.723	164.930.261
2007	2.613.234	167.277.814
2008	2.380.284	157.694.645
2009	2.328.731	154.360.407
2010	2.318.506	156.309.390
2011	2.292.380	152.048.523
2012	2.214.537	153.449.052
2013	2.183.270	147.293.244
2014	2.206.874	149.276.892
2015	2.197.319	148.004.195
2016	2.267.176	147.858.630
2017	2.132.491	148.702.081

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, BUGEM 2017

2001 yılından itibaren çiftçi sayısı ve ekilen alanda görülen artış 2006 yılında durmuş; 2008'den itibaren azalmaya başlamıştır. Yeterli büyüklüğe sahip olmayan tarım işletmelerinin çağdaş aletler ile modern üretim gerçekleştirmek için gerekli olan uygun finans kaynaklara sahip olamayışları bu azalmada en büyük etken olmuştur. Tarım sektörü teknoloji yoğun bir sektöre dönüştürülemediğinden tarımsal faaliyetler gelir getirici özelliğini görece olarak kaybetmiştir. Tarımsal faaliyetlerin gelir getirici özelliğini kaybetmesi yeni yatırıma gidilmesini ve teknoloji kullanılmasını engellemektedir. Öte yandan ihtiyaç duyulan yatırım için gereken kaynağa ulaşabilmek adına da uygun finansman olanaklarının sağlanması zorunluluk teşkil etmektedir. Tarım Bakanlığı verilerine göre ekili Alanın 2001 yılında toplam tarım alanındaki payı % 43,73 iken, 2017 yılında bu oran %40,7 ye düşmüştür. Yine 2017 yılında toplam arazinin % 24,1'i sulanırken, ekili arazinin % 27,8'i sulanmaktadır. 2002-2017 yılları arasında tarımsal alanlarda %11 oranında bir azalma gerçekleşmiş, 260.570.000 dönüm olan ekim alanı 20.686.000 dönüm düşerek 230.711.000 dönüme gerilemiştir.

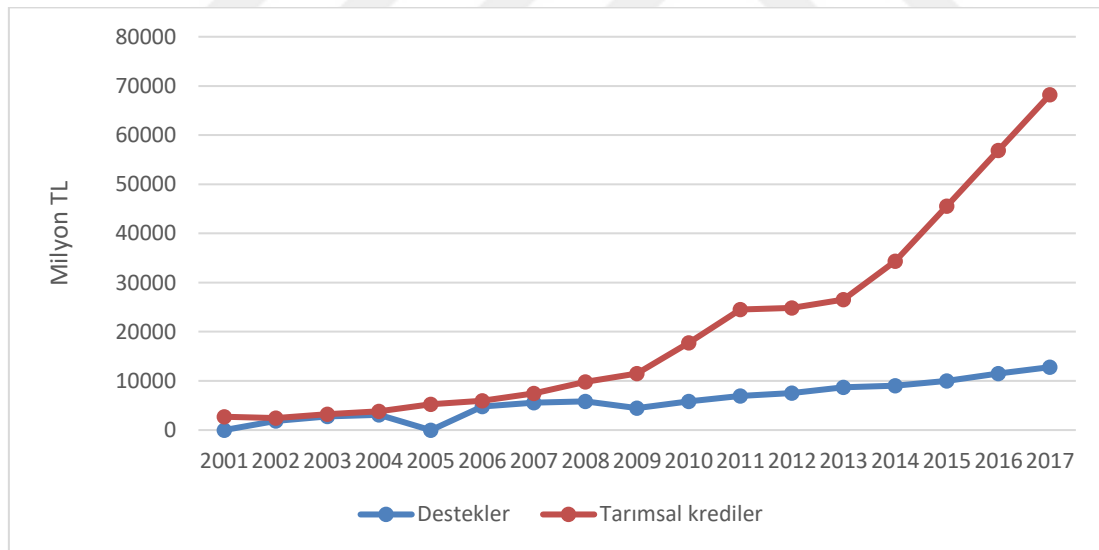
Tarım destekleme ödemeleri ve tarım kredilerinin 2001-2017 yılları arasındaki değişimine aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir.

Tablo 4.26. Tarım Destekleme Tutarı ve Tarım kredileri (milyon TL)

Yıllar	Tarımsal Destekler	Toplam Kredi
2001	1 033	2.715
2002	1 868	2.440
2003	2 805	3.216
2004	3 084	3.847
2005	3 707	5.277
2006	4 784	5.979
2007	5 555	7.481
2008	5 809	9.834
2009	4 494	11.490
2010	5 817	17.727
2011	6 961	24.528
2012	7 553	24.868
2013	8 684	26.552
2014	9.056	34.367
2015	9.971	45.583
2016	11.489	56.898
2017	12.800	68.239

Kaynak: Tarım Bakanlığı ve TBB verilerinden derlenmiştir

5488 sayılı Tarım Kanunu (2006) ile, “tarımsal desteklemeler için bütçeden ayrılacak toplam kaynağın GSMH’nin %1’inden az olamayacağı” esası getirilmiştir.

Şekil 4.8. Tarım Destekleme Tutarı ve Tarım kredileri (milyon TL)

Kaynak: Tarım Bakanlığı ve TBB verilerinden derlenmiştir.

Tarım destekleme ödemeleri ve tarım kredilerinin 2001-2017 yılları arasındaki değişimine bakıldığında, 2005 yılından itibaren aradaki farkın giderek açıldığı görülmektedir. Tarımın finansman gereksinimi büyük ölçüde finans kesimine devredilmiştir. Burada ortaya çıkan öncelikli konu tarım kesiminin kullanabileceği uygun finansman olanaklarına ulaşabilmesidir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, konuyla alakalı olarak daha önce gerçekleştirilen araştırmalardan örnekler sunulmuş, çalışmanın analizinde kullanılan materyal ve yöntem açıklanmıştır. Bu bölümde Türkiye genelinde bulunan tarımsal işletme sahipleri ile gerçekleştirilen anket sonuçları tablo ve şekiller halinde verilmiştir. Daha sonra sonuçlardan yararlanılarak araştırmanın konusuna uygun ekonometrik modeller kullanılmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Konu İle İlgili Araştırmalar

Tarım kesimine kullandırılan krediler ile ilgili çalışmalar kısıtlı olup genellikle bölge bazında araştırmalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu analizlerde kullandırılan tarımsal kredilerin; çeşitli bölgelerde tarım sektörüne etkileri ve karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur.

Bülbül ve Bektöre (1981), “Tarımda Kredi Politikası” isimli sunumlarında, tarım sektörünün ciddi finansman sorunları ile karşılaştığı ve büyük ölçüde teşkilatlanmamış kredi kaynaklarına başvurulduğunu ifade etmiş. T.C Ziraat Bankası kaynak yapısının iyileştirilmesine ilişkin politika önerilerinde bulunmuşlardır.

Sivaslıgil (1986), “Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesinde Tarımın Parasal Sorunları ve Tarımsal Kredi Uygulamasını” isimli tezinde; tarımın ekonomideki yeri ve önemi, kaynak yapısı, tarımda ilerleme sağlanabilmesi için Türkiye’de uygulanan tarımsal kredi politikasının etkinliği incelenmiş, Türkiye’de tarımsal kredi uygulamasının genişletilmesi gerektiğini ifade edilmiştir.

Akın (1986), “Tarımsal Kredi Politikaları” isimli çalışmasında, Türkiye’de tarımsal kredilerin kaynakları itibarıyla gelişimini 1970–1980 dönemi verileriyle incelemiş mevcut tarımsal kredi sisteminin geliştirilmesi ve kredilendirmede tarımsal küçük ve orta ölçekli işletmelere ağırlık verilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Fırat (1999), “T.C. Ziraat Bankası’nın Tarımsal Kredi Uygulamaları ve Tokat ili Merkez ilçedeki Tarım İşletmelerinin Bu Uygulamalardan Yararlanma Etkinliğini” isimli tezinde; tarımın temel yapısı ve kredi uygulamaları ile Tokat bölgesinde tarımsal kredilerden yararlanma durumları incelenmiş, tarımsal işletmelerin finans gereksinimlerinin düşük faiz oranlı kredilerle karşılanarak tarımın desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kızılaslan ve Köksal (2002), “Tarım İşletmelerinin Kredi Kullanımında Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Yozgat İli Merkez İlçe Örneği)” isimli çalışmalarında, bölge tarımsal işletmelerinin kredi kullanımı durumları, kredilerin üretici üzerine etkileri, kredilerin amacına uygun kullanılıp kullanılmadığı, kredilendirmede T.C. Ziraat Bankasının rollü incelenmiş, araştırmada yüzde hesapları

ve Khi-Kare istatistiki verilere yer verilmiştir. Araştırmada üreticilerin krediye ulaşmada çeşitli engellerle karşılaştıkları, Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilerde büyük bir rolü bulunduğu, kredi faiz oranlarının yüksek, kredi işlemlerin gereğinden fazla olduğu belirtilmiş ve bürokrasinin azaltılması Ziraat Bankası tarafından tarımsal krediler için uygulanan faiz oranlarının düşürülmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Özçelik, Güneş ve Artukoğlu (2005), “Türkiye’de Tarımsal Kredi Adı Altında Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları” ile ilgili araştırmalarında tarım sektörünün karşılaştığı sorunun finansman olduğunu ileri sürmüş ve sektöre özel kredi, vade ve teminat şartları uygulanmasının gerekliliği ifade edilmiştir.

Arıcı (2007), “Türkiye’de Tarımın Finansmanında Ziraat Bankasının Rolü” başlıklı tezinde tarım sektörünün kredi gereksiniminin karşılanmasında Ziraat Bankasının tarımsal kredi politikaları araştırılarak incelenmiş. Kredi ihtiyacının karşılanmasında karşılaşılan sorunlara değinilmiştir. Çiftçilerin kredi ihtiyaçlarının tarımsal kooperatiflerin kuracağı banka kanalıyla karşılanması gerektiğini ifade etmiştir.

Taşkıran ve Özüdoğru (2010), “Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları” isimli çalışmalarında: ekonomilerde önemli bir konumda bulunan tarım sektörünün yeterli düzeyde gelire sahip olmadığı için özkaynak ihtiyacını kredi kullanarak yerine getirmek zorunda kaldığını ileri sürmüş ve tarım sektöründe faaliyette bulunan üreticilerin finansal açıdan organize olmuş kredi kaynakları tarafından desteklenmesi gerekliliğini belirtmişlerdir.

Kazancı (2010), “Tarımsal İşletmelerin Finansmanı ve Türkiye Örneği” başlıklı tezinde tarım sektörü ve tarımsal işletmeler hakkında detaylı bilgiler vererek tarımsal işletmelerin kredi ihtiyaçlarına yönelik bankalar kesimi kaynaklı incelemelerde bulunmuş ve 1988-2008 yılları arasında bankacılık sektörü tarafından tarım sektörüne kullandırılan kredileri karşılaştırmalı analizlere tabi tutmuştur. Sonuçta tarımsal işletmelerin finansman problemlerinin önüne geçilebilmesinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir

Arslanbey (2011), “Bankacılık Sektörü ve Tarım Kredileri: Türkiye’de Tarımın Finansmanı ve T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’nin Rolü” başlıklı tezinde değişime uğrayan tarım bankacılığı modelinin işletmelere olan etkilerini ve Bankası'nın bu süreç içerisinde yer alan uygulama biçimlerini incelemiş. tarım kesimine finansal destek

sağlayan kuruluşlar arasında Ziraat Bankasının öne çıktığını belirtmiş, ilerleyen yıllarda tarım kesimini destekleyen finansal kuruluşların artırılması gerektiği sonucuna varmıştır.

Erdaş (2012), “Türkiye’de Tarımın Finansmanında Banka Kredilerinin Rolü: Edirne Bölgesi Örneği” adını verdiği tezinde, tarım kesimine kullandırılan kredilerin tarımın finansmanındaki rolünü incelemiş, bölgede yer alan işletme biçimlerinin büyüklük ve bütünlük açısından yetersiz olduğunu ve bu durumun geçimlik tarım uygulanmasına yol açtığını tespit etmiştir. Sonuçta Ziraat Bankası’nın sadece tarım kesimine iş yapan banka olarak organize edilmesi veya AB ülkelerindeki uygulamalar doğrultusunda üreticilerin kredi ihtiyacını karşılayabilecek bir ihtisas bankası kurulması gerekliliğine değinmiştir.

Aksu, Terin ve Güler. (2014), “Türkiye’de Tarımsal Üretim İle Tarımsal Kredi Kullanımı Arasındaki Nedensellik İlişkisi” adını verdikleri yazılarında kredi ile üretim arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı hususu, 1995-2012 dönemini içine alan yedi yıla ait veriler ve çeşitli testlerle araştırılmış, “tarımsal üretim ile tarımsal kredi arasında üretimden krediye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ve tarımsal üretim değerindeki artışın kredi kullanımını arttıracak” belirtilmiştir.

Havran, Gül (2018), “Mersin İlinde Çiftçilerin Tarımsal Kredi Kullanım Kararlarını Etkileyen Faktörler” isimli araştırma makalelerinde bu bölgedeki üreticilerin tarımsal kredi kullanımını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında “çiftçilerin bazı sosyoekonomik özelliklerinin ve bilgi arama davranışlarının kredi kullanma kararlarını etkilediği” belirlenmiş. benzer araştırmaların diğer bölgelerde de gerçekleştirilmesi halinde bu araştırmanın sonuçlarının geçerliliğinin artırılacağı sonucuna varmışlardır.

Schaefer-Kehnert ve Pischke (1982), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarımsal Kredi Politikaları” isimli yazılarında “birçok gelişmekte olan ülkede tarımsal kredilerin ekonomik politikalar içinde önemli bir araç olarak görülmesine karşın maalesef geleneksel tarımsal kredi uygulamaları ile beklenen ekonomik gelişmenin sağlanamadığını” ifade etmişlerdir.

Asiedu ve Fosu (2008), “Gana Kredi Sektöründe Tarımsal Kredilerin Önemi: Bir Logit Modeli Analizi” isimli çalışmalarında, 1970-2003 arası dönemde Logit model analizi ile Gana ekonomisinde tarımsal kredilerin önemini araştırılmış, “Gana Merkez Bankasının tarıma kredi vermek için teşvik edilmesi gerektiği” sonucuna varılmıştır.

Sial ve arkadaşları (2011), “Kurumsal Kredilerin Tarımsal Üretim Üzerindeki Rolü Pakistan Zaman Serisi Analizi” adlı çalışmalarında, 1972-2008 dönemini kapsayan seriler yardımıyla kredilerin üretime katkısı araştırılmış, tarımsal kredilerin tarımsal üretim artışında önemli rolü olduğu sonucuna varılmıştır.

Güneş, Movassaghi (2016), “ABD’de Tarımsal Kredi Sistemi Ve Türkiye Tarımına Yönelik Öneriler” adlı makalelerinde, gelişmiş bir ülke olarak Amerika Birleşik Devletlerinde tarımsal kredi uygulamaları araştırılmış, Türkiye’de var olan uygulamalarla karşılaştırılarak bir değerlendirmede bulunulmuştur. Sonuçta üreticilerin kredi yoluyla kaynak ihtiyacının karşılanmasında geniş kapsamlı bir planlamaya ihtiyaç duyulduğu ve tarım sektörüne yönelik kaynak yaratma çabalarının artırılması gerektiği öne sürülmüştür.

5.2. Metod

Araştırmada kullanılan birincil veriler Türkiye genelinde 7 bölgede tarımsal ağırlıklı faaliyette olan 25 il ve 100’ü aşkın ilçe ve köylerde, rastgele örnekleme tekniği ile saptanan 547 tarımsal üreticiden önceden hazırlanmış 28 soruluk anket formunu doldurma yöntemi ile 2018 yılı Şubat - Haziran ayında toplanmıştır. Ankette elde edilen cevaplar tek tek değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikincil verileri, tarımsal krediler alanında gerçekleştirilmiş araştırma, kitap ve istatistiklerden, literatür taraması yapılarak sağlanmıştır.

Araştırmamızda tarımsal kredi kullanan çiftçiler ile tarımsal krediyi Ziraat Bankasından kullanan çiftçilerin sosyo-demografik yapıları, sosyo-ekonomik yapıları frekans tabloları yardımı ile ele alınmış, bunların tarımsal finansman gereksinim faktörlerinden bağımsızlığı uygun model olarak düşündüğümüz Khi-kare bağımsızlık testleri ile incelenmiş, tarımsal kredi kullanma durumunu etkileyen faktörlerin logit model uygulanarak sonuçları yorumlanmıştır.

Modelde iki bağımlı değişken kullanılmıştır. Birinci bağımlı tarımsal kredi kaynaklarından tarımsal kredi kullanımı, ikincisi ise Ziraat Bankası tarımsal kredi

kaynaklarından tarımsal kredi kullanımı olarak belirlenmiştir. Öncelikle SPSS 22 paket programı kullanılarak öncelikle Khi-kare bağımsızlık analizi yapılarak değişkenler arasındaki ilişki belirlenmiştir. Bağımlı değişkenleri etkileyen değişkenler model içine alınmış, diğer değişkenler model dışında bırakılarak modelin yorumlanması yapılmıştır.

5.3. Veri Analizi Yöntemi (İstatistiksel Metot)

Verilerin analizi ile ilgili olarak tanımlayıcı istatistikler frekans ve yüzde değerleri ile sunulmuştur. Zirai kredi kullanma ve Ziraat bankasından kredi kullanma ile katılımcıların sosyo- demografik ile diğer özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile ki-kare analizi uygulanmıştır. Analizlerde beklenen değerlerin 5'ten küçük olması oranının %20 altında olduğu durumlarda (varsayımların gerçekleşmesi için) Fisher kesin testi ve Yates testi uygulaması yapılarak p değerlerinin düzeltilmesi yapılmıştır.

Kitlenin Zirai kredi kullanma ve Ziraat bankasından kredi kullanma durumuna yaş, eğitim, arazi büyüklüğü, faaliyet süresi, arazi sahipliği düzeyi, çiftçi kayıt sistemine üye olma, yıllık gelir düzeyi ve aileden iş gücü çalışma durumu değişkenlerinin çoklu olarak etkisinin görülebilmesi için Binary Logistik Regresyon uygulaması yapılmıştır. Araştırmada 0,05'den düşük değere sahip p değerlerin istatistik açıdan bir anlama sahip olduğu varsayılmıştır. Analizler paket programı (SPSS 22.0) ile yapılmıştır. Aşağıda kullanılan analizlere ilişkin literatürel bilgiler verilmektedir.

5.3.1. Lojistik Regresyon

Lojistik regresyon analizi, sınıflama ve atama işlemi yapmaya yardımcı olan bir regresyon yöntemidir. Bu model ikili seçim durumlarında farklı olasılık aralıklarını (0,1) sınırlandırmak için kullanılır. Yapılan bu analizin esas amacı, bireylerin hangi gruba dahil olduğunu belirlemede bir denklemi kurgulamaktır. Araştırmada bağımlı değişken olarak kabul edilen iki kategorili (ikilem/dichotomous/binary) grupların içinde bulunmayı belirleyen bağımsız değişkenler bileşenini tespit için ikili lojistik regresyon analizinin işleyişi açıklanmak istenmektedir (Cook, 2008).

Araştırmamızda istatistik uygulama yöntemi olarak ikili lojistik regresyon analizi tercih edilmiştir. Bu analiz yoluyla bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Lojistik regresyon analizinin temel özelliği, bağımsız değişkenlerin dağılımıyla

ilgili olarak diğer analizlerden farklı farklı bir şekilde daha az varsayım ihtiyacı duyulmasıdır (Tabachnick ve Fidell, 1996). Başka bir ifade ile doğrusallık ve kovaryans matrislerinin eşitliği gibi önermelere, normal dağılımlı bağımsız değişkenlerin varlığı halinde ihtiyaç duyulmaz. Bu durumda lojistik regresyonun daha esnek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Lojistik regresyonun gerçeğe yakın saptamalar ortaya koyması için fazla örneklere ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Özellikle ikiden daha büyük kategorili bağımlı değişkenin varlığı halinde, duyarlı bir örnekleme testi için, her bağımsız değişken için 50' den az olmayan bir örnekleme grubuna gereksinim vardır. Bazı kaynaklarda göre ise bu sayının her bağımsız değişken için en az 20 olması, toplamda ise 60 sayısına ulaşması yeterlidir (Stephenson, 2008).

Lojistik regresyon ile amaçlanan uygun bulunan veya uydurulan modelin içerdiği, bağımlı değişkenin değerini belirlemek olduğundan, burada yapılmak istenen en az iki gruba ilişkin “üyelik” araştırmasıdır. Böylece bu analizle sınıflandırma yapıp bağımlı ve bağımsız değişkenler ile değişkenler arasındaki ilişkileri saptamak amaçlanmaktadır (Mertler ve Vannatta, 2005).

5.3.2. Ki-kare (X^2) testi

Ki-kare testi, gözlemlenen frekanslar (n) ile beklenen frekanslar ($n(E_x)$) arasındaki farkı tespit etmeye yönelik bir testtir. Bu yöntemde, isimsel ya da sıralı ölçekli tablo olarak hazırlanmış verilerden yararlanılır. Sürekli değişkenler üzerinde yapılan ölçümler kesikli değişkene dönüştürülerek bu değişkene ki-kare testi tatbik edilebilir. Oransal veya yüzdelik olarak belirlenen verilerle bu testin uygulanması olanaksızdır (Özçelik, 1983).

Serbestlik derecesi (sd) ile ifade edilen Ki-kare testinde, dağılımın ortalaması sd 'ye ve varyansı ise sd 'nin iki katına eşittir. Değerleri sıfır ile sonsuz değer olarak belirlenebilir. Ki-kare dağılımı sürekli ve serbestlik derecesi arttıkça normal dağılıma yaklaşır, genellikle de iki bağımsız kendine özgü değişkeni analiz etmek için uygulanır. Sıfır başlangıç hipotezi (H_0), iki değişkenin bağımsız olduğunu; alternatif hipotezi (H_A) ise, iki değişken arasında ilişki olduğunu belirtir (Güngör, 2008, Ress, 1987, Masoom, 1992).

İki nitel değişkene ait araştırmalar, tesadüfi seçilen n örneklem büyüklüğündeki bir örnekleme bir gözlemin seçiminin diğerinin seçimini etkilemediği ve gözlemlerin bağımsız olduğu durumlarda geçerlilik göstermektedir (Ress, 1987).

Örnekleme yoluyla elde edilen rakamların, ana kütle rakamlarına uygun olup olmadığı; bir başka ifadeyle gözlenen değerlerin teorik (beklenen) değerlere uygunluk gösterip göstermediği ki-kare testi ile tespit edilir. Bir ki-kare dağılımı diğer ki-kare dağılımlarından serbestlik derecelerine göre ayrılır. Kareleri alınıp toplandığında, ki-kare dağılımı gösteren bağımsız standart normal değer sayısına serbestlik derecesi denir. Bir ki-kare dağılımının ortalaması, dağılımın serbestlik derecesine ve varyansı, serbestlik derecesinin iki katına eşittir. Ki-kare (χ^2) dağılımı sağa çarpıktır ve normalden daha diktir. Örneklem büyüklüğü arttıkça merkezi limit teoreminin bir sonucu olarak diklik ve asimetri azalır ve dağılım normale yaklaşır (Güngör, 2008).

Ki kare testinde tablodaki göz sayısı ($n \times r$) testin kullanılabilmesi ve elde edilen p değerinin yorumlanabilmesi için önemlidir. Analizlerde hücrelerin %20'den fazlasında 5'den ve herhangi bir hücrede 1'den az beklenen değerler ortaya çıkmamalıdır. Bu husus gerçekleştirilemiyorsa gözlemci, satır veya sütunlardan bazılarını birleştirerek testin kullanılabilmesini sağlamalıdır. Uygun satır ve sütunlar birleştirildikten sonra da varsayımlar sağlanamıyorsa çözümleme yoluna gidilmelidir. Bu nedenle araştırmacının örnek hacmini geniş tutması tavsiye edilmekte, büyük örnek hacminin çözümlemede yardımcı olunacağı belirtilmektedir (Çelik, 1999).

Araştırmacının örnek hacmini büyüklüğünü sağlayamadığı durumlarda ise dağılımı sürekliliğini sağlamak amacı ile verilerin düzeltilmesi önem arz etmektedir. Süreklilik varsayımının gerçekleşmesi için her bir hücre için beklenen değer 5'ten küçük olmamalıdır. Herhangi bir hücrede bu hususun gerçekleşmemesi durumunda düzeltilmesi için iki yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler uygun satırları veya sütunları birleştirme ve düzeltme testlerini kullanma olarak sıralanabilir (Bayazıt, ve Oğuz, 1998).

Dört bölümlü oluşumlarda bölümlerin herhangi birisinde beklenen değerler, 5' in altında ise dağılım çarpık ve kesikli olur. Bunun giderilmesi için, Fisher kesin ki-kare testinin uygulanması gerekir. Yine, çapraz tabloda toplam gözlem sayısının $n < 20$ olduğu her durumda Fisher kesin ki-kare testi uygulanmalıdır (Masoom, 1992). Yates düzeltmesi tablo düzeni dört gözlü düzenlerden fazla olduğu durumlarda kullanılır. Aksi halde ki-kare değerini küçülttüğü için H_0 'ın red edilmesini dolayısıyla önemli sonuçlara ulaşmayı engellemektedir (Hogg, 1978).

5.4. Tarımın Finansmanına İlişkin Bulgular

Tarımsal işletme sahipleri ile yapılan anket çalışmasına ilişkin verilerin analizi için SPSS 22 programından yararlanılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır.

Öncelikle sorulan soruların bölge ayrımında frekans dağılımı verilmiştir. Daha sonra bölge ayrımında Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletme için aile dışından iş gücü kullananların dağılımı ve tarımsal işletmeleri için kredi kullananlardan bu krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların dağılımı verilmiştir. Tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ve Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma durumu ile bazı belirli değişkenler arasındaki ilişki Ki-kare testi uygulanarak analiz edilmiştir. Değişkenlerin tarımsal işletme için kredi kullanma şartlarını etkileme durumunu incelemek amacıyla Binary lojistik regresyon testi uygulanmıştır.

Tablo 5. 1. Bölge Ayrımında Yaş Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yaş	18-35	1	2,1	14	23,7	1	5,9	36	25,4	9	10,3	7	7,5	13	15,3
	36-50	17	36,2	23	39,0	7	41,2	47	33,1	23	26,4	28	30,1	19	22,4
	51-65	20	42,6	14	23,7	8	47,1	38	26,8	32	36,8	36	38,7	34	40,0
	65 üzeri	9	19,1	8	13,6	1	5,9	21	14,8	23	26,4	22	23,7	19	22,4

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%42,6), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%47,1), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%36,8), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%38,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%40,0) 51-65 yaş aralığında iken, Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%39,0) ve Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%33,1) 36-50 yaş aralığındadır.

Araştırmaya katılan çiftçilerin çoğunluğunun 36-65 yaş grubu arasında yer aldığı görülmektedir. Bu durum anket yapılan tarımsal işletme sahiplerinin orta yaş kategorisine giren tecrübeli ve tarımsal bilgiye sahip çiftçiler olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları genç nüfusun tarımla ilgilenmediği açıkça göstermektedir.

Tablo 5. 2. Bölge Ayrımında Eğitim Durumu Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Eğitim Durumu	Okur-yazar	5	9,8	9	14,8	1	5,6	18	12,6	15	18,1	7	7,6	8	9,0
	İlkokul-ortaokul	26	51,0	18	29,5	9	50,0	49	34,3	34	41,0	32	34,8	34	38,2
	Lise	13	25,5	20	32,8	5	27,8	42	29,4	19	22,9	28	30,4	36	40,4
	Üniversite	7	13,7	12	19,7	2	11,1	31	21,7	13	15,7	25	27,2	11	12,4
	Yüksek Lisans	0	0,0	2	3,3	1	5,6	3	2,1	1	1,2	0	0,0	0	0,0
	Doktora	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	1,2	0	0,0	0	0,0

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%51,0), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%50,0), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%34,3), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%41,0) ve Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%34,8) ilkokul/ortaokul mezunu iken, Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%32,8) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%40,4) lise mezunudur.

Tarımsal işletme sahiplerinin eğitim durumuna bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun ilkokul, ortaokul veya lise mezunu olduğu, lise ve üzeri eğitim durumu olanların oranının ise düşük kaldığı görülmektedir. Yaş ortalaması ile birlikte değerlendirildiğinde genç ve eğitilmiş nüfusun tarımla uğraşmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bölgeler bazında bakıldığında Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yüksek öğrenimli çiftçi sayısı azımsanmayacak düzeydedir.

Tablo 5. 3. Bölge Ayrımında İşletmenin Faaliyet Süresinin Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
İşletmenin faaliyet süresi	1-5 yıl	6	10,9	17	27,4	0	0,0	16	11,4	8	9,3	16	17,6	7	7,9
	6-10 yıl	7	12,7	19	30,6	2	12,5	24	17,1	6	7,0	20	22,0	8	9,0
	11-15 yıl	12	21,8	10	16,1	5	31,3	15	10,7	6	7,0	11	12,1	9	10,1
	16-20 yıl	11	20,0	8	12,9	5	31,3	20	14,3	14	16,3	11	12,1	21	23,6
	21 yıl ve üzeri	19	34,5	8	12,9	4	25,0	65	46,4	52	60,5	33	36,3	44	49,4

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%34,5), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%46,4), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%60,5), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%36,3) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin

çoğunluğunun (%49,4) işletmesi 21 yıl ve daha fazla süredir faaliyette iken; Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%30,6) 6-10 yıl arası süredir, Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%31,3) 11-15 ya da 16-20 yıl arası süredir faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya konu olan tarımsal işletme sahiplerinin büyük kısmı 20 yıl ve üzeri süredir tarımla uğraşmaktadır. En düşük oran olarak 1-5 yıl arası tarım ile uğraşanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu husus tarımsal işlerin kazancının düşük olması ve tarımsal kazançların giderek düşmesi nedeniyle yeni tarımsal faaliyetlere başlanmamasının göstergesidir.

Tablo 5. 4. Bölge Ayrımında Arazi Büyüklüğünün Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Arazi büyük lüğü	1-30 dekar	15	27,8	20	32,3	7	38,9	19	13,7	7	8,1	83	89,2	20	22,7
	31-50 dekar	18	33,3	18	29,0	9	50,0	29	20,9	24	27,9	6	6,5	16	18,2
	51-100 dekar	16	29,6	15	24,2	1	5,6	37	26,6	35	40,7	4	4,3	31	35,2
	100-200 dekar	1	1,9	7	11,3	1	5,6	24	17,3	17	19,8	0	0,0	17	19,3
	200 dekar üzeri	4	7,4	2	3,2	0	0,0	30	21,6	3	3,5	0	0,0	4	4,5

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%33,3) ve Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%50,0) arazisi 31-50 dekar, Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%32,3) ve Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%89,2) arazisi 1-30 dekar, Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%26,6), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%40,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%31,3) arazisi 51-100 dekardır.

Araştırmaya katılan tarımsal işletme sahiplerinin arazi büyüklükleri incelendiğinde Türkiye genelinde arazi büyüklüklerinin büyük bir bölümünün 100 dekarın altında kaldığı görülmektedir. Bu tarımsal alanlar parçalı yapıya sahip olup, tarımsal işletmelerin çoğunluğu optimum işletme büyüklüğüne ulaşamamaktadır. Bu nedenle işletme sahiplerinin kaynakları yetersiz kalmakta ve tarımsal faaliyetlerini yürütebilmek için yabancı kaynağa ihtiyaç duymaktadır. İlk etapta kooperatif olarak örgütlenme ve arazi toplulaştırılması uzun bir süreç olduğundan, uygun tarımsal krediler çiftçiler açısından hayati önem taşımaktadır. Uygun finansman koşulları tarımda

teknoloji kullanımını arttıracak ve tarıma endeksli sanayi kurulabilecektir. Teknolojiden daha etkin ve verimli bir şekilde yararlanılması ile tarımsal araziden sağlanan verim artacak, tarım ürünlerini işleyecek fabrikalar, soğuk hava depoları, seralar aynı bölgede yer alacaktır. Tarım sadece ham ürün olarak değil, işlenmiş olarak da ekonomiye kazandırılacak bu durumda hem istihdama katkı sağlanacak hem de köyden kente göç önlenebilecektir. Türkiye tarımının en önemli problemlerinden bir tanesi çiftçilerin küçük ve dağınık topraklarla faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmalarıdır. Bir çiftçiye gerekli olan asgari tarım alanı, bölgenin yağışına, iklimine, toprak yapısına, sulama imkânlarına göre değişiklik göstermektedir. Örnek olarak Antalya civarında seracılık yapan bir çiftçinin toprak ihtiyacı bir-iki hektardan iken kıraç alanlarda tahıl üreten bir çiftçinin en az 100 hektar alana ihtiyacı vardır.

Tablo 5. 5. Bölge Ayrımında Arazinin Kime Ait Olduğunun Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Araziniz kime ait	Kendime	37	67,3	46	73,0	17	89,5	121	85,8	66	75,9	89	95,7	75	84,3
	Kiralık	14	25,5	17	27,0	2	10,5	14	9,9	21	24,1	4	4,3	12	13,5
	Her ikisi de	4	7,3	0	0,0	0	0,0	6	4,3	0	0,0	0	0,0	2	2,2

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%67,3), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%73,0), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%89,5), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%85,8), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%75,9); Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%95,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%84,3) arazisi kendine aittir.

Araştırmaya katılan tarımla uğraşanların arazi sahiplikleri incelendiğinde, Türkiye genelinde çiftçilik yapanların büyük kısmının tarım yaptıkları arazilerinin kendilerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Arazi büyüklüklerinin küçük olması bunun en büyük nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır Öte yandan Türkiye 2005 yılında tohum, gübre, ilaç ve mazot gibi çiftçinin üretim girdilerine verdiği desteği kaldırmış, onun yerine Dünya Bankası'nın istediği doğrudan gelir desteğini getirmiştir. Gelir desteğinden yararlanabilme arazi sahipliği şartına bağlanmıştır.

Tablo 5. 6. Bölge Ayrımında Çiftçi Kayıt Sistemi ve/veya Herhangi Bir Tarımsal Kuruluşa Üye Olma Durumunun Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Çiftçi Kayıt Sistemi ve/veya herhangi bir tarımsal kuruluşa üye misiniz ?	Çiftçi kayıt sistemin e üyeyim	25	49,0	20	33,3	6	33,3	90	66,2	23	28,0	70	84,3	41	56,9
	Tarımsal kuruluşa üyeyim	8	15,7	14	23,3	4	22,2	11	8,1	6	7,3	9	10,8	8	11,1
	Her ikisine üyeyim	18	35,3	26	43,3	8	44,4	35	25,7	53	64,6	4	4,8	23	31,9

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%49,0), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%66,2), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%84,3) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%56,9) çiftçi kayıt sistemine üye iken Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%43,3), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%44,4) ve İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%64,6) hem çiftçi kayıt sistemine hem de tarımsal kuruluşa üyedir.

Araştırmaya konu olan tarımsal işletme sahiplerinin çoğunluğunun Türkiye genelinde Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan tarımsal kuruluşa üyeliklerde oldukça yüksektir. Tarımsal işletme sahiplerinin Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olması hem doğrudan gelir desteğinden hem de Ziraat Bankasından kullanılacak tarımsal kredilerden yararlanmanın ön şartlarından biridir. Diğer taraftan tarımsal kuruluşlara üye olmanın avantajı vadeli girdi temini, ürün pazarlama ve satışı, eğitim, aynı-nakdi kredi vb. gereksinimlerin karşılanmasında yararlanılan kolaylıklardır.

Tablo 5. 7. Bölge Ayrımında Tarımsal Faaliyetten Elde Edilen Ürün Çeşidinin Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tarımsal faaliyetinizden elde ettiğiniz ürün çeşidi	Bitkisel üretim	32	59,3	24	38,1	11	57,9	99	69,7	36	41,4	75	80,6	29	33,0
	Hayvansal üretim	1	1,9	9	14,3	4	21,1	5	3,5	3	3,4	10	10,8	9	10,2
	Her ikisi	21	38,9	30	47,6	4	21,1	38	26,8	48	55,2	8	8,6	50	56,8

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%59,3), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%57,9), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%69,7) ve Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu

(%80,6) bitkisel üretim yapmakta iken Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%47,6), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%55,2) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%56,8) hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapmaktadır.

Araştırmaya katılan tarımsal işletme sahiplerinin tarımsal gelirinin türü incelendiğinde, Türkiye genelinde bitkisel üretim geliri elde edenlerin oranının hayli yüksek olduğu buna karşılık sadece hayvansal üretin geliri elde edenlerin oranının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan istatistiki verilere göre 2017 yılında bitkisel üretim değeri 135.2 milyar TL iken, hayvansal üretim değeri 187.7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5. 8. Bölge Ayrımında İşletmenin Ortalama Yıllık Tarımsal Gelirinin Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
İşletmenin ortalama yıllık tarımsal geliri	10.000-30.000 TL	26	47,3	28	44,4	7	36,8	52	36,6	34	39,1	70	78,7	37	42,0
	31.000-70.000 TL	20	36,4	26	41,3	10	52,6	46	32,4	33	37,9	13	14,6	35	39,8
	71.000-120.000 TL	7	12,7	6	9,5	2	10,5	19	13,4	18	20,7	2	2,2	14	15,9
	121.000 TL ve üzeri	2	3,6	3	4,8	0	0,0	25	17,6	2	2,3	4	4,5	2	2,3

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%47,3), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%44,4), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%36,6), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%39,1), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%78,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%42,0) ortalama yıllık 10.000-30.000 TL arası tarımsal geliri bulunmakta iken Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%52,6) 31.000-70.000 TL arası geliri bulunmaktadır.

Türkiye genelinde ankete katılan çiftçilerin ortalama yıllık gelirleri incelendiğinde: büyük bir bölümünün 10.000 TL ile 70.000 TL arası gelir elde ettiği görülmektedir. Bu cevapların ne kadar gerçeği yansıttığını belirlemek güç olmakla birlikte, tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerin oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, tarımsal faaliyette bulunanlar bir sonraki yılın tarımsal

faaliyetleri için kredi kullanmakta ve faiz yükü altına girmektedirler. Sürdürülebilir bir finansman kaynağına ulaşamamak tarımdan kaçışa ve arazilerin elden çıkarılmasına neden olmaktadır. Göz önüne alınması gerekli bir olguda kırsal alanda yaşayan insanların da tüketim ekonomisi içine girmiş olmalarıdır. Artan tüketim talepleri ile birlikte çiftçi gelirinin de artması gerekmekte mevcut üretim modeli ve toprak dağılımı ile bunu sağlamanın mümkün olmadığı görülmektedir. Bu üretim modelinin değişmemesi zamanla kırsal alanlarda sadece şehre göç etme imkânı olmayan yaşlı insanlar kalmasına ve tarımsal üretimin düşmeye devam etmesine neden olacaktır.

Tablo 5. 9. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletmede Aile Dışından İş Gücü Kullanma Durumunun Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tarımsal işletmenizde aileniz dışında iş gücü kullanıyor musunuz?	Evet	37	67,3	37	58,7	18	94,7	101	71,1	48	55,2	42	45,2	52	57,8
	Hayır	18	32,7	26	41,3	1	5,3	41	28,9	39	44,8	51	54,8	38	42,2

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%67,3), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%58,7), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%94,7), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%71,1), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%55,2) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%57,8) işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanmakta iken Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%54,8) ailesi dışında iş gücü kullanmamaktadır.

Anlaşılabileceği üzere işletme sahiplerinin büyük bir bölümü işletmesinde şahsı veya aile fertlerinden biri dışında iş gücü kullanmaktadır. Bu durum tarım sektörünün istihdama katkısının önemini açık göstergesidir.

Tablo 5. 10. Bölge Ayrımında Tarım Dışı Gelir ve Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumu

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tarım dışı geliriniz ve sosyal güvenceniz var mı?	Tarım dışı gelirim var	10	19,2	27	45,8	5	27,8	38	27,7	15	17,9	5	5,6	23	28,0
	Sosyal güvencem var	26	50,0	16	27,1	10	55,6	45	32,8	46	54,8	78	86,7	32	39,0
	Her ikisi de var	16	30,8	16	27,1	3	16,7	54	39,4	23	27,4	7	7,8	27	32,9

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%50,0), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%55,6), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%54,8), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%86,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%39,0) sosyal güvencesi bulunmakta; Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%45,8) tarım dışı geliri bulunmakta; Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğunun (%45,8) hem tarım dışı geliri hem de sosyal güvencesi bulunmaktadır.

Ankete katılan çiftçilerin yüksek düzeyde sosyal güvencelerinin olması ve tarım dışı gelirlerinin bulunması, sadece çiftçilikle geçinilmediğini ayrıca gelecekte karşılaşılabilecekleri afet, kaza, hastalık vb. gibi durumlara karşı tedbir aldıklarını göstermektedir. Bu durum tarımsal faaliyetler açısından kırılgan bir durum yaratmakta, yaşanabilecek olumsuzluklarda tarımsal faaliyetlere son verilmesi gündeme gelmektedir. Bir kısım topraklar gelirinin önemli bir kısmını başka işlerden elde edenlerin elindedir ve buda insanların verimli tarım yapmasını engellemektedir. Yapılması gereken, uygun finansman koşullarıyla tarımı terk etmiş insanların topraklarını satın almak ve bu toprakları gerçek çiftçilere teslim etmektir.

Tablo 5. 11. Bölge Ayrımında Tarım Dışı Gelirin Kaynağı

Tarım dışı gelirin varsa hangi kaynaklardan		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ücret geliri	Evet	24	43,6	11	17,5	6	31,6	27	18,9	48	55,2	58	62,4	9	10,0
	Hayır	31	56,4	52	82,5	13	68,4	116	81,1	39	44,8	35	37,6	81	90,0
Ticari gelir	Evet	13	23,6	23	36,5	2	10,5	33	23,1	16	18,4	6	6,5	16	17,8
	Hayır	42	76,4	40	63,5	17	89,5	110	76,9	71	81,6	87	93,5	74	82,2
Kira geliri	Evet	3	5,5	4	6,3	5	26,3	21	14,7	6	6,9	7	7,5	18	20,0
	Hayır	52	94,5	59	93,7	14	73,7	122	85,3	81	93,1	86	92,5	72	80,0
Diğer	Evet	14	25,5	20	31,7	4	21,1	54	37,8	17	19,5	6	6,5	32	35,6
	Hayır	41	74,5	43	68,3	15	78,9	89	62,2	70	80,5	87	93,5	58	64,4

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %43,6, ticari gelirden olanların oranı %23,6, kira gelirinden olanların oranı %5,5, diğer kaynaklardan olanların oranı %25,5'tir.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %17,5, ticari gelirden olanların oranı %36,5, kira gelirinden olanların oranı %6,3, diğer kaynaklardan olanların oranı %31,7'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %31,6, ticari gelirden olanların oranı %10,5, kira gelirinden olanların oranı %26,3, diğer kaynaklardan olanların oranı %21,1'dir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %18,9, ticari gelirden olanların oranı %23,1, kira gelirinden olanların oranı %14,7, diğer kaynaklardan olanların oranı %37,8'dir.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %55,2, ticari gelirden olanların oranı %18,4, kira gelirinden olanların oranı %6,9, diğer kaynaklardan olanların oranı %19,5'tir.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %62,4, ticari gelirden olanların oranı %6,5, kira gelirinden olanların oranı %7,5, diğer kaynaklardan olanların oranı %6,5'tir.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarım dışı geliri ücret gelirinden olanların oranı %10,0, ticari gelirden olanların oranı %17,8, kira gelirinden olanların oranı %20,0, diğer kaynaklardan olanların oranı %35,6'dır.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” verilerinden 2017 yılında tarım sektöründe gerçekleşen gelir artışının tarım dışı sektörlerde gerçekleşenin çok altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda çiftçiler gelir getirici tarım dışı faaliyetlerde bulunmaktadır.

Tablo 5. 12. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumunun Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tarımsal işletmeniz için kredi kullanım durumu	Kullanıyorum	36	65,5	47	75,8	11	57,9	100	70,9	58	69,0	19	21,6	67	75,3
	Kullanmıyorum	19	34,5	15	24,2	8	42,1	41	29,1	26	31,0	69	78,4	22	24,7

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%65,5), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%75,8), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%57,9), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%70,9), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%60,9) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%75,3) işletmesi için kredi kullanmakta iken Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%78,4) kredi kullanmamaktadır.

Araştırmaya katılan çiftçilerin tarımsal kredi kullanımı Türkiye genelinde, Karadeniz bölgesi hariç, yüksek oranlardadır. Çiftçilerin büyük bölümü tarımsal faaliyetleri için banka kredisine ihtiyaç duymaktadır. Karadeniz bölgesinde tarım arazi büyüklüklerinin çok küçük olması ve çoğunlukla çay ve fındık ekimi krediye olan talebi azaltmaktadır.

Tablo 5. 13. Bölge Ayrımında Yıllık Kredi Kullanım Miktarının Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yıllık kredi kullanımı miktarı	20.000 TL'ye kadar	18	42,9	22	42,3	4	26,7	37	33,9	15	23,4	13	54,2	42	60,0
	50.000 TL'ye kadar	20	47,6	19	36,5	9	60,0	40	36,7	40	62,5	7	29,2	18	25,7
	100.000 TL'ye kadar	4	9,5	7	13,5	2	13,3	15	13,8	7	10,9	4	16,7	8	11,4
	100.000 TL üzeri	0	0,0	4	7,7	0	0,0	17	15,6	2	3,1	0	0,0	2	2,9

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%47,6), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%60,0), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%36,7) ve İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%62,5) yıllık 50.000 TL'ye kadar kredi kullanmakta iken Doğu Anadolu bölgesinden

cevap verenlerin çoğunluğu (%42,3), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%54,2) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%60,0) 20.000 TL'ye kadar kredi kullanmaktadır.

Ankete katılan tarımsal işletmelerin çok büyük bir kısmı 50 bin TL'ye kadar kredi kullanmaktadır. Tarımsal faaliyetler için talep edilen kredi miktarı oldukça makul seviyelerdedir.

Tablo 5. 14. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Kullanma Nedenlerinin Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tarımsal kredi kullanma nedeniniz	Tohum, gübre, ilaç alımı, sulama bedeli, işçilik vb için	39	97,5	45	83,3	14	93,3	85	75,9	57	89,1	12	48,0	50	71,4
	Özel ihtiyaçlar için	1	2,5	4	7,4	1	6,7	11	9,8	6	9,4	7	28,0	13	18,6
	Diğer	0	0,0	5	9,3	0	0,0	16	14,3	1	1,6	6	24,0	7	10,0

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%97,5), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%83,3), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%93,3), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%75,9), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%89,2), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%48,0) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%71,4) tarımsal krediyi Tohum, gübre, ilaç alımı, sulama bedeli, işçilik vb için kullanmaktadır.

Tarımsal işletmeler tarımsal kredileri büyük çoğunlukla tarımsal girdi temini için kullanmaktadır. Tarımsal işletmelerin öz sermayeleri, işletmeleri için yetersiz olduğundan, yabancı kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda sürdürülebilir yabancı kaynak çiftçiler için hayati önem taşımaktadır.

Tablo 5. 15. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Kullanma Sıklığının Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
				n	%										
Tarımsal kredi kullanma sıklığı	Her yıl	26	66,7	9	16,7	9	60,0	68	57,1	56	84,8	0	0,0	18	25,4
	İki yılda bir	9	23,1	30	55,6	5	33,3	30	25,2	7	10,6	6	24,0	18	25,4
	Üç yılda bir	2	5,1	11	20,4	1	6,7	14	11,8	3	4,5	8	32,0	16	22,5
	Daha fazla	2	5,1	4	7,4	0	0,0	7	5,9	0	0,0	11	44,0	19	26,8

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%66,7), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%60,0), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%60,0) ve İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%84,8) tarımsal krediyi her yıl kullanmakta, Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%55,6) iki yılda bir kullanmakta, Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%44,0) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%26,8) ise daha fazla kullanmaktadır.

Türkiye genelinde tarımsal işletmelerin büyük bir çoğunluğu her yıl tarımsal kredi kullanmaktadırlar.

Tablo 5. 16. Bölge Ayrımında Kullanılan Kredilerin Vade Sürelerinin Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kullandığınız kredilerin vadeleri nedir?	1 yıla kadar	21	51,2	11	20,4	9	60,0	57	47,9	30	45,5	1	3,7	13	18,6
	2 yıla kadar	10	24,4	17	31,5	2	13,3	36	30,3	27	40,9	14	51,9	23	32,9
	2 yıl ve üzeri	10	24,4	26	48,1	4	26,7	26	21,8	9	13,6	12	44,4	34	48,6

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%51,2), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%60,0), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%47,9) ve İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%45,5) 1 yıla kadar vadeli kredi kullanmakta, Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%48,1) 2 yıla kadar vadeli kullanmakta, Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%48,1) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%48,6) ise 2 yıl ve üzeri vadeli kredi kullanmaktadır.

Ankete katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu en fazla iki yıla kadar vadeli kredi kullanabilmektedir. Kullanılan kredilerin büyük çoğunluğunun işletme kredisi olması ve bankalar tarafından kullandırılan işletme kredilerinin vadelerinin 2 yıla kadar olması bunun en büyük nedenidir.

Tablo 5. 17. Bölge Ayrımında Tercih Edilen Kredi Kaynağının Dağılımı

Tercih ettiğiniz kredi kaynağı aşağıdakilerden hangisidir?		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ziraat Bankası	Evet	28	50,9	47	74,6	14	73,7	111	77,6	57	65,5	17	18,3	62	68,9
	Hayır	27	49,1	16	25,4	5	26,3	32	22,4	30	34,5	76	81,7	28	31,1
Tarım Kredi Kooperatif	Evet	18	32,7	4	6,3	6	31,6	38	26,6	13	14,9	4	4,3	23	25,6
	Hayır	37	67,3	59	93,7	13	68,4	105	73,4	74	85,1	89	95,7	67	74,4
Tarım Satış Kooperatifi	Evet	3	5,5	2	3,2	4	21,1	2	1,4	9	10,3	1	1,1	5	5,6
	Hayır	52	94,5	61	96,8	15	78,9	141	98,6	78	89,7	92	98,9	85	94,4
Diğer banka	Evet	5	9,1	8	12,7	2	10,5	19	13,3	3	3,4	6	6,5	15	16,7
	Hayır	50	90,9	55	87,3	17	89,5	124	86,7	84	96,6	87	93,5	75	83,3

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı Ziraat Bankası olanların oranı %50,9, tarım kredi kooperatif olanların oranı %32,7, tarım satış kooperatif olanların oranı %5,5, diğer bankalar olanların oranı %9,1'dir.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı Ziraat Bankası olanların oranı %74,6, tarım kredi kooperatif olanların oranı %6,3, tarım satış kooperatif olanların oranı %3,2, diğer bankalar olanların oranı %12,7'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı Ziraat Bankası olanların oranı %73,7, tarım kredi kooperatif olanların oranı %31,6; tarım satış kooperatif olanların oranı %21,1, diğer bankalar olanların oranı %10,5'tir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı Ziraat Bankası olanların oranı %77,6, tarım kredi kooperatif olanların oranı %26,6, tarım satış kooperatif olanların oranı %1,4, diğer bankalar olanların oranı %13,3'tür.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı Ziraat Bankası olanların oranı %65,5, tarım kredi kooperatif olanların oranı %14,9, tarım satış kooperatif olanların oranı %10,3, diğer bankalar olanların oranı %3,4'tür.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı Ziraat Bankası olanların oranı %18,3, tarım kredi kooperatif olanların oranı %4,3, tarım satış kooperatif olanların oranı %1,1, diğer bankalar olanların oranı %6,5'tir.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan tercih ettiği kredi kaynağı

Ziraat Bankası olanların oranı %68,9, tarım kredi kooperatif olanların oranı %25,6, tarım satış kooperatif olanların oranı %5,6, diğer bankalar olanların oranı %16,7'dir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin tarımsal kredi kullandıkları kurumlar incelendiğinde; Türkiye genelinde Karadeniz Bölgesi hariç, kullanılan kredilerin büyük çoğunluğunun T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla kullanıldığı, diğer kurumlardan kredi kullanımının oldukça düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Tablo 5. 18. Bölge Ayrımında Kredi Alınan Bankanın Seçilme Nedeninin Dağılımı

Kredi aldığınız bankayı seçme nedeni		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Devlet bankası olması	Evet	22	40,0	42	66,7	14	73,7	97	67,8	52	59,8	18	19,4	55	61,1
	Hayır	33	60,0	21	33,3	5	26,3	46	32,2	35	40,2	75	80,6	35	38,9
Yörede başka banka bulunmaması	Evet	3	5,5	4	6,3	1	5,3	24	16,8	22	25,3	2	2,2	6	6,7
	Hayır	52	94,5	59	93,7	18	94,7	119	83,2	65	74,7	91	97,8	84	93,3
Kredi almanın kolay olması	Evet	5	9,1	11	17,5	1	5,3	27	18,9	7	8,0	3	3,2	18	20,0
	Hayır	50	90,9	52	82,5	18	94,7	116	81,1	80	92,0	90	96,8	72	80,0
Faiz oranlarının düşük olması	Evet	14	25,5	16	25,4	3	15,8	46	32,2	9	10,3	5	5,4	13	14,4
	Hayır	41	74,5	47	74,6	16	84,2	97	67,8	78	89,7	88	94,6	77	85,6
Özel banka olması	Evet	0	0,0	2	3,2	1	5,3	1	,7	0	0,0	1	1,1	3	3,3
	Hayır	55	100,0	61	96,8	18	94,7	142	99,3	87	100,0	92	98,9	87	96,7

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %40,0, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %5,5, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %9,1, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %25,5'tir.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %66,7, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %6,3, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %17,5, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %25,4, özel banka olmasından dolayı seçenlerin oranı %3,2'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %73,7, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %5,3, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %5,3, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %15,8, özel banka

olmasından dolayı seçenlerin oranı %5,3'tür.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %67,8, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %16,8, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %18, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %32,2, özel banka olmasından dolayı seçenlerin oranı %,7'dir.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %59,8, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %25,3, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %8,0, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %10,3'tür.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %19,4, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %2,2, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %3,2, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %5,4, özel banka olmasından dolayı seçenlerin oranı %1,1'dir.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi aldığı kaynağı devlet bankası olmasından dolayı seçenlerin oranı %61,1, yörede başka banka bulunmamasından dolayı seçenlerin oranı %6,7, kredi almanın kolay olmasından dolayı seçenlerin oranı %20,0, faiz oranlarının düşük olmasından dolayı seçenlerin oranı %14,4, özel banka olmasından dolayı seçenlerin oranı %3,3'tür.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin tarımsal kredi kullandıkları bankanın seçiminde en önemli unsurların devlet bankası olma ve düşük faiz oranı olduğu görülmektedir

Tablo 5. 19. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'nın Tarım Kesimine Kredi Desteği Verdiğini Düşünme Durumunun Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
				n	%					n	%				
Ziraat bankasının tarım kesimine	Evet, düşünüyorum	15	30,0	48	80,0	6	35,3	42	32,1	12	14,0	16	59,3	22	26,5
	Hayır, düşünmüyorum	14	28,0	7	11,7	2	11,8	35	26,7	26	30,2	8	29,6	30	36,1

kredi desteğini verdiğini düşünüyor musunuz?	Kısmen verdiğini düşünüyorum	21	42,0	5	8,3	9	52,9	54	41,2	48	55,8	3	11,1	31	37,3
--	------------------------------------	----	------	---	-----	---	------	----	------	----	------	---	------	----	------

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%42,0), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%52,9), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%41,2), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%55,8) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%37,3) Ziraat Bankası'nın tarım kesimine kısmen kredi desteği verdiğini düşünmekte iken Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%80,0) ve Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%59,3) destek verdiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu Ziraat Bankasının tarım kesimine yeterli kredi desteği verdiğini düşünmediklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 5. 20. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'nın Geleceği Hakkındaki Düşüncelerin Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yapılandırma sürecinde ki Ziraat Bankası'nın geleceği hakkında düşünceniz nedir?	Tamamen özelleştirilmeli	4	7,8	4	6,6	4	23,5	11	8,3	3	3,5	5	19,2	6	7,4
	Özelleştirilmemeli, tarım sektörünün ihtiyaçlarına odaklı ihtisas bankası haline getirilmeli	37	72,5	29	47,5	7	41,2	67	50,4	73	84,9	15	57,7	62	76,5
	Özelleştirilmemeli, şu anda olduğu gibi bankacılık faaliyetlerine devam etmeli	10	19,6	28	45,9	6	35,3	55	41,4	10	11,6	6	23,1	13	16,0

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%72,5), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%47,5), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%41,2), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%50,4), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%84,9), Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%57,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%76,5) yapılandırma sürecinde Ziraat Bankası'nın özelleştirilmemesini ve tarım sektörünün ihtiyaçlarına odaklı ihtisas bankası haline getirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu Ziraat Bankasının tamamen özelleştirilmesine karşı çıkmış. özellikle Ziraat Bankasının tarım sektörü odaklı bir ihtisas bankasına dönüşmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 5. 21. Bölge Ayrımında Kredi Alırken Karşılaşılan Problemlerin Dağılımı

Kredi alırken karşılaştığınız en büyük problemler		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Hiçbir problemle karşılaşmıyorum	Evet	1	1,8	20	31,7	3	15,8	25	17,5	2	2,3	8	8,6	18	20,0
	Hayır	54	98,2	43	68,3	16	84,2	118	82,5	85	97,7	85	91,4	72	80,0
Faiz oranlarının yüksek olması	Evet	32	58,2	24	38,1	8	42,1	72	50,3	59	67,8	11	11,8	47	52,2
	Hayır	23	41,8	39	61,9	11	57,9	71	49,7	28	32,2	82	88,2	43	47,8
Kredi miktarının yetersiz olması	Evet	18	32,7	7	11,1	3	15,8	40	28,0	24	27,6	7	7,5	11	12,2
	Hayır	37	67,3	56	88,9	16	84,2	103	72,0	63	72,4	86	92,5	79	87,8
Vade kısıtlılığı	Evet	4	7,3	7	11,1	2	10,5	52	36,4	10	11,5	6	6,5	15	16,7
	Hayır	51	92,7	56	88,9	17	89,5	91	63,6	77	88,5	87	93,5	75	83,3
Kredinin zamanında verilmemesi	Evet	12	21,8	4	6,3	3	15,8	31	21,7	22	25,3	4	4,3	0	0,0
	Hayır	43	78,2	59	93,7	16	84,2	112	78,3	65	74,7	89	95,7	90	100,0
Formalitenin uzunluğu	Evet	13	23,6	11	17,5	2	10,5	68	47,6	35	40,2	8	8,6	24	26,7
	Hayır	42	76,4	52	82,5	17	89,5	75	52,4	52	59,8	85	91,4	66	73,3
Krediye gösterilecek karşılık	Evet	29	52,7	8	12,7	7	36,8	58	40,6	61	70,1	9	9,7	17	18,9
	Hayır	26	47,3	55	87,3	12	63,2	85	59,4	26	29,9	84	90,3	73	81,1

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %1,8, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %58,2, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %32,7, vade kısıtlılığı problemiyle karşılaşanların oranı %7,3, kredinin zamanında verilmemesi problemiyle karşılaşanların oranı %21,8, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %23,6, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %52,7'dir.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %31,7, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %38,1, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %11,1, vade kısıtlılığı problemiyle karşılaşanların oranı %11, kredinin zamanında verilmemesi problemiyle karşılaşanların oranı %6,3, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %17,5, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %12,7'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %15,8, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %42,1, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %15,8, vade kısıtlılığı problemiyle karşılaşanların oranı %10,5, kredinin zamanında

verilmemesi problemiyle karşılaşanların oranı %15,8, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %10,5, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %36,8'dir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %17,5, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %50,3, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %28,0, vade kısalığı problemiyle karşılaşanların oranı %36,4, kredinin zamanında verilmemesi problemiyle karşılaşanların oranı %21,7, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %47,6, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %40,6'dır.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %2,3, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %67,8, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %27,6, vade kısalığı problemiyle karşılaşanların oranı %11,5, kredinin zamanında verilmemesi problemiyle karşılaşanların oranı %25,3, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %40,2, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %70,1'dir.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %8,6, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %11,8, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %7,5, vade kısalığı problemiyle karşılaşanların oranı %6,5, kredinin zamanında verilmemesi problemiyle karşılaşanların oranı %4,3, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %8,6, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %9,7'dir.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi alırken hiçbir problemle karşılaşmayanların oranı %20,0, faiz oranlarının yüksek olması problemiyle karşılaşanların oranı %52,2, kredi miktarının yetersiz olması problemiyle karşılaşanların oranı %12,2, vade kısalığı problemiyle karşılaşanların oranı %16,7, formalitenin uzunluğu problemiyle karşılaşanların oranı %26,7, krediye gösterilecek karşılık problemiyle karşılaşanların oranı %18,9'dur.

Araştırmaya konu olan tarımsal işletmelerin kredi kullanırken karşılaştığı sorunların başında faiz oranının yüksekliği, kredi miktarının yetersiz olması, kredi

vadesinin kısa olması ve krediye karşılık istenen teminatların durumu hususlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Tarımsal kredi kullanırken göz önüne alınacak en önemli unsur faiz oranının düşük olmasıdır. Tarımsal işletme sahiplerinin tarımsal kredi kullanabilmesi için faiz oranlarının düşük olması sürdürülebilir finansman açısından son derece önemlidir.

Tablo 5. 22. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Olmadığı Durumda İşlerin Finanse Edilme Şeklinin Dağılımı

Tarımsal kredilerin olmadığı durumda işlerinizi nasıl finanse edersiniz?		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Eldeki tasarrufları kullanarak	Evet	14	25,5	36	57,1	8	42,1	75	52,4	14	16,1	20	21,5	34	37,8
	Hayır	41	74,5	27	42,9	11	57,9	68	47,6	73	83,9	73	78,5	56	62,2
Aile fertlerinin daha çok işletmede çalıştırarak	Evet	9	16,4	9	14,3	5	26,3	24	16,8	2	2,3	4	4,3	20	22,2
	Hayır	46	83,6	54	85,7	14	73,7	119	83,2	85	97,7	89	95,7	70	77,8
Gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak	Evet	7	12,7	4	6,3	4	21,1	8	5,6	15	17,2	0	0,0	17	18,9
	Hayır	48	87,3	59	93,7	15	78,9	135	94,4	72	82,8	93	100,0	73	81,1
Bedeli karşılığı borç alarak	Evet	26	47,3	17	27,0	4	21,1	56	39,2	60	69,0	6	6,5	15	16,7
	Hayır	29	52,7	46	73,0	15	78,9	87	60,8	27	31,0	87	93,5	75	83,3
Bedelsiz borç alarak	Evet	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5	3,5	1	1,1	0	0,0	0	0,0
	Hayır	55	100,0	63	100,0	19	100,0	138	96,5	86	98,9	93	100,0	90	100,0

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %25, aile fertlerini daha çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %16,4, gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak finanse edenlerin oranı %12,7, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %47,3'tür.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %57,1, aile fertlerini daha çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %14,3, gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak finanse edenlerin oranı %6,3, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %27,0'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %42,1, aile fertlerini daha

çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %26,3, gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak finanse edenlerin oranı %21,1, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %21,2'dir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %52,4, aile fertlerini daha çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %16,8, gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak finanse edenlerin oranı %5,6, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %39,2, bedelsiz borç alarak finanse edenlerin oranı %3,5'tir.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %16,1, aile fertlerini daha çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %2,3, gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak finanse edenlerin oranı %17,2, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %69,0, bedelsiz borç alarak finanse edenlerin oranı %1,1'dir.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %21,5, aile fertlerini daha çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %4,3, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %6,5'tir.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal kredi olmadığı durumda işlerini eldeki tasarrufları kullanarak finanse edenlerin oranı %37,8, aile fertlerini daha çok işletmede çalıştırarak finanse edenlerin oranı %22,2, gübre, ilaç, sulama gibi giderleri daha az kullanarak finanse edenlerin oranı %18,9, bedeli karşılığı borç alarak finanse edenlerin oranı %16,7'dir.

Araştırmaya konu olan tarımsal işletmeler tarımsal krediye ulaşamadıkları durumlarda finansman ihtiyaçlarını büyük çoğunlukla kendi tasarruflarından sağlamakta, işgücü kullanımını sınırlamakta veya tarımsal faaliyetler için gerekli girdi kullanımında azaltmaya gitmektedir. Bu durum hem verimliliği düşürmekte hem de istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 5. 23. Bölge Ayrımında Kredi Borcu Öderken Sıkıntı Yaşama Durumunun Dağılımı

		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kredi borcunuzu öderken herhangi bir sebepten dolayı ödeme sıkıntısı yaşıyor musunuz?	Evet	40	88,9	39	66,1	12	75,0	93	76,2	57	87,7	8	33,3	53	72,6
	Hayır	5	11,1	20	33,9	4	25,0	29	23,8	8	12,3	16	66,7	20	27,4

Ankete Akdeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%88,9), Doğu Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%66,1), Ege bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%75,0), Güneydoğu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%76,2), İç Anadolu bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%88,7) ve Marmara bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%72,6) kredi borcunu öderken herhangi bir sebepten dolayı sıkıntı yaşamakta iken Karadeniz bölgesinden cevap verenlerin çoğunluğu (%66,7) sıkıntı yaşamamaktadır.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu tarımsal kredilerinin geri ödenmesinde sıkıntıyla karşılaştıklarını beyan etmişlerdir.

Tablo 5. 24. Bölge Ayrımında Kredi Borcunun Ödenmesinde Yaşanan Sıkıntı Sebebinin Dağılımı

Kredi borcunu öderken hangi sebep veya sebeplerden dolayı ödeme sıkıntısı yaşıyorsunuz?		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kredi faizinin yüksek olması	Evet	24	43,6	20	31,7	9	47,4	58	40,6	45	51,7	8	8,6	24	26,7
	Hayır	31	56,4	43	68,3	10	52,6	85	59,4	42	48,3	85	91,4	66	73,3
Tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olması	Evet	19	34,5	7	11,1	3	15,8	27	18,9	30	34,5	4	4,3	5	5,6
	Hayır	36	65,5	56	88,9	16	84,2	116	81,1	57	65,5	89	95,7	85	94,4
Tarımsal üretimde verimin düşük olması	Evet	13	23,6	12	19,0	5	26,3	47	32,9	27	31,0	4	4,3	35	38,9
	Hayır	42	76,4	51	81,0	14	73,7	96	67,1	60	69,0	89	95,7	55	61,1
Tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılması	Evet	5	9,1	6	9,5	1	5,3	23	16,1	3	3,4	0	0,0	10	11,1
	Hayır	50	90,9	57	90,5	18	94,7	120	83,9	84	96,6	93	100,0	80	88,9
Tarımsal	Evet	30	54,5	11	17,5	9	47,4	65	45,5	52	59,8	4	4,3	30	33,3

ürünlerinin fiyatının düşük olması	Hayır	25	45,5	52	82,5	10	52,6	78	54,5	35	40,2	89	95,7	60	66,7
Tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olması	Evet	4	7,3	19	30,2	3	15,8	36	25,2	14	16,1	5	5,4	7	7,8
	Hayır	51	92,7	44	69,8	16	84,2	107	74,8	73	83,9	88	94,6	83	92,2

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %43,6, tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %34,5, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %23,6, tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %9,1, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %54,5, tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %7,3'tür.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %31,7, tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %11,1, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %19,0, tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %9,5, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %17,5, tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %30,2'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %47,4, tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %15,8, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %26,3, tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %5,3, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %47,4, tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %15,8'dir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %40,6,

tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %18,9, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %32,9, tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %16,1, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %45,5, tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %25,2'dir.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %51,7, tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %34,5, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %31,0, tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %3,4, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %59,8, tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %16,1'dir.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %8,6, tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %4,3, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %4,3, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %4,3, tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %5,4'tür.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan kredi faizini öderken faizin yüksek olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %26,7, tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %5,6, tarımsal üretimde verimin düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %38,9, tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %11,1, tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %33,3, üretimin büyük oranda iklim şartlarına dayanmasından dolayı ödeme sıkıntısı yaşayanların oranı %7,8'dir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan sıkıntının nedenlerinin başında kredi faiz oranlarının yüksek olması, ürün bedellerinin düşük olması ve verim düşüklüğü hususlarını belirtmişlerdir. Nedenleri göz önüne alındığında tarımsal kredi ödemede zorlukla karşılaşma oranının oldukça yüksek olması anlaşılabilir olup çiftçiler açısından planlama yapmanın, dış faktörler nedeniyle, zor olduğu görülmektedir.

Tablo 5. 25. Bölge Ayrımında Tarımsal Kredi Vadesi Ödenmediğinde İzlenilen Yolun Dağılımı

Tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinizde nasıl ödüyorsunuz?		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Arazi satarak	Evet	8	14,5	21	33,3	3	15,8	8	5,6	12	13,8	3	3,2	5	5,6
	Hayır	47	85,5	42	66,7	16	84,2	135	94,4	75	86,2	90	96,8	85	94,4
Başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak	Evet	20	36,4	21	33,3	12	63,2	49	34,3	30	34,5	8	8,6	26	28,9
	Hayır	35	63,6	42	66,7	7	36,8	94	65,7	57	65,5	85	91,4	64	71,1
Arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb gibi yerlerden borçlanarak	Evet	23	41,8	17	27,0	4	21,1	74	51,7	35	40,2	8	8,6	38	42,2
	Hayır	32	58,2	46	73,0	15	78,9	69	48,3	52	59,8	85	91,4	52	57,8

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %14,5, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %36,4, arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %41,8'dir.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %33,3, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %33,3, arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb. gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %27,0'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %15,8, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %63,2, arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb. gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %21,1'dir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %5,6, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %34,3, arkadaş, akraba,

esnaf, tefeci vb. gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %51,7'dir.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %13,8, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %34,,; arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb. gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %40,2'dir.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %3,2, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %8,6, arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb. gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %8,6'dır.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinde arazi satarak ödeyenlerin oranı %5,6, başka bir bankadan yada kredi kuruluşundan kredi kullanarak ödeyenlerin oranı %28,9, arkadaş, akraba, esnaf, tefeci vb. gibi yerlerden borçlanarak ödeyenlerin oranı %42,2'dir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu vadesinde ödenemeyen krediler için başka bir bankadan veya organize olmamış kredi kaynaklarından kredi kullandıklarını beyan etmişlerdir. Bu durumda kullanılan kredi faiz oranlarının yüksekliği çiftçileri zor durumda bırakıp iflasa götürebilecektir.

Tablo 5. 26. Bölge Ayrımında Çevresinde Tarımsal Kredi Kullanarak İflas Edenlerin Kredi Aldığı Kurumun Dağılımı

Çevrenizde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler hangi kurumdan tarımsal kredi kullanmıştır?		Bölge													
		Akdeniz		Doğu Anadolu		Ege		Güneydoğu Anadolu		İç Anadolu		Karadeniz		Marmara	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
TC Ziraat Bankası	Evet	2	3,6	26	41,3	7	36,8	55	38,5	15	17,2	7	7,5	22	24,4
	Hayır	53	96,4	37	58,7	12	63,2	88	61,5	72	82,8	86	92,5	68	75,6
Esnaf, arkadaş, akraba, tefeci	Evet	28	50,9	13	20,6	6	31,6	33	23,1	62	71,3	3	3,2	25	27,8
	Hayır	27	49,1	50	79,4	13	68,4	110	76,9	25	28,7	90	96,8	65	72,2
Diğer bankalar	Evet	7	12,7	18	28,6	3	15,8	44	30,8	7	8,0	4	4,3	22	24,4
	Hayır	48	87,3	45	71,4	16	84,2	99	69,2	80	92,0	89	95,7	68	75,6
Kredi kooperatifleri	Evet	7	12,7	3	4,8	2	10,5	15	10,5	5	5,7	3	3,2	10	11,1
	Hayır	48	87,3	60	95,2	17	89,5	128	89,5	82	94,3	90	96,8	80	88,9

Akdeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %3,6; Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların

oranı %50,9, diğer bankalardan kredi kullananların oranı %12,7; kredi kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %12,7'dir.

Doğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %41,3, Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların oranı %20,6, diğer bankalardan kredi kullananların oranı %28,6, kredi kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %4,8'dir.

Ege bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %36,8; Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların oranı %31,6; diğer bankalardan kredi kullananların oranı %15,8, kredi kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %10,5'tir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %38,5, Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların oranı %23,1; diğer bankalardan kredi kullananların oranı %30,8, kredi kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %10,5'tir.

İç Anadolu bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %17,2, Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların oranı %71,3, diğer bankalardan kredi kullananların oranı %8,0, kredi kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %5,7'dir.

Karadeniz bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %7,5, Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların oranı %3,2, diğer bankalardan kredi kullananların oranı %4,3, kredi kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %3,2'dir.

Marmara bölgesinden cevap veren katılımcılardan çevresinde tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler olup bu işletmelerden Ziraat Bankası'ndan kredi kullananların oranı %24,4, Esnaf, arkadaş, akraba, tefeciden kredi kullananların oranı %27,8, diğer bankalardan kredi kullananların oranı %24,4, kredi

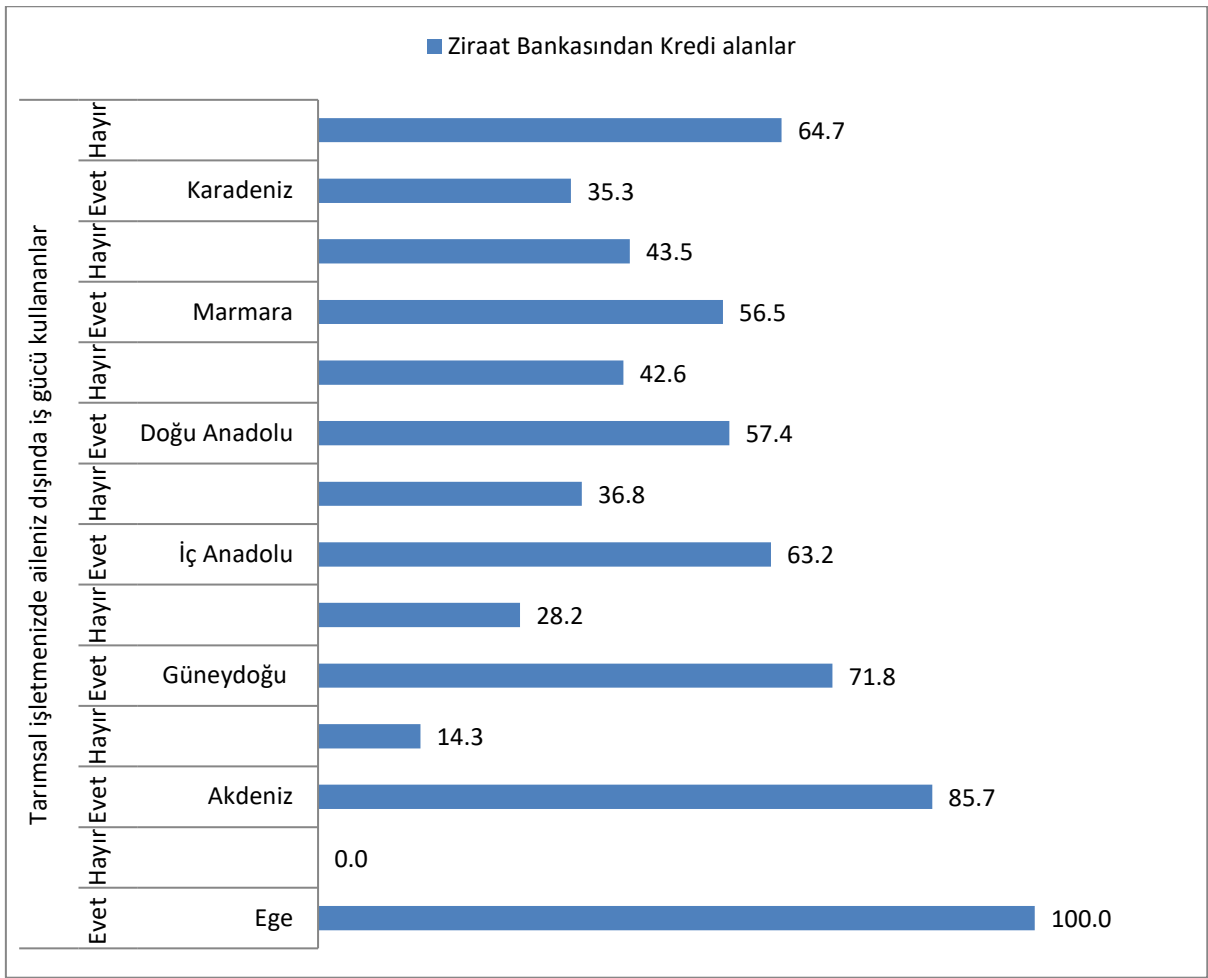
kooperatiflerinden kredi kullananların oranı %11,1'dir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerden, tarımsal kredi kullanımı nedeniyle iflas edenlerin kredi aldığı kurumların başında organize olmamış kredi kurumları (arkadaş, akraba, tefeci) gelmektedir.

Tablo 5. 27. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'ndan Kredi Alanlardan Tarımsal İşletmesinde Aile Dışından İş Gücü Kullananların Dağılımı

	Bölge	Ziraat Bankasından Kredi alanlar	
		n	%
Tarımsal işletmenizde aileniz dışında iş gücü kullananlar	Evet	14	100,0
	Hayır	0	0,0
	Evet	24	85,7
	Hayır	4	14,3
	Evet	79	71,8
	Hayır	31	28,2
	Evet	36	63,2
	Hayır	21	36,8
	Evet	27	57,4
	Hayır	20	42,6
	Evet	35	56,5
	Hayır	27	43,5
	Evet	6	35,3
	Hayır	11	64,7

Ege bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %100,0, Akdeniz bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %85,7, Güneydoğu bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %71,8, İç Anadolu bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %63,2, Doğu Anadolu bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %57,4, Marmara bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %56,5 ve Karadeniz bölgesinde Ziraat Bankası'ndan kredi alanlardan tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullananların oranı %35,3'tür.

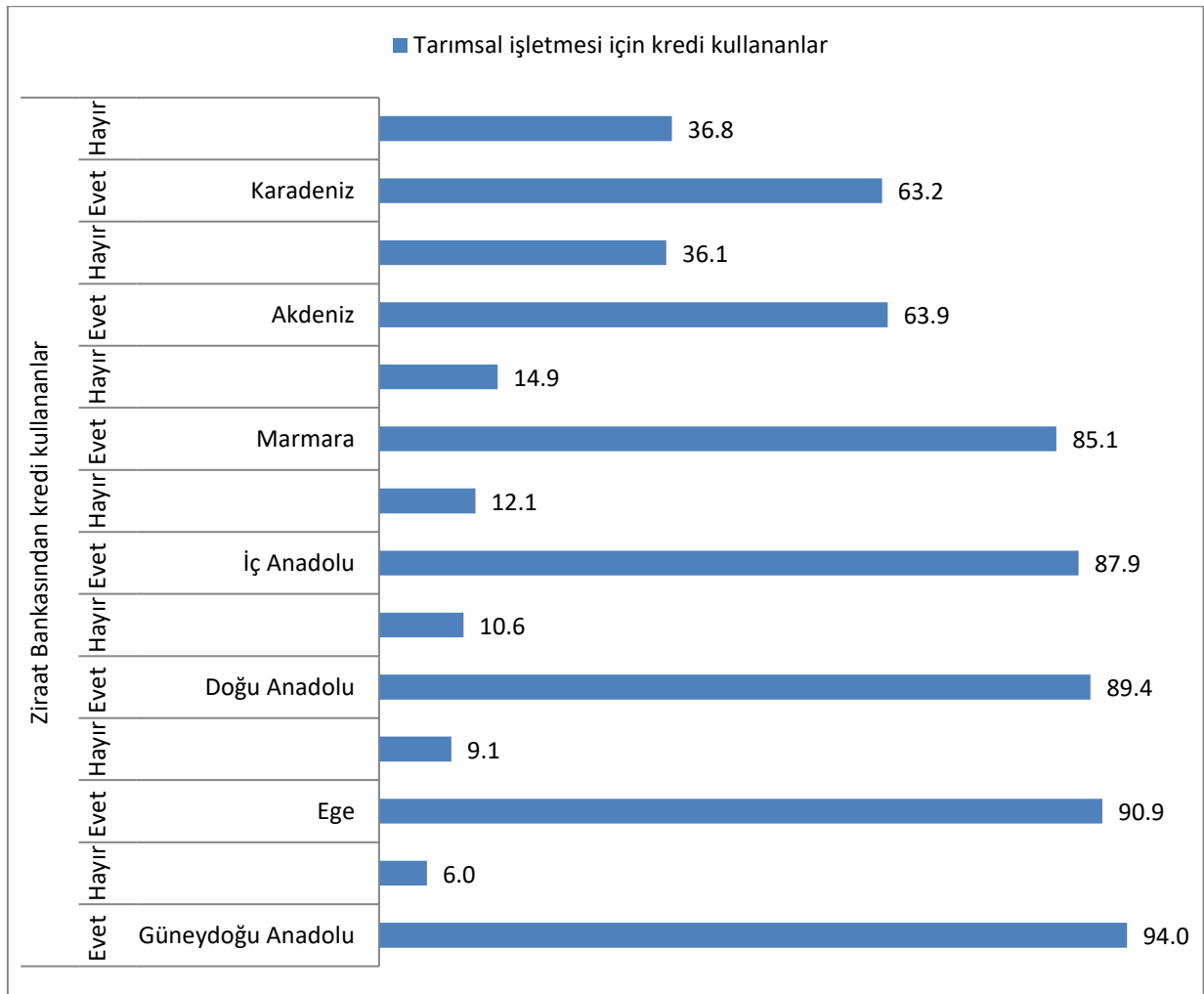
Şekil 5.1. Bölge Ayrımında Ziraat Bankası'ndan Kredi Alanlardan Tarımsal İşletmesinde Aile Dışından İş Gücü Kullananların Dağılımı

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerden tarımsal krediyi Ziraat Bankası aracılığıyla kullananların büyük çoğunluğu tarımsal faaliyetlerinde işgücü istihdam etmektedir. Ziraat Bankasından tarımsal kredi kullanan işletmelerin istihdama katkısı önem arz etmektedir.

Tablo 5. 28. Bölge Ayırımında Tarımsal İşletmesi İçin Kredi Kullananlardan Krediyi Ziraat Bankası'ndan Kullananların Dağılımı

	Bölge	Tarımsal işletmesi için kredi kullananlar	
		n	%
Ziraat Bankasından kredi kullananlar	Evet	94	94,0
	Hayır	6	6,0
	Evet	10	90,9
	Hayır	1	9,1
	Evet	42	89,4
	Hayır	5	10,6
	Evet	51	87,9
	Hayır	7	12,1
	Evet	57	85,1
	Hayır	10	14,9
	Evet	23	63,9
	Hayır	13	36,1
	Evet	12	63,2
	Hayır	7	36,8

Ege bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %94,0, Ege bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %90,9, Doğu Anadolu bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %89,4, İç Anadolu bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %87,9, Marmara bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %85,1, Akdeniz bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %63,9 ve Karadeniz bölgesinde tarımsal işletmesi için kredi kullananlardan krediyi Ziraat Bankası'ndan kullananların oranı %63,2'dir.

Şekil 5.2. Bölge Ayrımında Tarımsal İşletmesi İçin Kredi Kullananlardan Krediyi Ziraat Bankası'ndan Kullananların Dağılımı

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerden tarımsal krediyi Ziraat Bankasından kullananların oranı, Türkiye genelinde oldukça yüksektir. Ziraat Bankası tarım sektörünün finansmanında başat rol oynamaktadır.

5.4.1. Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumu ile Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Model Denemesi (Ki-kare)

Bu başlık altında tarımsal işletmelerin tarımsal kredi talebini belirleyen unsurlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Ki-kare bağımsızlık testleri uygulanmıştır. Böylece işletme sahiplerinin tarımsal kredi kullanma taleplerini belirleyen unsurlar saptanarak modele açıklayıcı değişken olarak alınmıştır.

Tablo 5. 29. Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumu ile Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Değişkenler		Tarımsal işletmeniz için kredi kullanım durumu				X ²	p
		Kullanıyorum		Kullanmıyorum			
		n	%	n	%		
Yaş	18-35	47	58,8	33	41,3	4,80	0,19
	36-50	108	67,5	52	32,5		
	51-65	117	65,4	62	34,6		
	65 üzeri	55	55,6	44	44,4		
Eğitim Durumu	Okur-yazar	40	64,5	22	35,5	11,22	0,02*
	İlkokul-ortaokul	133	67,2	65	32,8		
	Lise	104	65,0	56	35,0		
	Üniversite	47	48,0	51	52,0		
	Yüksek Lisans/Doktora	5	62,5	3	37,5		
İşletmenizin faaliyet süresi	1-5 yıl	36	51,4	34	48,6	5,67	0,23
	6-10 yıl	53	63,1	31	36,9		
	11-15 yıl	43	64,2	24	35,8		
	16-20 yıl	60	68,2	28	31,8		
	21 yıl ve üzeri	143	65,6	75	34,4		
Arazi büyüklüğü (dekar)	1-30 dekar	61	37,0	104	63,0	78,38	0,01*
	31-50 dekar	79	66,4	40	33,6		
	51-100 dekar	107	78,1	30	21,9		
	100-200 dekar	56	83,6	11	16,4		
	200 dekar üzeri	32	78,0	9	22,0		
Araziniz kime ait	Kendime	276	62,7	164	37,3	2,29	0,33
	Kiralık	51	61,4	32	38,6		

		Her ikisi de	10	83,3	2	16,7		
		Çiftçi kayıt						
Çiftçi Kayıt Sistemi	Kayıt ve/veya herhangi bir tarımsal kuruluşa misiniz?	Çiftçi sistemine üyeyim	151	56,3	117	43,7		
		Tarımsal kuruluşa üye üyeyim	35	58,3	25	41,7	26,73	0,01*
		Her ikisine üyeyim	131	80,4	32	19,6		
Tarımsal faaliyetinizden elde ettiğiniz ürün çeşidi		Bitkisel üretim	164	54,8	135	45,2		
		Hayvansal üretim	17	43,6	22	56,4	38,02	0,01*
		Her ikisi	156	79,6	40	20,4		
İşletmenizin ortalama yıllık tarımsal geliri		10.000-30.000 TL	108	43,7	139	56,3		
		31.000-70.000 TL	147	81,2	34	18,8	86,45	0,01*
		71.000-120.000 TL	61	89,7	7	10,3		
		121.000 TL ve üzeri	22	61,1	14	38,9		
Tarımsal işletmenizden aileniz dışında iş gücü kullanıyor musunuz?		Evet	224	68,3	104	31,7		
		Hayır	114	54,5	95	45,5	10,34	0,01*

p* $<$ 0,05=ilişki vardır.

Katılımcıların yaşlarına göre Tarımsal işletme için kredi kullanma hususu arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır ($X^2=4,80$, $p=0,19$, $p>0,05$). Çalışmada 18-35 yaş (%58,8), 36-50 yaş (%67,5), 51-65 yaş (%65,4), 65 yaş ve üzeri (%67,5) olan katılımcıların tarımsal kredi kullanma durumlarının bir birlerinden farklı olmadığı anlaşılmıştır.

Tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile eğitim durumu arasında ilişki bulunmaktadır ($X^2=11,22$, $p=0,02$, $p<0,05$). Çalışmada okur-yazar (%64,5), ilkokul-ortaokul mezunu olanların (%67,2), lise mezunu (%65,0) ve yüksek lisans/doktora mezunu (%62,5) olan katılımcıların tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranı üniversite mezunu (%52,0) olan katılımcılara göre daha yüksek düzeydedir. Üniversite diplomasına sahip olan katılımcıların diğer eğitim gruplarına kıyasla daha düşük düzeyde tarımsal kredi kullanma oranına sahip olduğu söylenebilir.

Tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile katılımcıların sahip olduğu arazi büyüklüğü arasında ilişki anlamlı olarak kabul edilmektedir. ($X^2=78,38$, $p=0,01$, $p<0,05$). Çalışmada arazisi 31-50 dekar arası (%66,4), 51-100 dekar arası (%78,1), 100-200 dekar arası (%83,6) ve 200 dekar üzeri (%78,0) olan katılımcıların tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranlarının 1-30 (%37) dekar arası olan katılımcılara göre daha yüksek düzeylerde gerçekleştiği saptanmıştır. Çalışmada 1-30 (%37) dekar arası araziye büyüklüğüne sahip çiftçilerin kredi kullanmama (%63,0) oranları kendilerinde daha büyük arazi büyüklüğüne sahip olan katılımcılara göre daha yüksektir.

Katılımcıların işletmelerinin faaliyet yıllarına göre tarımsal işletme için kredi kullanma durumu arasında ilişki anlamlı değildir ($X^2=5,67$, $p=0,23$, $p>0,05$). Çalışmada işletme faaliyet yılları 1-5 yıl (%51), 6-10 yıl (%63,1), 11-15 yıl (%64), 16-20 yıl (%68,2) ve 21 yıl (%65,6) olan katılımcıların tarımsal kredi kullanma durumlarının bir birlerinden farklı olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların araziye sahiplik durumuna göre tarımsal işletme için kredi kullanma durumu arasında ilişki anlamlı değildir ($X^2=2,29$, $p=0,33$, $p>0,05$). Çalışmada arazi sahibi (%62,7), arazisi kiralık olan (%61,4) ve her iki durumda da (%83,3) olan katılımcıların tarımsal kredi kullanma hususlarında bir birlerinden farklı davranmadıkları anlaşılmıştır.

Katılımcıların tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile Çiftçi Kayıt Sistemi ve/veya herhangi bir tarımsal kuruluşa üye olma durumları arasında ilişki bulunmaktadır ($X^2=26,73$, $p=0,01$, $p<0,05$). Çiftçi kayıt sistemine üye olan (%56,3), Tarımsal kuruluşa üye olan (%58,3) katılımcıların tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranları her ikisine de üye olan (%80,4) katılımcılara göre daha düşük düzeydedir. Her iki sisteme de üye olan (%80,4) katılımcıların tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile tarımsal faaliyetten elde edilen ürün arasında ilişki bulunmaktadır ($X^2=38,02$, $p=0,01$, $p<0,05$). Bitkisel üretim yapan (%54,8) ve hayvansal üretim yapan (%56,4) katılımcıların kredi kullanma düzeyleri hem bitkisel hem de hayvansal üretimde bulunan (%79,6) katılımcılara nazaran daha düşüktür. Çalışmada hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapan katılımcılar tarımsal işletmesi için daha yüksek oranda kredi kullanmıştır.

Tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile işletmenin ortalama yıllık geliri arasındaki ilişki anlamlı düzeydedir ($X^2=86,45$, $p=0,01$, $p<0,05$). Yıllık geliri 71.000-120.000 TL arası (%89,7) ve 121.000 TL ve üzeri (%61,1) olan katılımcıların tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranı 10.000-30.000 TL arası olan (%43,7) katılımcılara göre daha yüksektir.

Tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile tarımsal işletmede aile dışından iş gücü kullanma durumu arasında ilişki bulunmaktadır ($X^2=10,34$, $p=0,01$, $p<0,05$). Tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanan (%68,3) katılımcılar Tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanmayan (%54,5) katılımcılara göre daha yüksek düzeyde tarımsal işletmesi için kredi kullanmaktadır.

Tablo 5. 30. Ziraat Bankası’ndan Kredi Kullanma Durumu ile Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Değişkenler			Ziraat Bankası				X ²	p
			Evet		Hayır			
			n	%	n	%		
Yaş	18-35	54	66,7	27	33,3	11,05	0,01*	
	36-50	113	68,9	51	31,1			
	51-65	110	60,4	72	39,6			
	65 üzeri	51	49,5	52	50,5			
Eğitim Durumu	Okur-yazar	35	55,6	28	44,4	8,75	0,07	
	İlkokul-ortaokul	130	64,4	72	35,6			
	Lise	105	64,4	58	35,6			
	Üniversite	52	51,5	49	48,5			
	Yüksek Lisans/Doktora	7	87,5	1	12,5			
İşletmenizin faaliyet süresi	1-5 yıl	35	50,0	35	50,0	5,90	0,21	
	6-10 yıl	51	59,3	35	40,7			
	11-15 yıl	47	69,1	21	30,9			
	16-20 yıl	57	63,3	33	36,7			
	21 yıl ve üzeri	140	62,2	85	37,8			
Arazi büyüklüğü (dekar)	1-30 dekar	59	34,5	112	65,5	76,59	0,01*	
	31-50 dekar	78	65,0	42	35,0			
	51-100 dekar	102	73,4	37	26,6			
	100-200 dekar	54	80,6	13	19,4			
	200 dekar üzeri	34	79,1	9	20,9			
Araziniz ait	kime Kendime	277	61,4	174	38,6	0,72	0,70	
	Kiralık	48	57,1	36	42,9			

		Her ikisi de	8	66,7	4	33,3		
		Çiftçi kayıt						
Çiftçi Kayıt Sistemi	Kayıt ve/veya herhangi bir tarımsal kuruluşa misiniz?	Çiftçi sistemine üyeyim	155	56,4	120	43,6		
		Tarımsal kuruluşa üyeyim	35	58,3	25	41,7	14,71	0,01*
		Her ikisine üyeyim	124	74,3	43	25,7		
Tarımsal faaliyetinizden elde ettiğiniz ürün çeşidi		Bitkisel üretim	174	56,9	132	43,1		
		Hayvansal üretim	19	46,3	22	53,7	14,04	0,01*
		Her ikisi	141	70,9	58	29,1		
İşletmenizin ortalama yıllık tarımsal geliri		10.000-30.000 TL	119	46,9	135	53,1		
		31.000-70.000 TL	131	71,6	52	28,4		
		71.000-120.000 TL	52	76,5	16	23,5	43,71	0,01*
		121.000 TL ve üzeri	31	81,6	7	18,4		
Tarımsal işletmenizde aileniz dışında iş gücü kullanıyor musunuz?		Evet	221	66,0	114	34,0		
		Hayır	114	53,3	100	46,7	8,85	0,01*

p*<0,05=ilişki vardır

Katılımcıların yaşlarına göre tarımsal işletme için Ziraat Bankasından kredi kullanma durumu arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu belirlenmiştir (X²=11,05, p=0,01, p<0,05). Çalışmada 18-35 yaş (%66,7), 36-50 yaş (%68,9), 51-65 yaş (%60,4) aralığında olan katılımcıların 65 yaş ve üzeri (%49,5) olan katılımcılara göre Ziraat Bankasından daha yüksek düzeyde kredi kullanma oranına sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tarımsal işletme için Ziraat Bankasından kredi kullanma durumu ile işletmenin faaliyet süresi arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($X^2=5,90$ $p=0,21, p>0,05$).

Tarımsal işletme için Ziraat Bankasından kredi kullanma durumu ile eğitim durumu arasındaki ilişki anlamlı bir ilişki değildir ($X^2=8,75$, $p=0,07$, $p>0,05$). Çalışmada farklı eğitim düzeyine sahip işletme sahiplerinin işletmeleri için Ziraat Bankasından kredi kullanma oranlarının birbirine yakın düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma hususu ile arazi büyüklüğü arasında ilişki olduğu saptanmıştır. ($X^2=76,59$, $p=0,01, p<0,05$). Arazisi 31-50 dekar arası olan (%65,0); 51-100 dekar arası olan (%73,4); 100-200 dekar arası olan (%80,6) ve 200 dekar üzeri olan (%79,1) katılımcıların Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma oranı arazi büyüklüğü 1-30 dekar arası olanlara göre (%34,5) daha yüksek oranda gerçekleşmiştir.

Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma durumu ile Çiftçi Kayıt Sistemi ve/veya herhangi bir tarımsal kuruluşa üye olma durumu arasında istatistiksel olarak ilişki olduğu görülmüştür ($X^2=14,71$, $p=0,01, p<0,05$). çiftçi kayıt sistemine üye olan (%56,4), tarımsal kuruluşa üye olan (%58,3) katılımcıların Ziraat Bankası'ndan tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranları her ikisine de üye olan (%70,9) katılımcılara göre daha düşük düzeydedir. Her iki sisteme de üye olan (%70,9) katılımcıların tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların araziye sahiplik durumuna göre Ziraat Bankası'ndan tarımsal işletmesi için kredi kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($X^2=0,72$ $p=0,70, p>0,05$). Çalışmada arazi sahibi (%61,4), arazisi kiralık olan (%57,1) ve her iki durumda da (%66,7) olan katılımcıların Ziraat Bankası'ndan tarımsal kredi kullanma düzeylerinin bir birlerinden farklı olmadığı tespit edilmiştir.

Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma durumu ile tarımsal faaliyetten elde edilen ürün arasında ilişki bulunmaktadır ($X^2=14,04$, $p=0,01, p<0,05$). Bitkisel üretim yapan (%56,9), hayvansal üretim yapan katılımcıların (%46,3) Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma oranı hem hayvansal hem de bitkisel üretim yapan (%70,9) katılımcılara göre daha düşük düzeydedir.

Ziraat Bankası'ndan tarımsal işletme için kredi kullanma durumu ile işletmenin ortalama yıllık geliri arasındaki ilişki anlamlı düzeydedir ($X^2=43,71$, $p=0,01$, $p<0,05$).

Yıllık geliri 31.000-70.000 TL (71,6) ile 71.000-120.000 TL arası (%76,5) ve 121.000 TL ve üzeri (%81,6) olan katılımcıların Ziraat Bankası'ndan tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranı 10.000-30.000 TL arası olan (%46,9) katılımcılara göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Ortalama geliri 10.000-30.000 TL arası olanların çoğunluğu (%53,1) kredi kullanmamaktadır

Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma durumu ile tarımsal işletmede aile dışından iş gücü kullanma durumu arasında ilişki bulunmaktadır ($X^2=8,85$, $p=0,01$, $p<0,05$). Tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanan (%66,0) katılımcılar tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanmayan (%53,3) katılımcılara göre tarımsal işletmesi için daha yüksek düzeyde kredi kullanmaktadır.

5.4.2. Lojistik Regresyon Sonuçları

Bu modelde değişkenlerin anlamlılığı olabilirlik oranı ile aşağıdaki şekilde test edilmiştir. Bu başlık altında tarımsal işletme sahiplerinin tarımsal kredi kullanım durumlarını etkileyen faktörler ele alınarak Logit Regresyon modelleri denenmiştir. Bu gözlem ile bağımlı değişkenin ulaşabileceği değerlerden birinin gerçekleşme olasılığı tahmin edilmekte, analizde bağımlı değişken kesikli bir değer almaktadır.

Tablo 5. 31. Model Anlamlılığı İçin Omnibus Testi

		Ki-kare	df	p
Step 1	Step	133,392	25	,000
	Block	133,392	25	,000
	Model	133,392	25	,000

Tablo 5. 32. Olabilirlik İndeksi ve Açıklama Bağımlı Değişkeni Açıklama Yüzdesi

-2 LL	Cox & Snell R ²	Nagelkerke R ²
449,545	0,256	0,353

Kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($X^2_{(25)} = 133,392$; $p<0,05$). Cox & Snell R² ve Nagelkerke R² değerleri, model tarafından belirlenen varyans miktarını gösterir. 1.00 mükemmel uyuma işaret eder. Cox & Snell R² hiçbir zaman 1'e ulaşmaz ve bu nedenle kolayca yorumlanamaz. Bu sorunu aşmak adına Nagelkerke R² değeri hesaplanır. Nagelkerke R² katsayısı, varyansın 0-1 arasında bulunmasını sağlamak için Cox & Snell katsayısının dönüşüme uğramış şeklidir. Bu modelde Nagelkerke R² değeri 0.353'tür. Buna göre bağımsız değişkenler, incelenen

bağımlı değişkendeki değişimin %35,3'ünü açıklamaktadır.

“Lojistik Regresyon analizinde kullanılan en çok olabilirlik kestiriminin ne kadar iyi uyuma işaret ettiğine ilişkin ana ölçü, çoklu regresyondaki kareler toplamına benzeyen olabilirlik değeridir (likelihood value). -2LL ya da -2log olabilirlik (likelihood) bir model uyumu indeksidir. Lojistik regresyon, kestirilen model uyumunu olabilirlik değerinin -2 logaritmasını alarak ölçer. -2LL'nin alabileceği en küçük değer 0 olup mükemmel uyuma karşılık gelir” (Çokluk, 2010). Diğer bir anlatımla uyum iyileştikçe -2LL değeri düşer. -2LL=0 olduğunda, olabilirlik=1'dir. Buna göre modelin -2LL değeri mükemmel uyum düzeyine göre yüksek çıkmıştır.

Tablo 5. 33. Değişkenlerin Tarımsal İşletme İçin Kredi Kullanma Durumuna Etkisi

Değişken Grupları	β	s.h.	W	sd	p	Exp(β)
Yaş			10,036	3	0,018	
(18-35)	1,075	0,511	4,435	1	0,035	2,931
(36-50)	1,245	0,424	8,605	1	0,003	3,473
(51-65)	1,044	0,367	8,093	1	0,004	2,84
Eğitim			5,715	4	0,221	
(Okuryazar)	-0,138	1,142	0,015	1	0,904	0,871
(İlkokul-Ortaokul)	0,3	1,09	0,076	1	0,783	1,35
(Lise)	0,178	1,078	0,027	1	0,869	1,195
(Üniversite)	-0,454	1,082	0,176	1	0,675	0,635
Faaliyet süre			1,39	4	0,846	
(1-5 yıl)	-0,419	0,462	0,824	1	0,364	0,657
(6-10 yıl)	-0,212	0,4	0,281	1	0,596	0,809
(11-15 yıl)	-0,259	0,413	0,394	1	0,53	0,772
(16-20 yıl)	-0,373	0,376	0,983	1	0,321	0,689
Arazi büyüklüğü			12,42	4	0,014	
(1-30 dekar)	-0,933	0,714	1,709	1	0,191	0,393
(31-50 dekar)	-0,186	0,72	0,067	1	0,796	0,83
(51-100 dekar)	-0,023	0,697	0,001	1	0,974	0,978
(100-200 dekar)	0,464	0,701	0,439	1	0,508	1,591
Arazi kime ait			0,824	2	0,662	
(Kendime)	-0,725	1,168	0,386	1	0,534	0,484
(Kiralık)	-0,49	1,215	0,163	1	0,686	0,612
Çiftçi kayıt sistemi			3,879	2	0,144	
(Çiftçi kayıt)	-0,519	0,303	2,929	1	0,087	0,595
(Tarımsal)	-0,764	0,443	2,974	1	0,085	0,466
Tarımsal Faaliyet			8,744	2	0,013	
(Bitkisel)	-0,554	0,288	3,706	1	0,054	0,575
(Hayvansal)	-1,475	0,545	7,322	1	0,007	0,229
Yıllık gelir			27,159	3	0,01	
(10.000-30.000 TL)	-0,075	0,679	0,012	1	0,912	0,927
(31.000-70.000 TL)	1,365	0,677	4,057	1	0,044	3,914
(71.000-120.000 TL)	1,579	0,714	4,891	1	0,027	4,852
Aile iş gücü(Hayır)	-0,065	0,258	0,063	1	0,802	0,937
-2 LL	Cox & Snell R ²			Nagelkerke R ²		
449,545	0,256			0,353		

p* $<0,05$ =etki vardır.

Yaşın tarımsal işletme için kredi kullanma durumunu etkilemesi için kurulan lojistik regresyon modelinde referans kategorimiz 65 yaş ve üzeridir. Çalışmada 18-35 yaş arası olanlar 65 yaş ve üzeri olanlara göre 2,931 kat; 36-50 yaş arası olanlar 65 yaş ve üzeri olanlara göre 3,473 kat ve 51-65 yaş arası olanlar 65 yaş ve üzeri olanlara göre 2,840 kat daha fazla kredi talep etmektedirler.

Tarımsal faaliyetlerden elde edinmiş ürün çeşidinin işletme için kredi kullanma durumunu etkilemesi için kurulan lojistik regresyon modelinde referans kategorimiz bitkisel ve hayvansal ürün çeşididir. Hayvansal üretim yapanlar, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapanlara göre %77,0 olasılıkla tarımsal işletmesi için daha az kredi kullanmaktadırlar.

İşletmenin ortalama yıllık tarımsal gelirinin tarımsal işletme için kredi kullanma durumunu etkilemesi için kurulan lojistik regresyon modelinde referans kategorimiz 121.000 TL ve üzeridir. Yıllık tarımsal geliri 31.000-70.000 TL olanlar 121.000 TL ve üzeri olanlara göre 3,914 kat; 71.000-120.000 TL olanlar 121.000 TL ve üzeri olanlara göre 4,852 kat daha fazla tarımsal işletmesi için kredi kullanmaktadırlar. Ayrıca elde edilen bu modelin başarı gücünün %88 olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bu çalışmalar ışığında Türkiye genelinde yapılan anket ve modelleme sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenmeye çalışılmıştır.

* Tarımsal işletme sahiplerinin büyük kısmı 20 yıl ve üzeri süredir tarımla uğraşmakta olup genç ve eğitimli nüfusun tarımla uğraşmadığı anlaşılmaktadır.

* Türkiye genelinde arazi büyüklüklerinin büyük bir bölümü 100 dekardan az olup, tarımsal işletmelerin çoğunluğu optimum işletme ölçeğine ulaşamamaktadır. Bu nedenle işletme sahipleri yetersiz kaynak sorunuyla karşılaşmakta ve işlerini finanse edebilmek için yabancı kaynağa ihtiyaç duymaktadır.

* Türkiye genelinde çiftçilik yapanların büyük kısmının tarım yaptıkları araziler kendilerine ait bulunmaktadır.

* Türkiye genelinde tarımsal işletme sahiplerinin çoğunluğunun Çiftçi Kayıt Sistemi'ne ve tarımsal kuruluşlara kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır.

* Türkiye genelinde çiftçilerin büyük bir bölümünün ortalama yıllık gelirleri 10.000 TL ile 70.000 TL arasındadır.

* Tarımsal işletme sahiplerinin büyük bir bölümü işletmesinde kendi veya aileden biri dışında iş gücü kullanmaktadır.

*Çiftçilerin büyük kısmının sosyal güvenceleri ve tarım dışı gelirleri bulunmaktadır.

* Çiftçilerin büyük bölümü tarımsal faaliyetleri için banka kredisine İhtiyaç duymaktadır.

* Tarımsal işletmelerin çok büyük bir kısmı tarımsal girdi temini için 50 bin TL'ye kadar kredi kullanmaktadır.

*Türkiye genelinde tarımsal işletmelerin büyük bir çoğunluğu her yıl tarımsal kredi kullanmakta, kullanılan kredinin vadesi en çok iki yıl olmaktadır.

* Türkiye genelinde kullanılan kredilerin büyük çoğunluğu T.C.Ziraat Bankası aracılığıyla kullanılmaktadır.

* Tarımsal işletmelerin tarımsal kredi kullandıkları bankanın seçiminde en önemli unsurların devlet bankası olma ve düşük faiz oranı uygulama olduğu görülmektedir.

*Tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu Ziraat Bankasının özelleştirilmemesi ve Ziraat Bankasının tarım sektörü odaklı bir ihtisas bankasına dönüşmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

* Tarımsal işletmeler tarımsal krediye ulaşamadıkları durumlarda finansman ihtiyaçlarını büyük çoğunlukla kendi tasarruflarından sağlamakta, işgücü kullanımını sınırlamakta veya tarımsal faaliyetler için gerekli girdi kullanımında azaltmaya gitmektedirler.

* Tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu vadesinde ödenemeyen krediler için başka bir bankadan veya organize olmamış kredi kaynaklarından kredi kullanmaktadırlar.

* Tarımsal işletmelerden, tarımsal kredi kullanımını nedeniyle iflas edenlerin kredi aldığı kurumların başında organize olmamış kredi kurumları gelmektedir.

* Tarımsal krediyi Ziraat Bankası aracılığıyla kullananların büyük çoğunluğu tarımsal faaliyetlerinde işgücü istihdam etmektedirler.

* Üniversite mezunu olan katılımcılar diğer eğitim gruplarına göre daha düşük düzeyde tarımsal kredi kullanmaktadırlar.

* Tarımsal arazileri 1-30 dekar arası araziye büyüklüğüne sahip çiftçilerin kredi kullanma oranları kendilerinden daha çok arazi büyüklüğüne sahip olan çiftçilere göre daha düşüktür.

* Çalışmada hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapan katılımcılar tarımsal işletmesi için daha yüksek oranda kredi kullanmaktadırlar.

* Tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanan çiftçiler tarımsal işletmesinde ailesi dışında iş gücü kullanmayan çiftçilere göre daha yüksek düzeyde tarımsal işletmesi için kredi kullanmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektörünün önemi: ülkelerin ve toplumların kalkınmasında önemli rol oynaması, bir bütün olma yolunda ilerleyen iktisadi sistem, rekabetin artması ve pazar şartlarının değişmesiyle hızla artmaktadır. Geçmişte ülkelerin kalkınmasında, özellikle ekonomik ve sosyal yönden, önemli roller üstlenen tarım sektörü, günümüzde de bu işlevini sürdürmekte olup gelecekte de sürdürmeye devam edecektir. Tarım; ülke nüfusunun beslenme ihtiyacının karşılanması, istihdam artışına ve milli gelire olumlu katkısı, diğer sektörlerle hammadde tedarik etmesi, ihracata olan katkısı ve biyolojik çeşitlilik ile ekosisteme olan etkisi nedeniyle tüm dünyada vazgeçilemeyecek bir sektör konumundadır. Bu nedenle tarım sektörü, sosyal, ekonomik ve çevresel yönleriyle, toplumun bütün kesimlerini alakadar etmektedir. Tarım sektörünün ekonomik kalkınma süreci içerisinde daha etkin bir şekilde yer alabilmesi ve ekonomik anlamda katma değeri daha yüksek ürünler sağlayabilmesi için tarımsal işletmelerin önemi oldukça fazladır. Bu gibi işletmelerin gereksinim duydukları finans kaynağının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle finansal açıdan kredi gibi uygulamalarla tarım sektörünün gelişmesi ve büyümesi desteklenmelidir.

Cumhuriyetin kurulmasından bu yana tarım sektörü, ülkenin ekonomik ve sosyal yönden ilerlemesinde de çok önemli bir misyon yüklenmiş ve bu misyonunu günümüze kadar devam ettirmiştir. 1923 yılında Milli Hasıla'da % 40'lık paya sahip olan sektör bu payını az farklarla 1970 li yıllara kadar getirmiştir. Bu oran 1980 yılında %25, 1990 yılında % 17, 2005 yılında %9,4, 2007 yılı içerisinde %7,6 ve 2017 yılında %6,9 olmuştur. Bu oranlar, ekonomide sektörler arasında tarım sektörünün toplam hasıla içerisinde azımsanmayacak bir paya sahip olduğunu işaret etmektedirler. Doksan dört yıllık dönemde tarımın Milli Gelire katkısı yaklaşık %84 oranında azalış göstermiştir. Bu azalışa rağmen günümüzde tarımın ülke ekonomisine sağladığı katkı diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksek düzeydedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ihracatın en önemli kalemleri arasında yer alan tarımsal ürünler, günümüzde de Türkiye'nin dış ticaretinde azımsanmayacak bir paya sahiptir. 2017 yılında toplam ihracat içinde tarımın payı %12,8 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de tarım sektörünün istihdama katkısı (toplam istihdam içerisindeki payı) 1950 yılında %80, 1980 yılında %58 ve 2017 yılında ise %19,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakamlar zaman içerisinde bir azalış olmasına karşın, tarım sektörünün istihdama katkısının çok önemli olduğunun göstergesidir.

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda milli özelliğe sahip bir bankacılık sistemi ile kaynak yaratma ve finansman aracı olarak milli bankaların bulunmaması, üreticilerin gerektiğinde talep ettikleri krediye erişim imkanlarını kısıtlamış kredi gereksinimlerini karşılayacak organize bir finansal yapı olmadığı için kredi ihtiyaçları halk arasında tefeci olarak tanımlanan özel şahıslardan yıllık %900'e varan faiz oranları ile karşılanmaya çalışılmıştır. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen Yugoslavya'da vali olarak görev yapan Mithat Paşa, çiftçileri bu sıkıntılardan kurtarabilmek adına harekete geçmiş, böylece Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın temeli kurulan Memleket Sandıkları ile atılmıştır. Menafi sandıklar 1883 yılında Memleket sandıklarının yerini almış, 1888 yılında yeniden organize edilerek, güvence karşılığında çiftçiye kredi vermek, mevduat toplamak, ziraata ilişkin aracılık işleri yapmak üzere, Banka olarak resmen kurulmuştur

Ziraat Bankası Nizamnamesi ile faaliyetine başlayan Banka üstlendiği görevler ve verdiği hizmetlerle ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunmuş, kuruluşundan bu yana hukuki ve idari bünyesi ile faaliyetleri bakımından önemli değişimler geçirmiş olmasına karşın ülke ekonomisi içindeki etkinliğini her zaman sürdürmüştür. Aslında banka tarım bankacılığı anlamında bir rol model olarak kurgulanmıştır.

Çeşitli değişikliklerden sonra Banka'nın Ana Statüsü en son 09.11.1984 tarihinde değiştirilmiş Ana Statüde, "Banka'nın tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulduğu, esas amacının ise tarım kesimine finansal destek sağlamak ve her türlü bankacılık faaliyetlerini yürütmek olduğu" belirtilmiştir.

2000'li yıllarda Dünya'da esen özelleştirme dalgasıyla birlikte kamu bankalarının yeniden yapılandırılarak özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.

Kamu bankalarının organize edilerek satılmalarına ilişkin olarak çıkarılan 15.11.2000 tarih ve 4603 sayılı Kanun ile "adı geçen bankaların çağdaş bankacılığın ve uluslararası rekabetin şartlarına uygun olarak çalışmaları, özelleştirmeye hazırlanmalarını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmaları ve hisselerinin tamamının satışlarının gerçekleştirilmeleri " amaçlanmıştır.

4603 sayılı Kanunda, kamu bankalarının yeniden yapılandırılarak hisselerinin elden çıkarılmasının 2003 yılı sonuna kadar gerçekleştirileceği hüküm altına alınmıştır. Bilahare 5230 sayılı Kanun ile bu süre 2005 yılının sonuna kadar ötelenmiştir,

2005/9841 sayılı BKK ile söz konusu 5 yıllık süre yarısı kadar yani 2007 yılının sonuna kadar uzatılmıştır. 2007 tarihli ve 5572 sayılı Kanun ile beş yıllık süre on yıl olarak temdit edilmiş, 06.11.2010 tarih ve 2010/964 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kamu bankalarının yapılandırılarak hisselerinin satış yoluyla elden çıkarılmasına ilişkin süre, 25.11.2010 tarihinden geçerli olmak üzere 5 yıl yani 2015 yılının sonuna kadar bir kez daha uzatılmıştır.

Yeniden yapılandırma ve hisse satış işlemlerinin tamamlanacağı öngörülen süre dolmuş, ancak konuya ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Son olarak 24.01.2017 tarihli ve 2017/9756 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Banka'nın Hazine'ye ait hisselerinin Türkiye Varlık Fonu'na devredilmesi kararlaştırılmıştır. Fon'un amacı, "yurt içinde kamuya ait varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin etmek, stratejik, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek" olarak belirtilmiştir.

Görevi çiftçileri ve tarımsal kalkınmayı desteklemek olan Ziraat Bankasının işlevini tamamlamış gibi özelleştirilmek istenmesi günümüzde en çok tartışılması gereken hususlardan bir tanesidir.

Tezimizde de ortaya koymaya çalıştığımız gibi banka tarım kesiminin kredilendirilmesinde bir rol model görevi üstlenmiş, tarım kesiminin finansman ihtiyacını adeta tek başına ve uygun koşullarda sağlamaya çalışmıştır.

Dünya'daki uygulamalara bakıldığında hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelere tarımsal kredi kaynaklarının geliştirilmesi ve kredi tutarlarının yükseltilmesi yönünde çalışmalar olduğu görülmektedir. Sanayileşmiş ülkelere dahi tarım kesiminin GSMH'ye katkısı ile istihdama katkısı çok düşükken, tarım kesiminin toplam kredilerden aldığı pay oldukça yüksektir. Dünya'da 2017 yılında tarım sektörünün bankalardan kullandığı kredi miktarı toplam kredilerin %2,9'unu oluştururken, bu sektörün GSMH'ye katkısı %4 olmuştur. Bazı gelişmiş ülkeler içerisinde 2017 yılında tarım kesiminin toplam krediler içerisindeki payı Almanya'da %5,3, Belçika'da %4,7, Fransa'da % 3,6 Avustralya'da %3,3, Yeni Zelanda'da %2,7 ve İtalya'da %2,5 olarak gerçekleşmiştir.

Bu ülkelere tarım sektörünün GSMH'ye katkısı %1'ler düzeyindedir. Türkiye'de tarım sektörünün GSMH'ye katkısı %6'lar civarındayken, bu kesimin toplam kredilerden aldığı pay %3'ler civarındadır.

Türkiye’de tarım kesiminin örgütlenme alışkanlığının bulunmaması, küçük üreticilerin kullandığı kredilere yüksek faiz oranları uygulanması, ürün bedellerinin maliyetin altında olması ve üretim teknolojisinde ortaya çıkan yeniliklerden yararlanamama gibi karşılaştığı farklı zorluklarla çiftçi, gelişmiş ülkelerde modern teknoloji ve bilgiye sahip üreticilerle rekabette zorlanmaktadır. Bu nedenle tarım kesiminin talepte bulunduğu finansman kaynaklarının gerektiğinde ve uygun şartlarda elde edilmesi çok büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de tarım sektörünün özelliklerine bakıldığında, faaliyet süreci içerisinde ortaya çıkan maliyet unsurlarının çözümlerine yönelik uygulamalara (sektöre düşük faizli özel kredi, vade ve teminat şartları, yaygın şube ağı) sadece Ziraat Bankası tarafından yer verilmektedir. Şu an için Ziraat Bankasının tarımsal krediler alanındaki bilgi ve tecrübeye sahip başka bir finansal kuruluştaki bulunmamaktadır.

Öte yandan Ziraat Bankası uzun yıllardan beri tarım sektöründe sübvansiyonlu ve fon kaynaklı kredileri kullandıran tek banka olarak hala çok önemli bilgi ve ağırlığa sahiptir. Tarımsal kredilerde sübvansiyonlu kredilerin sadece Ziraat Bankasıyla kullanılması ve bu kredilerin doğru projeleri finanse etmesi çok önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye genelinde 7 bölgede 25 il ve 100’ün üzerinde ilçe ve köyde gerçekleştirilen anket çalışmalarında elde ettiğimiz sonuçlar bir gerçeği ortaya koymaktadır.

Anket verilerine göre Türkiye genelinde ankete katılan tarımsal işletmelerin %62.3’ü tarımsal işletmesi için kredi kullanmaktadır. Karadeniz bölgesi hariç tutulduğunda bu oran %69’a çıkmaktadır. Sadece Karadeniz bölgesinde ankete katılanlardan tarımsal işletmesi için kredi kullanmayanların oranı kullananlara göre daha fazladır. Karadeniz bölgesi 2000 yılında Türkiye genelinde kullanılan tarımsal kredilerden yaklaşık %30’unu kullanırken, bu oran 2017 yılında %9’a gerilemiştir. Tarımsal işletmesi için kredi kullanma oranı en yüksek bölge, yaklaşık %76’lık payla, Doğu Anadolu bölgesidir.

Türkiye genelinde tarımsal işletmeleri için bankadan kredi kullananların yaklaşık %82’si bu kredileri Ziraat Bankasından kullanmaktadır. Ziraat Bankasının tercih edilme nedeni çoğunlukla devlet bankası olması ve düşük faiz oranı avantajıdır.

Araştırmaya konu olan tarımsal işletmelerin kredi kullanırken karşılaştığı sorunların başında faiz oranının yüksekliği, kredi miktarının yetersiz olması, kredi vadesinin kısa olması hususlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Tarımsal işletme sahiplerinin tarımsal kredi kullanabilmesi için faiz oranlarının düşük olması sürdürülebilir finansman açısından son derece önemlidir. Ankete katılan tarımsal işletmelerin çok büyük bir kısmı 50 bin TL'ye ve en fazla iki yıla kadar vadeli kredi kullanabilmektedir. Bu durumda güçlü bir sermaye yapısına sahip bir devlet bankanın ne kadar gerekli olduğu açıkça görülmektedir

Tarımsal işletmeler tarımsal kredileri büyük çoğunlukla tarımsal girdi temini için kullanmaktadır. Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma durumu ile tarımsal işletmede aile dışından iş gücü kullanma durumu arasında ilişki incelendiğinde; tarımsal işletmesinde aile dışından iş gücü çalıştıranlarda Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma oranı daha fazladır. Bu durumda Ziraat Bankası tarımsal kredilerinin istihdama katkıda bulunduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya konu olan tarımsal işletmeler tarımsal krediye ulaşamadıkları durumlarda finansman ihtiyaçlarını büyük çoğunlukla kendi tasarruflarından sağlamakta, işgücü kullanımını sınırlamakta veya tarımsal faaliyetler için gerekli girdi kullanımında azaltmaya gitmektedir. Bu durum bir devlet bankası tarafından düşük faizle kredi sağlamanın maliyetinin ülke ekonomisi açısından çok daha düşük olacağı anlamına gelmektedir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletme sahiplerinin arazi büyüklükleri incelendiğinde; Türkiye genelinde arazi büyüklüklerinin büyük bir bölümünün 30 dekarın üzerinde 100 dekarın altında kaldığı görülmektedir. Sadece Karadeniz bölgesinde arazilerin büyük çoğunluğu 30 dekarın altındadır. Karadeniz bölgesinde tarımsal işletme için kredi kullanımının düşük olmasının en büyük nedeni çok küçük tarımsal işletmeye sahip olunmasıdır. Türkiye genelinde işletmelerin büyüklüğü, aslında tarımsal işletmesi için kredi kullananların büyük bölümünün küçük çiftçi olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu tarımsal kredilerinin geri ödenmesinde sıkıntıyla karşılaştıklarını bunun en büyük nedeninin yüksek faizler olduğunu belirtmiş, çoğunluğu vadesinde ödenemeyen krediler için başka bir bankadan veya organize olmamış kredi kaynaklarından yüksek faiz oranlarıyla kredi kullandıklarını beyan etmişlerdir. Bu durum çiftçileri çok zor durumda kalmalarına

neden olmaktadır.

Araştırmaya katılan tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu Ziraat Bankasının tamamen özelleştirilmesine karşı çıkmış, .bankadan beklenen işlevlerin tam olarak yerine getirilmediğini beyan ederek bankanın, tarım sektörü odaklı bir ihtisas bankasına dönüşmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Öte yandan ülke nüfusunun önemli bir kesiminin kırsal alanda yaşadığı göz önüne alındığında yaygın şube ağına sahip Ziraat Bankası'nın tarım sektörünün finansmanındaki rolü daha iyi anlaşılmaktadır. Ziraat Bankası, tarımsal krediler kullandırmanın yanında aynı zamanda devletin faiz teşviklerine de aracılık etmekte, Kamu Haznedarlığı uygulaması nedeniyle ucuz kaynak temin edip düşük faizle kredi suma imkânına sahip olmaktadır.

Ziraat bankasının tarım kesimine kullandırdığı kredilerin miktar olarak giderek azalması ve bankanın özelleştirilmeye çalışılması tarım kesiminin uygun finansman kaynaklarına ulaşım sorunlarını artıracak, ucuz finansmana erişim olanaklarını ortadan kaldıracaktır. Özelleştirme uygulaması tarımda ciddi bir finansman sıkıntısına neden olabilecektir. Bilindiği gibi maliye politikasının araçlarından biride özelleştirme uygulamalarıdır. Bununla birlikte özelleştirme politikaları salt gelir elde etmek amacıyla uygulanmamalı, özelleştirilecek birimin ekonomi açısından önemi öncelikli olarak geniş açıdan incelenmeli ve buna göre karar verilmelidir.

Kısıtlı ekim alanına sahip olmasına rağmen tarımsal ihracatta çok büyük başarısı olan Hollanda bu başarısını tarımsal finans sistemini kooperatifler aracılığıyla şekillendirerek uluslararası bir kooperatif bankası olan Rabobank'ı kurmakla gerçekleştirmiştir. Ziraat Bankasının bir rol model olarak kuruluş tarihi bu bankadan bile öncedir.

Çiftçi nüfusu, doğru istatistikler olmamakla birlikte, genel nüfusun yüzde 5'inin altındadır. Kırsal alanlarda yaşayan kişilerin hepsini çiftçi kabul etmek doğru değildir. Çiftçi, gelirinin tamamını veya önemli kısmını topraktan elde eden, zamanını ve gücünü toprağa harcayan kişilerdir Türkiye'de çiftçi nüfusu, genel nüfusun yüzde 5'inin altında olup takriben 4 milyon kişi ve 800 bin aile olduğu varsayılmaktadır. Dünya'da tarımın uluslararası rekabete açılmasıyla birlikte, küçük ve yetersiz alanlarda üretim yapan, az sayıda hayvan besleyen çiftçilerin, büyük alanlarda ve teknolojik imkânlarla üretim yapanlarla rekabet etmesi imkansız hale gelmiştir. Yapılması gereken en önemli husus

çeşitli desteklerle çiftçiyi rekabet edecek güce kavuşturacaktır. Bunun için uygun koşullarda kredi desteği hayati önem taşımaktadır. Bu destekler sağlandığında tarımda, verim ve üretim artacaktır.

Sonuç olarak;

Ziraat Bankasının özelleştirilmesinden vazgeçilerek bu banka çoğunlukla tarım kesimine hizmet eden bir banka haline dönüştürülmeli,

Bankası'nın özelleştirilmesinden vazgeçilmemesi durumunda, tarımsal krediler bölümünün ayrılarak, bankacılık yapabilme potansiyeli olan ve çok yaygın şube ağına sahip başka bir kamu kuruluşuyla (Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi 2018 yılsonu itibariyle Türkiye genelinde yaklaşık 4.200 adet şube ağına sahiptir) birleştirilerek yeni bir tarım finansmanı bankasına dönüştürülmesi değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa, (2003), “Fiyat Desteğinden Doğrudan Desteğe: Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Yeni Yönelimler”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2,s 101-116,Eskişehir.
<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/494>
- ACAR, Mustafa. (2008), DTÖ ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği, Sh.26,Orion Yayınevi, Ankara.
- ACEMOĞLU, Daron, ROBINSON, James.A, (2013), Why Nations Fail, London. Agricultural Credit in Africa: Any Role for Institutional Factors? African Development Bank Group Working Paper Series. No: 192, African Development Bank,Tunis,Tunisia..
https://www.researchgate.net/publication/295903278_Empirical_Analysis_of_Agricultural_Credit_in_Africa_Any_Role_for_Institutional_Factors
- AKGÜÇ, Öztin, (1991), Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Avcıol Basım-Yayın, 5.Baskı, İstanbul.
- AKGÜÇ, Öztin. (1989), Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- AKIN H.(1986). Tarımsal Kredi Politikaları. DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2039-Köy: 32, Ankara.
- AKSOY, Tamer, (1988), Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslarüstü Bankacılık (Sistematik ve Analitik Bir Yaklaşım), Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No:109, Ankara.
- ALTIKULAÇ, E. (2006). Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi ve Türkiye’de Performanslarının Özel ve Yabancı Bankalarla Karşılaştırılmasına İlişkin Kantitatif Bir Analiz. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- ANNUAL REPORT, (2016-17), Department of Agriculture, Cooperation & Farmers Welfare Ministry of Agriculture & Farmers Welfare Government of India Krishi Bhawan, New Delhi-110 001 www.agricoop.nic.in
- APAK, Sudi, (1993), Uluslararası Bankacılık-Finansal Sistemler, İkinci Baskı, :Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir.
- ARICI S. (2007), “Türkiye’de Tarımın Finansmanında Ziraat Bankasının Rolü“ Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Edirne.
- ARSLANBEY, Selçuk. (2011). *Bankacılık Sektörü ve Tarım Kredileri: Türkiye’de Tarımın Finansmanı ve T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’nin Rolü*. Balıkesir Üniversitesi. İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.

- ARTUN, Tuncay, (1983), İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık, 2. bs. Tekin Yayınları, İstanbul.
- ASİEDU E, Fosu K.Y. Importance of Agricultural Credit in Ghana’s Credit Sector: A Logit Model Analysis.
<http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Knowledge/30753247-EN-122-ASIEDU-WORLD-BANK-AND-ADB-CONFERENCE.PDF>, (erişim, 10.08.2017)
- ATAKAN, M. (1998) Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, AT ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: Ankara.
- ATASOY, Veysel, (1993), Türkiye’de Kitler ve Özelleştirme Sorunu, Nural Matbaacılık, Ankara.
- AYADI, R. LLEWELLYN, D. SCHMİDT, R. et all. (2010). Investigating Diversity in the Banking Sector in Europe, Key Developments, Performance and Role of Cooperative Banks. Avrupa Politika Araştırmaları Merkezi.
http://aei.pitt.edu/32647/1/70._Investigating_Diversity_in_the_Banking_Sector_in_Europe.pdf
- BAIN Elisa, FUNG Justin, HARPER Ian, (1999) “Multinational Banking: Historical, Empirical and Case Perspectives”, Melbourne Business School Working.
- BAYAZIT, M. and OĞUZ, B., (1998), Probability and Statistics for Engineers, Birsan Yayınevi, İstanbul.
- BDDK, (2003), Gelişme Raporu VII BDDK, *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*, <https://www.bddk.org.tr/>
- BDDK. (2007), “Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler-I, Sayı:1 <https://www.bddk.org.tr/>
- BERNSTEIN, H. (2009), Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri, Çev: Oya Köymen, YordamYayınları, İstanbul.
- BOYACIOĞLU, Melek.Acar, (2003). 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (9), Konya.
- BÜLBÜL M, BEKTÖRE N (1981). Tarımda Kredi Politikası. Türkiye II.Tarım Kongresi, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayını, Ankara.
- BÜLBÜL, M., 2006.Tarımsal İşletmelerin Finansmanı. Ankara Üniversitesi Yayınları No 1549, Ankara.
- BYERLEE, D., DE JANVRY, A. ve SADOULET, E. (2009), Agriculture for Development: Toward a New Paradigm, Annual Review of Resource Economics,

https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev.resource.050708.144239#_i19

COOK, D. (2008). Binary response and logistic regression analysis. www.public.iastate.edu/~stat415/stephenson/stat415_chapter3.pdf

CROOME, J. (1999). Reshaping the world trading system: a history of the Uruguay round, World Trade Organization. https://www.wto.org/english/news_e/pres96_e/pr040_e.htm

ÇAKMAK, E. ve AKDER, H. (1999). Dünya Ticaret Örgütü-tarım anlaşması'nın yeni görüşme dönemi ve Türkiye: olanaklar, kısıtlar, stratejiler. Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayını, No:34. Ankara.

ÇANKAYA, Fikret, ÖZ, Mehmet, (2001), Türkiye'de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları (1.Baskı), İstanbul.

ÇELİK, Y., (1999), Biyoistatistik Araştırma İlkeleri, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır.

ÇETİN, B. (2010), Tarım Ekonomisi, Dora Yayınları, Bursa.

ÇOBAN, Yasin,(2010),**Türkiye Ekonomisi**, İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

ÇOKLUK, Ö. (2010), Logistic Regression: Concept and Application, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice, 10 (3)

ÇOMAKTEKİN, M. F. (2009) Tarımsal Destekleme Politikaları ve Türkiye'de Uygulamalar: 1990 ve Sonrası Dönem, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 180 Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı: İstanbul.

DIMITRI C. EFFLAND, A., CONKLIN. N. (2005), "The 20th Century Transformation of U.S.Agriculture and Farm Policy", United States Department of Agriculture Economic Information Bulletin, No.3. <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/59390/2/eib3.pdf>

DİNLER, Zeynel (1996), Tarım Ekonomisi (4. Baskı), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

DİREK, M. (2010), Tarım Tarihi ve Deontoloji, Eğitim Akademi Yayınları, Konya.

DURER, Salih, (1988), Türkiye'de Ticaret Bankalarının Sermaye Yapı ve Yeterliliği Üzerine Bir İnceleme, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Bankacılık Araştırmalar Dizisi No 8, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayını, İstanbul.

EGE, H. (2011), Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları, Ankara.

EMPEL, G. V. and SMİT, L. (2004). Development and Sustainable Credit Cooperatives in China, China in the Global Economy Rural Finance and Credit Infrastructure in China,OECD workshop publication.

- ER, Selami,(2009), Devletın Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması, Yayın No: 2009-34, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- ERAKTAN, Gülcan, (2001), Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, Niyazi, (2002), “Dünya’da ve Türkiye’de Tarımın Finansmanı”, T.C.Ziraat Bankası Matbaası, Ankara.
- EROL, İbrahim, ÇİVİ, Emin, (1996), Para-Banka Teori ve Politika. Akademi Kitabevi, İzmir.
- FAO, (2017), Food and Agriculture Organization of The United Nations Credit to Agriculture, 2015, ,New FAO İnvesment Dataset <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>
- FAO, (2004). The State of Food Insecurity in the World. Rome: FAO. <http://www.fao.org/docrep/pdf/007/y5650e/y5650e00.pdf>
- FAO, (2009), The State of Agricultural Commodity Markets -High Food Prices and The Food Crisis, Experiences and Lessons Learned. <http://www.fao.org/tempref/docrep/fao/012/i0753e/i0753e.pdf>
- FCA, (2018), Annual Reports on the Farm Credit System. [.fca.gov/template-fca/download/AnnualReports/2017AnnualReport.pdf](http://fca.gov/template-fca/download/AnnualReports/2017AnnualReport.pdf)
- FERTEKLİĞİ, Azmi, (1993), Türkiye’de Borsanın Tarihçesi, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul.
- FIRAT, O. (1999). T.C. Ziraat Bankası’nın Tarımsal Kredi Uygulamaları ve Tokat İli Merkez İlçedeki Tarım İşletmelerinin Bu Uygulamalardan Yararlanma Etkinliği Üzerine Bir Araştırma. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Tokat.
- FREDERİC S. Mishkin, (2004), The Economics of Money Banking and Financial Markets, Addison-Wesley, Boston. <https://spu.fem.uniag.sk/Marian.Toth/finance/20142015/MBFM.pdf>
- GENÇ, Mehmet, (2000),” Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi,” Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GERSCHENKRON, Alexander, (1962), Economic Backwardness in Historical Perspective, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/1235769>
- GÖKALP, Mülayim, Ziya, (2013). Kooperatifçilik, Yetkin yayınlar, Ankara.
- GUTTMANN, Robert, (1994), How credit-money shapes the economy: The United States in a global system. NewYork.
- GÜNAL, Mehmet, (2000), Para Banka ve Finansal Sistem, Nobel Kitabevi, Ankara.
- GÜNAYDIN, G. (2006), “Türkiye Tarım Sektörü”, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı 76-77, İstanbul.

- GÜNEŞ, Erdoğan, MOVASSAGHI, Hormoz, (2016) *Abd'de Tarımsal Kredi Sistemi Ve Türkiye Tarımına Yönelik Öneriler, XII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Süleyman Demirel Üniversitesi. <http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/24.pdf>*
- GÜNGÖR, M., & Bulut, Y. (2008). Ki-kare testi üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 7 (1), 84-89.)
- HAZAR, Nurettin, (1986), T.C. Ziraat Bankası 1863-1983, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları:12, Ankara.
- HOGG, R.V., and CRAIG, A.T., (1978). Introduction to Mathematical Statistics, MacMillan Publishing Co., Inc., USA. https://econpapers.repec.org/bookchap/elgeechap/1788_5f2.htm
- İNAN, Emre. Alpan (2004), Dezenflasyon Süreci ve Düşük Enflasyon Ortamı: Türkiye’de Makroekonomi ve Bankacılık Üzerine Etkileri Bankacılar dergisi sayı 50, Sh.34-56.İstanbul.
- İSLAMOĞLU, H., GÜLÖKSÜZ E., KAYA, A. Y., ÇAVDAR, A., NİZAM, D. VE YAZICI, G. (2008) *Türkiye’de Tarımda Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreçleri*, İstanbul. <https://arastirma.boun.edu.tr/tr/turkiyede-tarimda-donusum-ve-kuresel-piyasalarla-butunlesme-surecleri>
- KALKINMA BAKANLIĞI (T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı) , <http://www.sbb.gov.tr/?l=aef6c539-6ca3-484c-aea6-ea4551a35a71&i=828>
- KAZGAN, Gülten, (2013), Tarım ve Gelişme İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Haydar, (1997), “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi", Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.
- KENDİR-ÖZDİNÇ, H. (2010) “Tarımda Kamu Politikalarının Başlangıcı:’Buğday Meselesi’, 1932-1945” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010-2
- KEPENEK, Y. YENTÜRK, N., (2007). *Türkiye Ekonomisi: Remzi Kitabevi*, 19. Baskı, Mart, İstanbul.
- KESKİN, Ekrem. İNAN Emre Alpan, MUMCU Melike, ERDÖNMEZ Pelin, (2008) ‘50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007’, *Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, Ankara.
- KHANDKER S, FARUQEE RR.(2003), The impact of farm credit in Pakistan. J. Agric. Econ. <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/177969/2/agec2003v028i003a003.pdf>

- KIZILASLAN. H. KÖKSAL. Ş.(2002), “Tarım İşletmelerinin Kredi Kullanımında Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Yozgat İli Merkez İlçe Örneği)”, Ziraat Fakültesi Dergisi. 39-49, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- KOCAMAN, Ç. Berna, (2004), “Finansal Piyasalar”, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- KOVANCILAR Birol, MİYNAT, Mustafa, (2008). Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Kamu Kesimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KOVANCILAR, Birol, MİYNAT, Mustafa, BURSALIOĞLU, Sibel A. (2007). Kamu Mâliyesinde Küresel Değişimler. Gazi Kitabevi. Ankara.
- KUMAR, S. M. 2012. Does Access to Formal Agricultural Credit Depend on Caste? World Development Vol.43, 2013 <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.11.001>
- LANGER, O. (1975). Ekonomi politik. May Yayınlar, İstanbul.
- LELE, U. ve MELLOR, J. (1981). —Technological Change, Distributive Bias, and Labor Transfers in a Two Sector Economy. Oxford Economic Papers. <http://documents.worldbank.org/curated/en/405881467990355459/pdf/REP205000Techn0a0two0sector0economy.pdf>
- LEWIS, W. A. (1954). —Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. The Manchester School of Economics and Social Studies
- LOSCH, B., FRÉGUIN-GRESH, S., ve WHITE, E.T. (2012). Structural Transformation and Rural Change Revisited. Challenges for Late Developing Countries in a Globalizing World. The World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12481>
- MASOOM, M.A., UMBACH, D., and SALEH, A.K.MD.E., , (1992), Estimating Life Functions of Chi Distribution Using Selected Order Statistics, IIE Transactions, 24, 5, 88-98
- McKENZIE, S. (2010), A Brief History of Agriculture and Food Production: The Rise Of Industrial Agriculture, John Hopkins Center. <https://www.saylor.org/>
- MERTLER, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation (3rd ed.). Glendale, CA: Pyrczak Publishing.
- MONKE J. (2015/a-b). Agricultural Credit: Institutions and Issue, Congressional Research Report. April.
- NORINCHUKINBANK, (2015) Annual Report . https://www.nochubank.or.jp/en/ir/annual_report/2015annual_report.html
- OECD, (2015). Agricultural Policy Monitoring And Evaluation <https://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-evaluation-2015-highlights-july-2015.pdf>

- OECD, (2013). Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013 OECD Countries and Emerging Economies-Brazil
https://aae.wisc.edu/aae641/Ref/OECD_Ag_Policy_2013.pdf
- OLGUN, F. A. (2005), “AB’de Ortak Tarım Politikasının Geçmişi, Reformlar, Mevcut Durum, Geleceği Ve Türkiye’nin Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi”, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, TEAE, Ankara.
- ONGUN, T., (1996), GATT Nedir?, Tarım Haftası 96 Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No: 30, Ankara.
- ÖCAL, Tezer, ÇOLAK, Ö. Faruk, (1999), Finansal Sistem ve Bankalar; Nobel Yayıncılık, Ankara.
- ÖÇAL, Tezer, ÇOLAK,Ö. Faruk, (1991), Para Banka, İmge Kitabevi, İstanbul.
- ÖKÇÜN, Gündüz, (1997), Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Ankara.
- ÖVGÜN. B. (2010), Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkmaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi.9(1), İstanbul. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1327/15329.pdf>
- ÖZÇELİK, A., Güneş, E., & Artukoğlu, M. M. (2005). Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları. Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 961–985. Ankara.
- ÖZGÜVEN, Ali, (2009), “Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası”, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- PAMUK, Şevket,(1988), İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm; Türkiye’de Tarımsal Yapılar, : Yurt Yayınları, Ankara.
- PARASIZ, Iker, (2000), Para Banka ve Finansal Piyasalar, 7. bs., Ezgi Kitabevi, Bursa.
- RABOBANK ,(2017), Annual Report . <https://www.rabobank.com/nl/images/annual-report-2017.pdf>
- REHBER, Erkan, ÇETİN, Bahattin,(1998), “Tarım Ekonomisi”, Vipasa A.S, Bursa.
- REHBER, Erkan,(2013), Tarım Ekonomisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- REHMAN, Abdul, JİNGDONG.Luan, DU,Yuneng & KHATOON,Rafia (2015), Banking Role and Loan Schemes for Agricultural Development in China & Pakistan Anhui Agricultural University China, Publisher: Global Journals Inc. (USA)
https://www.researchgate.net/publication/281646803_Banking_Role_and_Loan_Schemes_for_Agricultural_Development_in_China_Pakistan.
- SADIKLAR C. Tayyar,(1991), Zirvedeki Japonya, Meteksan A.Ş. Ankara.
- SALAMİ, S. AND ARAWOMO, D. F. (2013). Empirical Analysis of Agricultural Credit in Africa.
- SAYIŞTAY.(Yüksek Denetleme Kurulu). Yıllık ve Genel Raporlar
- SCHAEFER-KEHNERT, W., & Pischke, J. D. Von. (1982). Agricultural Credit Policy in Developing Countries. World Bank Reprint Series, (280).

- SEVİLENGÜL Orhan, (1997), Banka Muhasebesi, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- SİVASLIGİL A (1986). Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesinde Tarımın Parasal Sorunları ve Tarımsal Kredi Uygulamaları. Cumhuriyet Üniversitesi.Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- STATE BANK OF PAKİSTAN, (2015). www.sbp.org.pk
- STEPHENSON, B. (2008). Binary response and logistic regression analysis. www.public.iastate.edu/~stat415/stephenson/stat415_chapter3.pdf.
- ŞAHİN, M.Yurdal, (2002) ; “Ülkemizde Tarım Sektörünün Yeri, Önemi ve Sektöre İlişkin Teşvik Uygulamaları”, TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ŞAHİNÖZ A. (2001). “Tarım Sektörü”. Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz. İmaj Yayıncılık. Ankara.
- ŞAHİNÖZ, A., 1996. GATT ve Tarım, Tarım Haftası.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet, (2002), Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü. Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, h.188,TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet, (2011), Neolitik’ten Günümüze TARIM EKONOMİSİ VE POLİTİKALARI, Turhan Kitabevi, Ankara.
- T.C. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI, Stratejik Plan 2010-2014, (2010).Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Yayında Dairesi Başkanlığı, Ankara. <https://www.tarimorman.gov.tr/EYYDB>
- T.C. TİCARET BAKANLIĞI, <https://www.ticaret.gov.tr/>
- TABACHNİCK, B. G., Fidell, L. S. (1996). Using multivariate statistics (3rd ed.). New York, USA: HarperCollins College Publishers.
- TAN, S. ve DELLAL, D. (2003), Avrupa Birliği’nde Ortak Tarım Politikasının İşleyişi ve Türk Tarımının Uyum Süreci, T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, T.E.A.E. Ankara.
- TANG, S. (2008). The Relationship between Credit Access and Economy, Journey of Northeast Agricultural University, Edition of Social Sciences. No. 1.
- TANG, S., GUAN, Z., JİN, S. 2010. Formal and Informal Credit Markets and Rural Credit Demand in China, Agricultural & Applied Economics Association AAEA,CAES& WAEA. <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/61339/2/Formal%20and%20Informal%20Credit%20Markets%20and%20Rural%20Credit%20Demand%20in%20China.pdf>
- TARLAN, Selim, (1996), Tarihte Bankacılık, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TAŞKIRAN Reyhan, ÖZÜDOĞRU Haşim, (2010) “Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları” Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2010 Sayı: 1, Ankara.

- TAŞKIRAN, R ÖZDOĞRU,H, (2010). Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları. Sh,150-162.Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1).
- TAUGER, Mark B,(2011), Agriculture in world history, Routledge .
- TBB, (2008), 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”, İstanbul.
<https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/808/2tbb50yil.pdf>
- TEKELİ, İlhan, İLKİN Selim, 2004, Cumhuriyetin Harcı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TERİN, M., Güler, İ. O., Aksoy, A. (2014). Türkiye’de Tarımsal Üretim ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasındaki Nedensellik İlişkisi. Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der., 4(1), 67–72. Iğdır.
- TUNA, Y. (1993), Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:487, Sh,.42 Ankara.
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), (2018), Bankalarımız, İstanbul.
<https://www.tbb.org.tr/tr>
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>
- UNECE, (20015). United Nations Economic Commission for Europe
[/www.unece.org/publications/oes/welcome.html](http://www.unece.org/publications/oes/welcome.html)
- UNECE, (2015). United Nations Economic Commission for Europe, “GDP in Agriculture”, <https://www.unece.org/info/ece-homepage.html>
- YAVUZ, Fahri; (2005), Türkiye “de Tarım, Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı. Ankara.
- YEYATİ, Eduardo Levy, MİCCO, Alejandro , PANİZZA Ugo (2004). “Should the Government be in The Banking Business? The Role of State-Owned and Development Banks”, Inter-American Development Bank, Working Papper, Novenber. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/88042/1/idb-wp_517.pdf
- ZARAKOLU, Avni, (1993), Bankacılar İçin Para ve Kredi Bilgisi, 10. Baskı,: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma enstitüsü Yayını, No: 280, Ankara.
- ZİRAAT BANKASI, <https://www.ziraatbank.com.tr/tr>

ÖZET

Tarım sektörü, toplum yaşamının devam ettirilebilmesi için gerekli besinleri üreten ana sektör olmakla beraber, ülke ekonomilerine de olan katkılarından dolayı stratejik bir yere sahiptir. Bütün dünya ülkelerinde tarım sektörü sahip olduğu özelliklerden dolayı çeşitli şekillerde desteklenmekte, ülke kaynaklarının önemli bir kısmı tarımsal destekleme politikalarıyla bu alana aktarılmaktadır. Tarım sektörü, tüm ülkelerin ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de önemli olup, küresel ve yerel ekonomik koşullardan etkilenmektedir.

Tarımsal üretim doğal koşullara bağlı olduğu için risk ve belirsizlikler fazladır. Ayrıca tarım kesiminde yaşayanların gelir düzeyleri diğer sektörlerle göre düşüktür. Bu nedenle çiftçiler elde ettikleri gelirin önemli bir bölümünü beslenme, barınma, vb. ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandıkları için işletme sermayesi için gelirden ayırdıkları pay yetersiz kalmaktadır. Tarım sektörü açısından finansmana ulaşmak sektörün büyümesi açısından kritik önem taşımaktadır. Üretici gelirleri yeterli düzeyde olmadığı için yatırım ve işletme sermayesi ihtiyacını kredi veren kuruluştan karşılamak zorunda kalmaktadır.

Türkiye’de bu kuruluş ağırlıklı olarak Ziraat Bankasıdır. 1888 yılında kurulan ziraat bankası tarım kesimine sürekli ve güvenilir koşullarda kredi teminini amaçlamıştır.

Çalışmamızda, elde edilen verilerin ışığında Türkiye’de mevcut olan tarımsal kredi politikaları değerlendirilmiş; Ziraat Bankası tarımsal kredilerinin tarım kesimi üzerine etkileri incelenmiştir.

Araştırmaya ait orijinal veriler, Türkiye’de yerleşik 547 tarımsal işletmenin sahipleri ile yapılan anketlerden edinilmiştir. Saha araştırmamızda anketlerden elde ettiğimiz bu veriler, istatistikî açıdan bilgisayar ortamında paket programıyla, Logistik Regresyon yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir.

Sonuç olarak Ziraat Bankasının özelleştirilmemesi ve tarım kesimine daha çok destek vermesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Kredi, Ziraat Bankası, Logit Modeli, Özelleştirme

ABSTRACT

While agriculture sector is the main sector producing nutrition necessary for the continuation of society life, it has also a strategic position because of its contributions to the country economies. The sector is supported by various forms because of its features, an important part of country's resources transfer to this field with supporting policies. The agricultural sector has been a key economic force in Turkey economy and is strongly affected by domestic and global economic conditions.

Risks and uncertainties are rather high because agricultural production activities depend on natural conditions. Besides income levels of rural people are lower compared to other sectors. Therefore farmers use more of their farm incomes in order to cover their food and housing expenses and consequently the remaining income becomes insufficient for operating capital. Access to finance is critical for the growth of the agriculture sector. The farmers have to obtain their needs for investment and working capital by means of loans supplied from credit organization. These organizations is mainly Turkish Republic Agricultural Bank in Turkey. Turkish Republic Agricultural Bank (Ziraat Bankası) was established to provide a permanent, reliable source of credit to Ottoman Empire agriculture in 1884.

In our study, in the light of the data obtained, agricultural credit policies in Turkey have been evaluated and examined the effects of agricultural loans in the agricultural sector which has been provided by Turkish Agricultural Bank.

The original data in the study obtained from surveys with 547 owners of agricultural holdings located in Turkey. These data obtained from field questionnaires study were analyzed in terms of statistically by package program in computer using logistic regression method.

As a result, agriculture is expected to be supported more by Turkish Republic Agricultural Bank in Turkey and this bank not to be privatized.

Keywords: Agriculture Sector, Finance, Logit model, Turkish Republic Agricultural Bank, Privatize

EKLER

Ek-1: Anket Soruları

1.Yaşınız

☐ 18-35 ☐ 36-50 ☐ 51-65 ☐ 65 Üzeri

2. Eğitim Durumunuz

☐ Okur-yazar ☐ İlkokul – Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Yüksek lisans ☐ Doktora

3.Tarım İşletmeniz hangi il ve ilçe sınırları içerisinde?

.....

4. İşletmenizin faaliyet süresi

☐ 1-5 Yıl ☐ 6-10 Yıl ☐ 11-15 yıl ☐ 16 - 20 Yıl ☐ 21 Yıl üzeri

5. Arazi büyüklüğünüzü belirtiniz (dekar)

☐ 1-30 dekar ☐ 31-50 Dekar ☐ 51-100 dekar ☐ 101-200 dekar ☐ 200 üzeri dekar

6. Araziniz kime ait?

☐ Kendime ☐ Kiralık

7- Çiftçi Kayıt Sistemi ve/veya herhangi bir tarımsal kuruluşa üye misiniz?

☐ Çiftçi Kayıt Sistemine üyeyim ☐ Tarımsal kuruluşa üyeyim ☐ Her ikisine üyeyim

8. Tarımsal faaliyetinizden elde ettiğiniz ürün çeşidiniz

☐ Bitkisel Üretim ☐ Hayvansal Üretim ☐ Her ikisi

9. İşletmenizin ortalama yıllık tarımsal geliri ne kadardır belirtiniz

☐ 10.000-30.000 TL arası ☐ 31.000-70.000 TL arası ☐ 71.000-120.000 TL arası

☐ 121.000 TL üzeri

10. Tarımsal işletmenizde aileniz dışında iş gücü kullanıyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

11. Tarım dışı geliriniz ve sosyal güvenceniz (BAĞ-KUR, SSK, Emekli Sandığı vb.) var mı?

☐ Tarım dışı gelirim var

☐ Sosyal Güvencem var

☐ Her ikisi de var

12. Tarım dışı geliriniz varsa hangi kaynaklardan?

☐ Ücret Geliri ☐ Ticari Gelir ☐ Kira Geliri ☐ Diğer

13. Tarımsal işletmeniz için kredi kullanım durumunuz.

☐ Kullanıyorum ☐ Kullanmıyorum

14- Yıllık kredi kullanım miktarınız:

☐ 20.000 TL'ye Kadar ☐ 50.000 TL'ye Kadar ☐ 100.000 TL'ye kadar ☐ 100.000 TL üzeri

15. Tarımsal kredi kullanma nedeninizi belirtiniz.

☐ Tohum, gübre, ilaç alımı, sulama bedeli, işçilik vb. için ☐ Özel ihtiyaçlar için ☐ Diğer

16. Tarımsal Kredi kullanma sıklığınızı belirtiniz

☐ Her yıl ☐ İki yılda bir ☐ Üç yılda bir ☐ Daha fazla

17. Kullandığınız kredilerin vadeleri nedir?

☐ 1 Yıla kadar

☐ 2 Yıla Kadar

☐ 2 Yıl ve Üzeri

18. Tercih ettiğiniz kredi kaynağı aşağıdakilerden hangisi veya hangileridir?

- ☐ Ziraat Bankası
- ☐ Tarım Kredi Kooperatifi
- ☐ Tarım Satış Kooperatifi (Trakya Birlik, Panko Birlik, vb.)
- ☐ Diğer Banka (Özel ve/veya Kamu)

19. Kredi aldığınız bankayı seçme nedeniniz nedir? ?(Birden fazla cevap verebilirsiniz)

- ☐ Devlet Bankası Olması
- ☐ Yörede başka banka bulunmaması
- ☐ Kredi almanın kolay olması
- ☐ Faiz oranlarının düşük olması
- ☐ Özel Banka olması

20.Ziraat Bankasının tarım kesimine yeterli kredi desteğini verdiğini düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet, Düşünüyorum
- ☐ Hayır, Düşünmüyorum
- ☐ Kısmen destek verdiğini düşünüyorum

21.Yapılandırma sürecindeki Ziraat Bankasının geleceği hakkında düşünceniz nedir?

- ☐ Tamamen özelleştirilmeli
- ☐ Özelleştirilmemeli, tarım sektörünün ihtiyaçlarına odaklı ihtisas bankası haline getirilmeli
- ☐ Özelleştirilmemeli, şu anda olduğu gibi bankacılık faaliyetlerine devam etmeli

22. Kredi alırken karşılaştığınız en büyük problemler nelerdir? (Birden fazla cevap verebilirsiniz)

- ☐ Hiçbir problemle karşılaşmıyorum
- ☐ Faiz oranlarının yüksek olması
- ☐ Kredi miktarının yetersiz olması
- ☐ Vade kısalığı
- ☐ Kredinin zamanında verilmemesi
- ☐ Formalitenin uzunluğu
- ☐ Krediyeye gösterilecek karşılık

23. Tarımsal kredilerin olmadığı durumda işlerinizi nasıl finanse edersiniz?

- ☐ Eldeki tasarrufları kullanarak
- ☐ Aile fertlerinin daha çok işletmede çalıştırarak
- ☐ Gübre, ilaç, sulama gibi girdileri daha az kullanarak
- ☐ Bedeli karşılığı borç alarak
- ☐ Bedelsiz borç alarak

24. Kredi borcunuzu öderken herhangi bir sebepten dolayı ödemede sıkıntısı yaşıyor musunuz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

25. Evetse, bu daha çok hangi sebepten veya sebeplerden kaynaklanmaktadır? (Birden fazla cevap verebilirsiniz)

- ☐ Kredi faizinin yüksek olması
- ☐ Tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının ve verilen kredi miktarının yetersiz olması
- ☐ Tarımsal üretimde verimin düşük olması
- ☐ Tarımsal üretim amacıyla alınan kredilerin özel tüketim harcamalarında kullanılması
- ☐ Tarımsal ürünlerinin fiyatının düşük olması
- ☐ Tarımsal üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olması

26. Tarımsal krediyi vadesi içinde ödeyemediğinizde nasıl ödüyorsunuz?

- ☐ Arazi satarak
- ☐ Başka bir bankadan ya da kredi kuruluşundan kredi kullanarak
- ☐ Arkadaş, akraba, esnaf, tefeci v.b. gibi yerlerden borçlanarak

27. Çevreniz de tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarımsal işletmeler hangi kurumdan tarımsal kredi kullanmışlardır biliyor musunuz?

- ☐ T.C. Ziraat bankası
- ☐ esnaf, arkadaş, akraba, tefeci,
- ☐ Diğer bankalar
- ☐ Kredi kooperatifleri

28. Tarım kesiminin kredilendirilmesiyle ilgili belirtmek istediğiniz bir husus var mıdır?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ek-2: Anket Soruları

KARADENİZ BÖLGESİ				MARMARA BÖLGESİ				GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ				AKDENİZ BÖLGESİ		EGE BÖLGESİ		DOĞUANADOLU BÖLGESİ				İÇ ANADOLU BÖLGESİ																							
ORTA KARADENİZ BÖLÜMÜ		DOĞU KARADENİZ BÖLÜMÜ		ERGENE BÖLÜMÜ		GÜNEY MARMARA BÖLÜMÜ		DİCLE BÖLÜMÜ		ORTA FIRAT BÖLÜMÜ		ADANA BÖLÜMÜ		EGE BÖLÜMÜ		YUKARIFIRAT BÖLÜMÜ		HAKKARİ BÖLÜMÜ		ORTA KIZILIRMAK BÖLÜMÜ																							
ORDU		TRABZON		3		TEKİRDAĞ		BİLECİK		10		BATMAN BEŞİRİ		ŞANLIURFA		1		ADANA				MANİSA		2		ERZİNCAN		13		BİTLİS		4		NİĞDE		5							
Ulubey		1		Akçaköy		2		Saray		4		Bozüyük		1		Başarı Köyü		8		Akçakale		3		Kozan		9		Ahmetli		9		Üzümlü		2		Tatvan		19		Bor		2	
Altınordu		1		Çarşıbaşı		19		Hayrabolu		6		Gölpazarı		6		Değirmenüstü Köyü		1		Birecik		5		Ceyhan		10		Turgutlu		6		Kemah		1		Ahlat		7		Altunhisar		5	
BARTIN		24		Yomra		3		Malkara		5		İl/İlçe Belirtilmemiş		1		Kumçay Köyü		1		Bozova		4		Yumurtalık		1		Salihli		1		Günebakan Mah.		1		Hizan		2		Çiftlik		1	
Ulus		3		Beşkdüzü		10		Marmara Ereğlisi		3		BALIKESİR				Kumgeçit Köyü		1		Ceylanpınarı		3		Saimbeyli		5		İZMİR				Tercan		1		Adilcevaz		3		Ulukışla		4	
Ant		1		Sürmene		3		Muratlı		5		Edremit pknkçı mah.		14		Ayrançı köyü		1		Halfeti Yolgecer		1		Yüreğir		2		TOPLAM		19		TOPLAM		18		Mutki		2		ANKARA			
Kazcağız		1		Akçaabat		4		Kapaklı		1		Burhaniye		2		Uğurca Köyü		1		Halfeti Çebekoğlu Mah.		1		Karataş		1										Güroymak		4		Haymana		10	
İl/İlçe Belirtilmemiş		2		Tonya		1		Ergene		1		Havran		18		Kurukavak Köyü		1		Halfeti Yeşilözen Mah.		1		Çukurova		3										Güran mah		1		Polatlı		1	
TOPLAM		33		Şalpaazarı		1		Çorlu		1		Ayvalık		1		Çavuşbayırı Köyü		1		Halfeti Karaotlak Mah.		1		Seyhan		3										Kurtalan		1		İl/İlçe belirtlmemiş		1	
				Vakfıkebir		1		TOPLAM		26		ÇANAKKALE				Durucak Köyü		1		Hilvan		6		İl/İlçe Belirtilmemiş		1										TOPLAM		43		Gölbashi		5	
				RİZE								Kalkın		3		Esence Köyü		1		Siverek		7		OSMANİYE																KONYA BÖLÜMÜ			
				Findıklı		1						TOPLAM		61		Beşçayırı Köyü		1		İl/İlçe Belirtilmemiş		1		Düzici		1														KONYA			
				GÜMÜŞHANE												Danalı Köyü		1		Suruç		6		Kadirli		2														Cihanbeyli		4	
				Kürtün		1										Beşpınar Köyü		1		TOPLAM		40		MERSİN																Cihanbeyli Ağabeyli Köyü		8	
				Kelkit		1										İkiköprü Beldesi		1						Tarsus		6														Cihanbeyli Beyliova köyü		7	
				TOPLAM		50										İnpınar Köyü		1						Tarsus Bağlarbaşı Köyü		3														Cihanbeyli Çimen Köyü		8	
																YeniyoI Köyü		1						Tarsus Yeniçay Köyü		3														Cihanbeyli Gülyazı Köyü		5	
																Bilek Köyü		1						Tarsus Atalar Köyü		3														Cihanbeyli Kuşca Köyü		5	
																Doğankavak Köyü		1						TOPLAM		53														Ereğli		14	
																Atbağı Köyü		1																						TOPLAM		85	
																Tepecik Köyü		1																									
																Yontukyazı Köyü		1																									
																Örmegöze Köyü		1																									
																Eskihamur Köyü		1																									
																Dayılar Köyü		1																									
																Bahçeli Köyü		2																									
																SİİRT		5																									
																Kurtalan		20																									
																Eruh		1																									
																Pervari		1																									
																DİYARBAKIR		1																									
																MARDİN		2																									
																Kızıltepe		24																									
																Derik		1																									
																Artuklu		1																									
																Midyat		1																									
																İl/İlçe Belirtilmemiş		6																									
																ŞIRNAK		1																									
																TOPLAM		97																									